

Een goede basis in het vernieuwde vmbo

Eindrapport monitor- en evaluatieonderzoek vernieuwing vmbo 2016-2023

*Dit onderzoek is (mede) gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek
Projectnummer 405-16-420*

Marjolein Muskens | Eva Voncken | Wouter van Casteren
Sabine Baumann | Tyas Prevoo

KBA Nijmegen

 bureau
TURF

Research Ned

 ROA

seo • economisch onderzoek

NR **O** NATIONAAL REGIEORGAAN
ONDERWIJSONDERZOEK

Een goede basis in het vernieuwde vmbo

Eindrapport monitor- en evaluatieonderzoek
vernieuwing vmbo 2016-2023

Dit onderzoek is (mede) gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Projectnummer 405-16-420

2024

Een goede basis in het vernieuwde vmbo

Eindrapport monitor- en evaluatieonderzoek vernieuwing vmbo 2016-2023

© 2024 KBA Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van KBA Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

NRO-projectnummer: 405-16-420

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
Deel 1: Monitoronderzoek en overkoepelende kwantitatieve analyse		9
2	Monitoronderzoek	11
2.1	Leeswijzer: Data	11
3	Organiseerbaarheid van het onderwijs	13
3.1	Aantal leerlingen: landelijk beeld	13
3.2	Aantal leerlingen: kleine of grote vestigingen?	17
3.3	Samenvatting organiseerbaarheid van het onderwijs gebaseerd op aantal derdejaarsleerlingen	20
4	Hoe dekkend is het aanbod?	23
4.1	Aantal scholen en vestigingen: Op niveau van leerweg	23
4.2	Aantal scholen en vestigingen: op niveau van profiel	23
4.3	Uniek aanbod of regionaal overlap?	24
4.4	Dekkend en/of organiseerbaar: Een overkoepelend beeld	26
4.5	Samenvatting	28
5	Flexibel onderwijs en maatwerk	29
5.1	Beroepsgerichte keuzevakken in aantallen	29
5.2	Beroepsgerichte keuzevakken: een samenvattend beeld	31
5.3	Keuzevakken buiten eigen profiel	33
5.4	Samenvatting	34
6	Studieresultaten leerjaar 4 en vervolgstappen	35
6.1	Vmbo leerjaar 3: wat is het vervolg?	35
6.2	Vmbo leerjaar 4: diplomarendement	38
6.3	Vmbo leerjaar 4: wat is het vervolg?	39
6.4	Studieresultaten en vervolgstappen: conclusie	41
7	Evaluatie vmbo door oud-leerlingen	43
7.1	Evaluatie van inhoud opleiding	43
7.2	Evaluatie van voorbereiding en aansluiting op vervolgopleiding	45
7.3	Conclusies	46
Deel 2: Kwalitatieve evaluatie		49
8	Vragenlijst Schoolleiders vmbo	53
8.1	Onderwijsaanbod (profielen en keuzevakken)	53
8.2	Invulling en inbedding van LOB	54
8.3	Uitwerking van de vernieuwing op school, docenten en leerlingen	55
8.4	Uitdagingen en ambities	56

9	Relaties tussen monitor en schoolverschillen	59
9.1	Organiseerbaarheid	60
9.2	Studieresultaten	63
9.3	Conclusies	64
10	Reflectie op nieuw vmbo vanuit de praktijk: Focusgroepen	67
10.1	Inleiding	67
10.2	Focusgroepen van schoolleiders	68
10.3	Focusgroep docenten en LOB'ers	69
10.4	Focusgroep mbo-medewerkers	71
10.5	Conclusies en reflectie	72
11	Evaluatieve samenvatting en conclusies	75
	Bijlage 1: Aanvullende informatie monitor	81
	Bijlage 2: Resultaten van slot-enquête	91
	Bijlage 3: Figuren met relaties tussen monitor en vragenlijst schoolleiders	99
	Bijlage 4: Overzicht rapporten	106

1 Inleiding

Vanaf 2016/2017 is er een vernieuwing doorgevoerd in de bovenbouw van het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) na een fase met pilotscholen. Het aantal beroepsgerichte programma's is teruggebracht tot tien profielen, waarbij loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) verankerd is in de onderwijsprogramma's. Naast een gemeenschappelijk deel en het profielvak is er expliciete ruimte gemaakt voor beroepsgerichte keuzevakken: een nieuwe structuur. Sinds het schooljaar 2017/18 werken alle vmbo-scholen in Nederland met de nieuwe beroepsgerichte examenprogramma's. Het hoofddoel van deze vernieuwingen is het creëren van een aantrekkelijk en toekomstbestendig onderwijsaanbod dat goed aansluit bij de huidige beroepspraktijk en vervolgopleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo).

De vernieuwing van het vmbo werd ingegeven door verschillende factoren. Allereerst was er de noodzaak om de verouderde inhoud te actualiseren, zodat deze beter zou aansluiten bij de vervolgopleidingen in het mbo en bij de actuele beroepspraktijk. Ten tweede was er de wens om minder versnippering te hebben en te streven naar een flexibele en toekomstbestendige opzet. Dit betekent dat het aanbod makkelijk te organiseren en betaalbaar moet blijven, ook bij afnemende leerlingenaantallen of veranderende keuzes van leerlingen. Ten slotte was er de behoefte aan een herkenbaar vmbo-aanbod dat de school- en opleidingskeuze voor leerlingen en ouders vereenvoudigt.

Ontwikkelingen in het vmbo gedurende de monitorperiode

Tijdens de looptijd van het monitor- en evaluatieonderzoek naar de vernieuwing van het vmbo is parallel een drietal beleidsmaatregelen genomen dat ook van invloed kan zijn op de uitkomsten die de vernieuwing beoogt.

Met de wet Doorlopende routes (2020) hebben scholen meer ruimte gekregen om samen te werken en doorlopende routes van vmbo naar mbo niveau 2, 3 en 4 te maken en die als een geheel aan te bieden. De ruimte die geboden wordt zit in onderwijstijd, duur van de opleiding, examinering, inzet van personeel. Zo mag bijvoorbeeld in een geïntegreerde route van vmbo basis naar mbo niveau 2 het vmbo-examen vervallen. In een route naar de hogere niveaus mag stof van het vmbo later, of stof van het mbo eerder afgesloten worden. Het gezamenlijk aanbieden van doorlopende route maakt het beroepsonderwijs sterk en moet zorgen voor een meer soepele overstap, zodat meer jongeren minimaal een startkwalificatie behalen, minder uitvallen en voor effectiever en efficiënter opleiden.

Sterk Techniek Onderwijs (STO). Met het programma Sterk Techniek Onderwijs (STO) is gedurende de periode 2018-2024 een totaalbedrag van €500 miljoen geïnvesteerd in de kwaliteit van het technisch vmbo. Het streven is een kwaliteitsverbetering door middel van regionale samenwerking tussen het basisonderwijs, vmbo, mbo en het bedrijfsleven. Het uiteindelijke doel is om een duurzaam, dekkend en kwalitatief hoogwaardig aanbod van technisch onderwijs in de regio te realiseren. In de periode 2025-2029 zal het programma STO een vervolg krijgen. Wat STO onderscheidt van eerdere initiatieven ter verbetering van het technisch beroepsonderwijs, is dat hier het initiatief bij het vmbo ligt, in plaats van bij het mbo. In totaal zijn er 78 regio's gevormd, waarbinnen vmbo-scholen (binnen vastgestelde voorwaarden) zelf de samenstelling van hun regio en de samenwerking met regionale partners hebben kunnen bepalen om duurzame

kwaliteitsverbeteringen in het techniekonderwijs te realiseren. De regionale plannen voor STO omvatten activiteiten gericht op het stimuleren van de instroom in technische opleidingen in de keten en het verbeteren van de kwaliteit en actualiteit van het techniekonderwijs. Dit gebeurt onder andere door investeringen in materialen en apparatuur, het integreren van meer praktijkonderwijs, inhoudelijke vernieuwing, het ontwikkelen van doorlopende leerroutes van basisonderwijs naar vmbo en mbo, en het professionaliseren van docenten.

Praktijkgericht programma (pgp). Vanaf 2021 wordt er een pilot uitgevoerd waarbij nieuwe praktijkgerichte programma's (pgp's) worden geïntroduceerd in zowel de gemengde leerweg (gl) als de theoretische leerweg (tl). Op scholen die deelnemen aan het experiment in de vmbo-gl of vmbo-tl, kunnen leerlingen kiezen voor een programma dat gericht is op praktijkervaring. Het pgp zou uiteindelijk kunnen leiden tot het samenvoegen van vmbo-gl en vmbo-tl tot één leerweg: de nieuwe leerweg gtl. Het experiment vindt echter vooralsnog plaats binnen het huidige stelsel, waarin vmbo-gl en vmbo-tl als twee afzonderlijke leerwegen worden beschouwd, en het pgp als toevoeging in beide leerwegen wordt geïntegreerd. De invoering van de nieuwe leerweg is voorlopig uitgesteld, de pgp's kunnen binnenkort naar verwachting – op vrijwillige basis – wel door alle scholen worden ingevoerd.

De doelstellingen en gewenste effecten van het pgp zijn:

- Het beter voorbereiden van leerlingen op de keuze voor en de daadwerkelijke overstap naar vervolgonderwijs (mbo en havo).
- Het bieden van praktische ervaring aan alle leerlingen in het vmbo, zowel binnen als buiten de school.
- Het verbeteren van de herkenbaarheid van het vmbo

Het pgp richt zich op het verbeteren van de voorbereiding en oriëntatie van leerlingen op vervolgonderwijs (mbo en havo) door het aanbieden van praktische, realistische opdrachten binnen en buiten de school. 'Praktisch en realistisch' impliceert dat externe partijen zoals bedrijven, instellingen, overheden en vervolgonderwijs betrokken zijn bij de ontwikkeling van het onderwijsprogramma en bij het formuleren van realistische opdrachten. Hierbij is het aanspreken van diverse leerstijlen van jongeren en de ontwikkeling van brede (generieke) praktische vaardigheden van groot belang.

Overkoepelend kan gezegd worden dat de doelen van de vernieuwing vmbo, STO en de invoering van de pgp's en de wet doorlopende leerroutes grotendeels overlappen dan wel elkaar aanvullen. De gevolgen van deze gelijktijdige beleidsmaatregelen zijn daarom ook niet helemaal los van elkaar in beeld te brengen. In dit eindrapport focussen we op de (vermoedelijke) effecten van de Vernieuwing vmbo en waar nodig bespreken we ook de relatie met de andere ontwikkelingen.

Bredere recente ontwikkelingen in het beroepsonderwijs

Ook is er een aantal bredere (maatschappelijke) ontwikkelingen te noemen die (zijdelings) gerelateerd zijn aan de doelen van de vernieuwing vmbo.

Leerlingaantallen. Van alle leerlingen in het derde jaar van het voortgezet onderwijs zit zo'n dertig procent in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo. Nadat het leerlingaantal in het vo

jarenlang daalde, is deze in 2022-2023 weer iets gestegen¹. Zo ook in het beroepsgerichte vmbo. In absolute aantallen ging het in schooljaar 2022-2023 om 61.920 leerlingen. Dit was een onverwachte stijging van 6% in vergelijking met het jaar ervoor (58.388). In alle profielen was een stijging te zien, behalve E&O.² Deze ontwikkelingen zijn ongelijk verdeeld over Nederland; er zijn uiteraard ook gebieden met krimp³.

Uitval uit mbo. In het middelbaar beroepsonderwijs is er – na jaren van daling – in 2021-2022 ten opzichte van 2020-2021 sprake van een forse stijging van het aantal studenten in het mbo die voortijdig school hebben verlaten. Het percentage is gestegen van 5 procent naar 6,35 procent van de leerlingen dat zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat (Ministerie van OCW, 2023). Ook de Inspectie van het Onderwijs constateerde in 2023 dat de ongediplomeerde uitval uit mbo – na jaren stabiel te zijn geweest – voor studenten die zijn gestart in het mbo in 2020-2021 sterk gestegen is⁴. Deze stijging is te zien in mbo 2, mbo 3 en mbo 4, zowel in bol als bbl. Ook de instroom die rechtstreeks uit het vmbo instroomt in mbo laat deze trend zien. Hoewel de exacte oorzaken niet met zekerheid vast te stellen zijn, ligt het voor de hand dat ook deze ontwikkeling te maken heeft met corona, in combinatie met een gunstige arbeidsmarkt ('groenpluk')⁵.

Basisvaardigheden. De Inspectie van het Onderwijs constateerde in 2023 dat de basisvaardigheden van leerlingen in het vmbo onder druk staan⁶. Op de wiskunde examens in vmbo basis-kader steeg het aandeel onvoldoendes. Ook bleken de leesvaardigheid en woordenschat van vmbo-leerlingen gedaald ten opzichte van het schooljaar vóór corona en het schooljaar 2020-2021. Voor leesvaardigheid presteren meer leerlingen in leerjaar 3 op of onder het (lagere) referentieniveau 1F dan in de jaren daarvoor. In schooljaar 2021-2022 presteerde ruim een derde van de vmbo basis/kader leerlingen voor leesvaardigheid onder niveau 1f, en driekwart onder 2F. Aangezien 2F het niveau is dat aangemerkt is als niveau dat 'iedere Nederlander zou moeten beheersen om maatschappelijk te kunnen functioneren' geeft de Inspectie aan dat aandacht voor basisvaardigheden in het vmbo hard nodig is.

Ook de resultaten van PISA 2022, een onderzoek waarin elke drie jaar de vaardigheid van 15-jarigen in wiskunde en (begrijpend) lezen wordt gemeten, laten in Nederland een dalende trend in prestatiesniveau zien. De prestaties van alle 15-jarigen op wiskunde en leesvaardigheden in Nederland zijn drastisch gedaald, en in het vmbo is deze daling nog sterker dan in de andere schoolsoorten⁷. Welke (combinatie van) oorzaken deze trend veroorzaakt is lastig te zeggen. Zeker is dat corona een rol heeft gespeeld. Waarom deze trend de leerlingen in vmbo, met name basis en kader, harder lijkt te treffen dan andere vo-leerlingen is ook onduidelijk. Hoe dan ook klinkt er in de politiek en maatschappij de roep om meer aandacht voor basisvaardigheden.

1 Inspectie van het onderwijs, 2023. Technisch rapport monitoring voortgezet onderwijs, De staat van het onderwijs 2023.

2 <https://www.platformsvmbo.nl/actueel/leerlingaantal-in-het-vmbo-stijgt-met-64>

3 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerlingendaling/prognosecijfers-leerlingendaling>

4 Inspectie van het Onderwijs, 2023. De staat van het onderwijs, mbo.

5 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/02/14/werkagenda-mbo>

6 Inspectie van het Onderwijs, 2023. De staat van het onderwijs, voortgezet onderwijs.

7 https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/330860617/Resultaten_PISA-2022_in_vogelvlucht.pdf

Onderzoek en hypothesen

Om te onderzoeken hoe de vernieuwing verloopt en welke resultaten bereikt worden, liep er van 2016 tot en met 2023 een monitor- en evaluatieonderzoek (één jaar langer dan beoogd vanwege corona). Het uiteindelijke doel hiervan was om de volgende beleidshypothesen te toetsen:

1. Door de vernieuwing van de beroepsgerichte examenprogramma's wordt het onderwijs dusdanig geactualiseerd dat het inhoudelijk beter aansluit op het mbo-vervolgonderwijs en de behoefte op de (regionale) arbeidsmarkt.
2. Door de vervanging van 35 beroepsgerichte programma's door tien nieuwe profielen ontstaat er meer leerlingenmassa per profiel, waardoor het onderwijs beter organiseerbaar wordt en daarmee betaalbaar blijft.
3. Omdat scholen zelf hun aanbod aan beroepsgerichte keuzevakken bepalen en de mogelijkheid krijgen om nieuwe beroepsgerichte keuzevakken te ontwikkelen en aan te bieden, kan het (aanbod van) onderwijs flexibeler worden ingericht en zijn scholen in staat om vakken aan te passen aan regionale vragen van vervolgonderwijs en arbeidsmarkt.
4. Door de invoering van keuzevakken ontstaan meer mogelijkheden voor leerlingen om een meer individuele leerloopbaan in te richten, zowel in de breedte als in de diepte. Hierdoor ontstaat meer maatwerk en worden leerlingen beter voorbereid op vervolgonderwijs en arbeidsmarkt.
5. De prominentere plek van LOB binnen het onderwijs zorgt dat leerlingen meer keuzebegeleiding ontvangen, een bredere oriëntatie op het vervolgonderwijs krijgen en meer inzicht in hun loopbaancompetenties. Daardoor krijgen ze een goed beeld van hun individuele mogelijkheden en komen ze tot een beter passende opleidingskeuze.
6. Als gevolg van de prominente plek van LOB binnen het onderwijs en meer mogelijkheden tot maatwerk, raken leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd, wat een positieve invloed heeft op hun studieresultaten.
7. Doordat scholen zich via de keuze van profielen en beroepsgerichte keuzevakken sterker kunnen profileren, ontstaat er voor leerlingen en ouders een overzichtelijker school- en opleidingsaanbod.
8. Doordat vmbo-scholen afspraken met elkaar maken over wie welke profielen aanbiedt, komt er een regionaal dekkend onderwijsaanbod tot stand, dat als gevolg van afstemming met het mbo-onderwijs en de arbeidsmarkt aansluit bij de regionale behoefte.

Leeswijzer

Het voorliggende rapport is het eindrapport van het monitor- en evaluatieonderzoek vernieuwing vmbo en doet verslag van de jaarlijkse monitor op basis van DUO-data en de VO-Monitor, die de bewegingen op landelijk niveau in kaart brengt (Deel 1 – Hoofdstukken 1-7), een vragenlijst onder schoolleiders vmbo (Hoofdstuk 8), een koppeling van de monitor aan die vragenlijst (Hoofdstuk 9), en focusgroepen met schoolleiders en docenten uit het vmbo en mbo (Hoofdstuk 10). Tot slot biedt hoofdstuk 11 een beschouwende samenvatting, op basis van de hierboven geformuleerde hypothesen.

Deel 1: Monitoronderzoek en overkoepelende kwantitatieve analyse

2 Monitoronderzoek

De beroepsgerichte programma's in de bovenbouw van het voortgezet middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) zijn met ingang van schooljaar 2016-2017 vernieuwd. Het gaat om een grootschalige vernieuwing waarbij het aantal programma's is teruggebracht van 35 naar tien profielen. Loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) is verankerd in de onderwijsprogramma's en er is naast een gemeenschappelijk deel en het profielvak expliciet ruimte voor beroepsgerichte keuzevakken. Het doel van deze vernieuwingen is om te komen tot een aantrekkelijk en toekomstbestendig onderwijsaanbod dat aansluit bij de huidige (beroeps)werkelijkheid en bij de vervolgopleidingen in het mbo.

Het monitorgedeelte geeft op basis van DUO-data inzicht in de stand van zaken van de vernieuwing voor het schooljaar 2020-2021 en laat, waar van belang, zien welke veranderingen plaats hebben gevonden en welke effecten de vernieuwing tot nu toe heeft gehad. Omdat dit de laatste rapportage van het evaluatieproject is, vergelijken we in de hoofdanalyses ook met het schooljaar 2016-2017, de start van vmbo vernieuwing. In de deel-samenvattingen bespreken we dan ook de veranderingen tussen het schooljaar 2016-2017 en 2020-2021.

Dit monitoronderzoek is als volgt ingedeeld: Hoofdstuk 3 gaat over de organiseerbaarheid van het vmbo onderwijs. Hiervoor analyseren we de ontwikkelingen in het aantal leerlingen in de beroepsgerichte leerweg. Hoe dekkend het vmbo onderwijs is komt in hoofdstuk 4 aan bod. Hoofdstuk 5 gaat over de gekozen beroepsgerichte keuzevakken. In hoofdstuk 6 staan de studieresultaten centraal en in hoofdstuk 7 de meningen van vmbo-gediplomeerden volgens het Schoolverlatersonderzoek. Ieder hoofdstuk sluit af met een samenvatting.

2.1 Leeswijzer: Data

In de voorliggende rapportage staan leerlingen van het vmbo centraal. Alle gepresenteerde cijfers hebben daarbij (met uitzondering van hoofdstuk 7) betrekking op data afkomstig van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen leerlingen in het derde leerjaar en leerlingen in het vierde leerjaar.

Leerling 3de leerjaar

In hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 staan de vmbo-leerlingen van het derde leerjaar centraal. Onder een leerling van het derde leerjaar wordt een leerling verstaan die in een bepaald schooljaar in het derde leerjaar van het vmbo ingeschreven staat (peildatum 1 oktober van het desbetreffende jaar), onafhankelijk van zijn of haar status van inschrijving op 1 oktober van het voorafgaande jaar. Dat wil zeggen, leerlingen die in het derde leerjaar blijven zitten, worden in twee op elkaar volgende jaren tot de groep derdejaarsleerlingen van het vmbo gerekend.

Leerling 4de leerjaar

In hoofdstuk 5 en hoofdstuk 6 worden deels cijfers gepresenteerd over vmbo-leerlingen van het vierde leerjaar. Onder een leerling van het vierde leerjaar wordt een leerling verstaan die in een bepaald schooljaar in het vierde leerjaar van het vmbo ingeschreven staat (peildatum 1 oktober van het desbetreffende jaar), onafhankelijk van zijn of haar status van inschrijving op 1 oktober

van het voorafgaande jaar. Dat wil zeggen, leerlingen die in het vierde leerjaar blijven zitten, worden in twee op elkaar opvolgende jaren tot de groep vierdejaars leerlingen van het vmbo gerekend.

We danken de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) voor het beschikbaar stellen van de data.

Schoolverlateronderzoek (VO-Monitor)

In hoofdstuk 7 presenteren we cijfers op basis van het Schoolverlatersonderzoek (ofwel VO-Monitor), het landelijke onderzoek onder de gediplomeerden van het vmbo dat door het CBS in samenwerking met het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) jaarlijks wordt uitgevoerd. De gepresenteerde cijfers hebben betrekking op de metingen 2019, 2020 en 2021. In deze metingen zijn de gediplomeerden van het schooljaar 2017-2018 (meting 2019), 2018-2019 (meting 2020) en 2019-2020 (meting 2021) bevraagd.

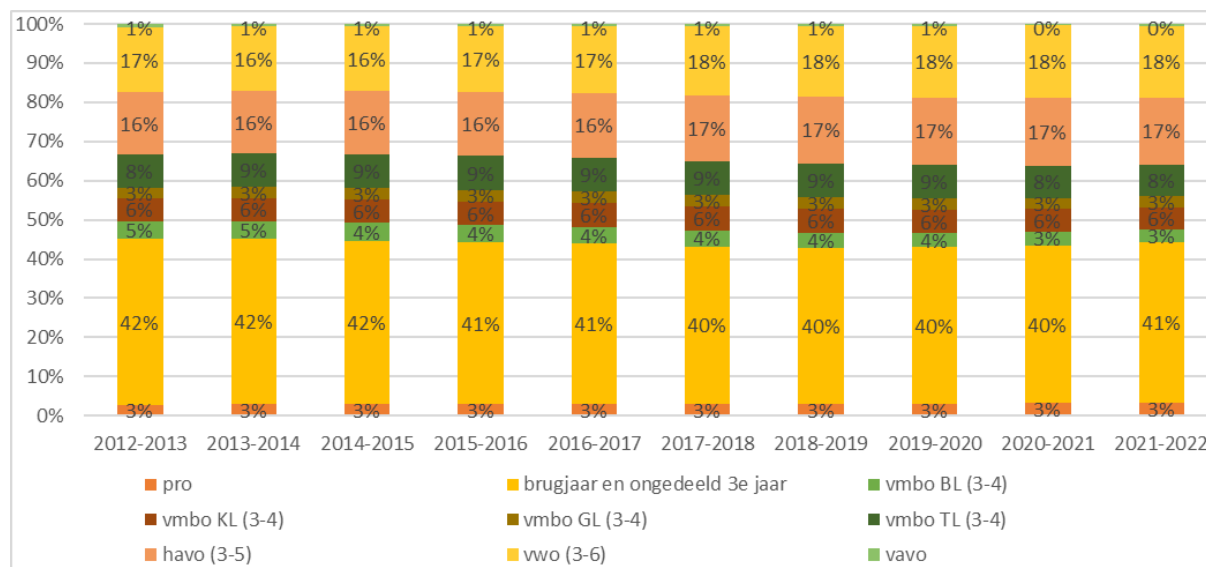
3 Organiseerbaarheid van het onderwijs

Een centrale doelstelling van de vernieuwing van het vmbo is zorgdragen voor de organiseerbaarheid en, bij gelijke budgetten voor onderwijs, de betaalbaarheid van het onderwijs. Organiseerbaarheid en betaalbaarheid kunnen daarbij als onderdeel van doelmatig onderwijs gezien worden, zonder dat daarbij de volledige lading van de term doelmatigheid gedekt is. De aanname van vernieuwing vmbo was dat de vervanging van 35 beroepsgerichte programma's door tien nieuwe profielen tot meer leerlingen-massa per profiel leidt, waardoor het onderwijs beter te organiseren wordt en daarmee betaalbaar blijft. In dit hoofdstuk analyseren we daarom in het kader van het project vmbo vernieuwing voor de laatste keer het aantal leerlingen op landelijke niveau, per arbeidsmarktregio, op profiel niveau en op niveau van vestigingen.

3.1 Aantal leerlingen: landelijk beeld

Figuur 3.1 toont op basis van cijfers van OCWincijfers de verdeling van leerlingen in het gehele voortgezet onderwijs naar niveau sinds schooljaar 2012-2013.⁸ Het grootste aandeel van leerlingen zit in brugjaar en ongedeelde derde jaar. De verdeling over niveaus is over de tijd vrijwel stabiel. Van de beroepsgerichte leerwegen heeft de kaderberoepsgerichte leerweg (KL) met zes procent het grootste aandeel, gevolgd door de gemengde leerweg (GL) met drie procent. In de basisberoepsgerichte leerweg (BL) zien we de afgelopen tien schooljaren een gestage daling van vijf naar drie procent.

Figuur 3.1: Verhouding aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs, 2012-2013 tot 2021-2022

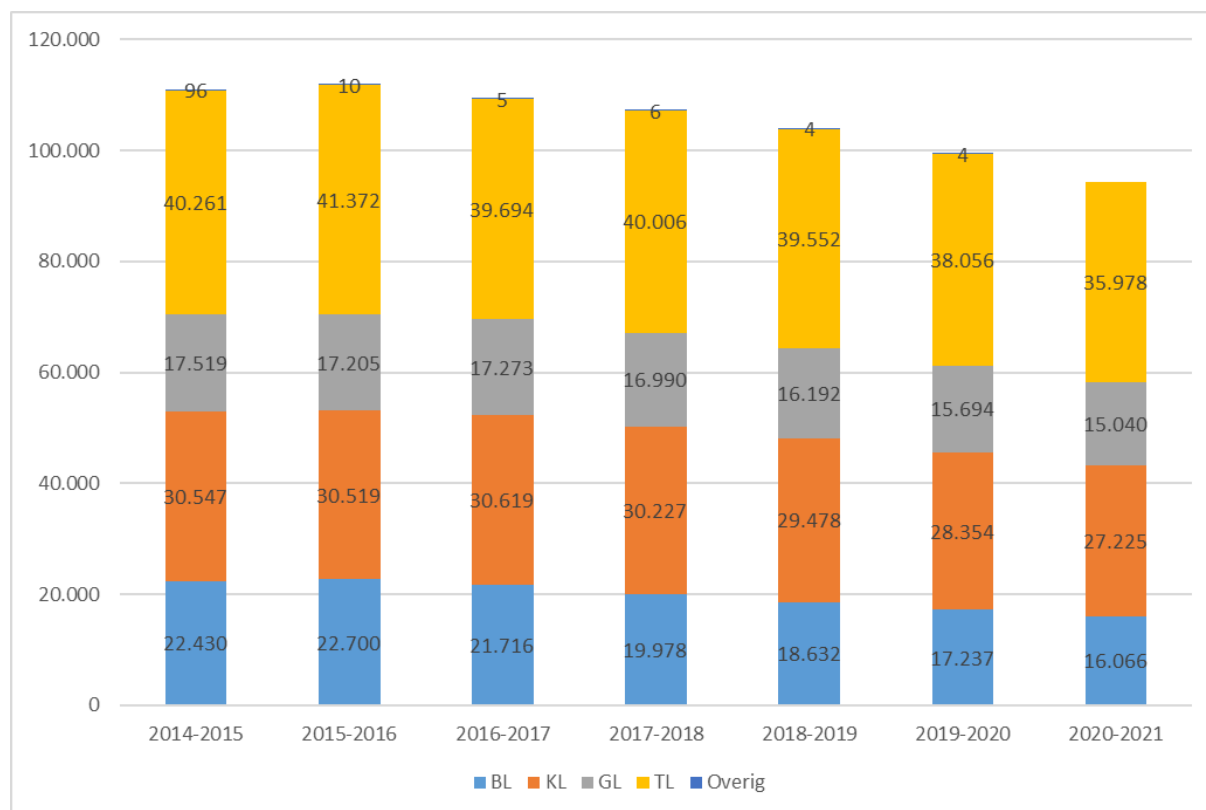
Bron: www.ocwincijfers.nl

Figuur 3.2 geeft een overzicht van het aantal vmbo-leerlingen in het derde leerjaar (de figuren en tabellen zijn vanaf deze figuur gebaseerd op microdata van DUO). Sinds 2015-2016 daalt het aantal derdejaarsleerlingen van zo'n 110 duizend in de schooljaren 2014-2015 tot 2016-2017, tot zo'n 95 duizend in schooljaar 2020-2021; een afname van 14 procent. Hoewel deze daling in alle leerwegen is te zien, is

8 Zie Bijlage B.3.1 voor de absolute aantallen achter deze figuur.

de basisberoepsgerichte leerweg met een daling van 29 procent het meest geraakt (van 22.700 tot 16.066 derdejaarsleerlingen). Zoomen we in op de verandering tussen 2019-2020 en 2020-2021, dan zien we dat de daling in het aantal derdejaarsleerlingen in de theoretische leerweg sterker is dan die van de drie beroepsgerichte leerwegen (5,5 versus 4,8 procent).

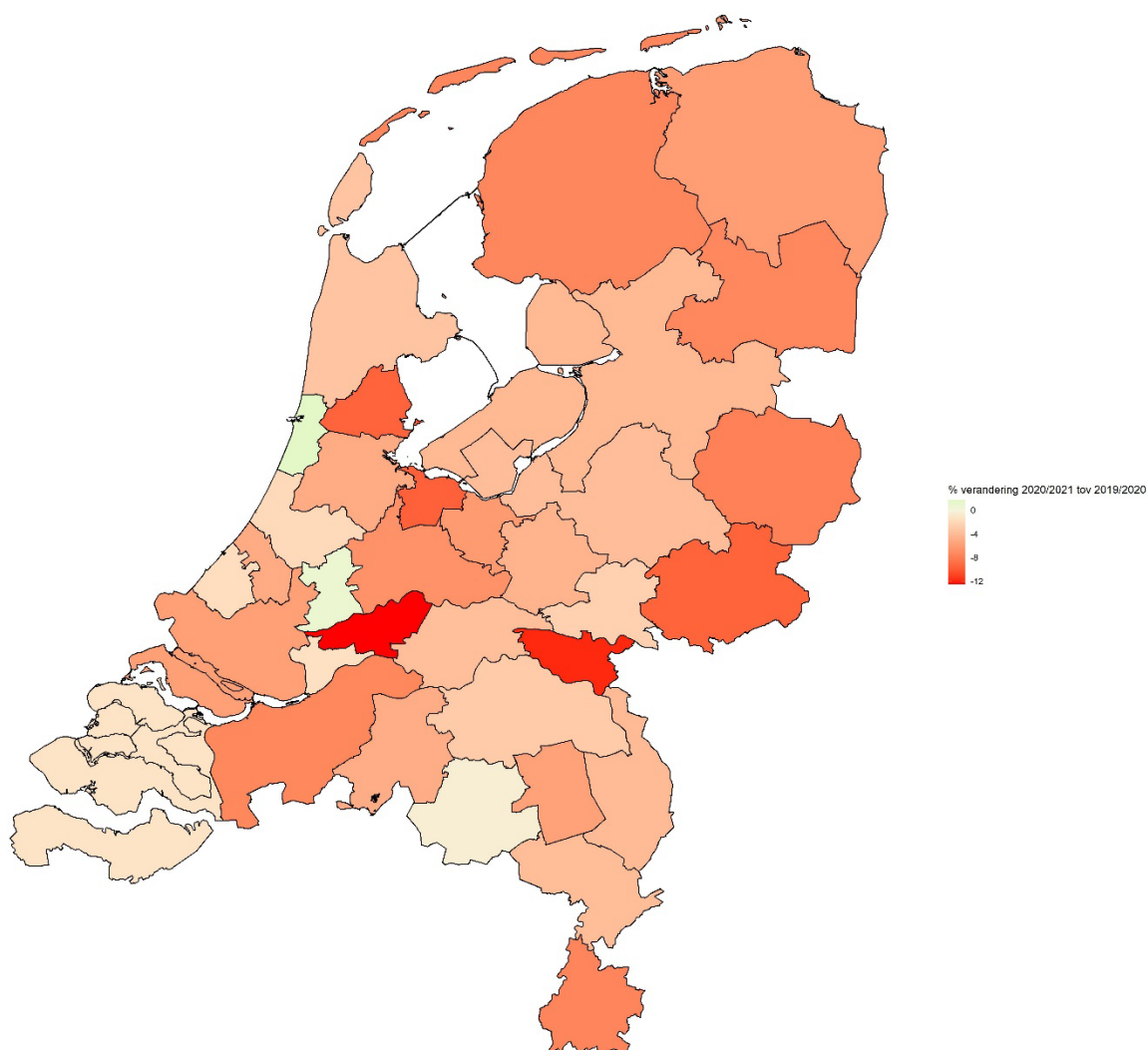
Figuur 3.2: Aantal vmbo leerlingen in het derde leerjaar per leerweg, 2014-2015 tot 2020-2021

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Figuur 3.3 toont de veranderingen in leerlingaantallen naar arbeidsmarktregio. Dit laat zien dat de daling van derdejaars vmbo-leerlingen niet evenredig over Nederland verdeeld is. Het betreft de verandering in het aantal derdejaarsleerlingen in de beroepsgerichte en theoretische leerwegen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van het schooljaar 2019-2020. De verandering varieert tussen een daling van -12,5 procent (Gorinchem) tot een stijging van 1,7 procent (Zuid-Kennemerland en IJmond). In 28 van de 35 arbeidsmarktregio's zien we een daling van minimaal 2 procent. In Bijlage B wordt deze figuur per leerweg getoond met veranderingen tussen de schooljaren 2019-2020 en 2020-2021 en tussen 2016-2017 en 2020-2021 (B.3.2 tot B.3.6).

Figuur 3.3: Verandering in het totaal aantal derdejaarsleerlingen in de basis-, kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerwegen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2019-2020, naar arbeidsmarktregio, in procenten

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Naast de verdeling per leerweg is ook het profiel belangrijk. Een vmbo-leerling volgt vanaf het derde leerjaar een van de tien profielen in een bepaalde leerweg. Omdat geen enkele vmbo-school of vestiging alle profielen binnen een leerweg aanbiedt, hebben leerlingen in de praktijk de keuze uit het aanbod van een vestiging of zullen zij van school/vestiging moeten wisselen.⁹ Tabel 3.1 toont het aantal derdejaarsleerlingen per leerweg en profiel, en toont tevens de veranderingen in aantallen tussen enerzijds 2019-2020 / 2020-2021 en anderzijds 2016-2017 / 2020-2021.

Het profiel *Dienstverlening en Producten* (D&P) is het grootste profiel afgemeten aan het aantal derdejaarsleerlingen, gevolgd door *Zorg en Welzijn* (Z&W). Het kleinste profiel is *Maritiem & Techniek* (MaT). Vergeleken met het schooljaar 2019-2020 zien we bij D&P een afname van 9,3 procent in het schooljaar 2020-2021, maar een toename van 11,8 procent vergeleken met het schooljaar 2016-2017. Met name

⁹ Analyses laten zien dat vmbo'ers doorgaans in eigen regio naar school gaan. Zie, bijvoorbeeld, Verkade, E., & Bakens, J. (2020). Commuter flow predictions in POA: Evaluation study. ROA. ROA Technical Reports No. 005 <https://doi.org/10.26481/umarot.2020005>

de technische profielen *Bouwen, Wonen en Interieur* (BWI) en *Mobiliteit en Transport* (M&T) maar ook Z&W kennen een toename in het aantal derdejaarsleerlingen in 2020-2021 ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 maar ook ten opzichte van 2016-2017. Een afname in beide vergelijkingsperioden kennen de profielen *Economie en Ondernemen* (E&O) en *Produceren, Installeren en Energie* (PIE). De profielen BWI, *Groen* en *Media, Vormgeving en ICT* (MVI) kennen de grootste toename sinds de start van vernieuwing vmbo in het schooljaar 2016-2017.

Uit Tabel 3.1 komt ook naar voren dat het absolute aantal derdejaarsleerlingen sterk uiteenloopt, van 67 BL-leerlingen in het profiel MaT tot 7.892 GL-leerlingen in het profiel D&P. Wanneer we de ontwikkelingen tussen het schooljaar 2019-2020 en 2020-2021 per leerweg bekijken, zien we in de beroepsgerichte leerweg een daling in het aantal derdejaarsleerlingen in alle profielen behalve in MVI. Ook voor de kaderberoepsgerichte leerweg is dit voor de meeste profielen het geval – in het bijzonder voor MVI en E&O met min 12 procent. Een toename zien we in de KL profielen M&T en MaT. De gemengde leerweg kent daarentegen een toename in de meeste profielen zoals BWI (+34%), M&T (+24%) en Horeca, Bakkerij en Recreatie (HBR) met plus 23 procent. Het profiel D&P is met afstand het grootste profiel in de GL en maakt tussen 2019-2020 en 2020-2021 met min 12 procent de grootste daling mee.

Wat de gemengde leerweg betreft is het echter belangrijk om een tweetal kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste boden veel scholen binnen de gemengde leerweg alleen het profiel *Dienstverlening & Producten* aan. De vraag is daarmee in hoeverre het hoge aantal leerlingen binnen dit profiel een bewuste keuze van leerlingen weerspiegelt, of dat de keuze (deels) gebaseerd was op het ontbreken van andere GL profielen. Later in dit rapport (hoofdstuk 4) komt het aanbod naar vestiging en profiel uitgebreider aan bod. Ten tweede, een relatief groot aandeel jongeren dat in het derde leerjaar in de gemengde leerweg ingeschreven staat, stapt bij de overgang naar het vierde leerjaar over naar de theoretische leerweg. Het aantal leerlingen dat via de gemengde leerweg een beroepsgerichte vmbo-opleiding afrondt is dan ook lager dan op basis van Tabel 3.1 verwacht zou kunnen worden (zie ook hoofdstuk 6).

Tabel 3.1: Aantal derdejaarsleerlingen per profiel: schooljaar 2020-2021 en verandering t.o.v. schooljaar 2019-2020 en t.o.v. schooljaar 2016-2017

	BL	2020-2021 tov 2019-2020 Δ%	KL	2020-2021 tov 2019-2020 Δ%	GL	2020-2021 tov 2019-2020 Δ%	2020- 2021 Totaal	2020-2021 tov 2019-2020 Δ%	2020-2021 tov 2016-2017 Δ%
Bouwen, Wonen & Interieur (BWI)	1.139	-3,6	1.850	0,1	487	34,2	3.476	2,4	33,9
Dienstverlening & Producten (D&P)	3.159	-8,2	6.057	-5,5	7.892	-12,5	17.108	-9,3	11,8
Economie & Ondernemen (E&O)	1.530	-17,0	3.467	-11,8	1.166	-2,5	6.163	-11,6	-13,1
Groen	2.421	-5,9	3.203	1,5	2.201	2,9	7.825	-0,5	33,1
Horeca, Bakkerij & Recreatie (HBR)	783	-12,8	1.340	-4,0	257	23,0	2.380	-4,9	7,1
Maritiem & Techniek (MaT)	67	-21,2	145	40,8	80	-5,9	292	7,0	-14,9
Media, Vormgeving & ICT (MVI)	295	6,9	797	-12,4	358	9,8	1.450	-4,1	33,4
Mobiliteit & Transport (M&T)	621	-1,0	853	10,1	128	24,3	1.602	6,4	4,6
Produceren, Installeren & Energie (PIE)	1.558	-7,6	2.391	-6,1	590	2,6	4.539	-5,6	-7,2
Zorg & Welzijn (Z&W)	4.197	-0,9	6.979	-1,9	1.666	12,8	12.842	0,1	16,8
Vakmanschaps- beroepsroute	296	-24,1	143	-13,9	215	6,4	654	-13,7	-45,8
Totaal	16.066	-6,8	27.225	-4,0	15.040	-4,2	58.331	-4,8	9,8

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Bijlage B.3.7 toont het aandeel leerlingen per profiel per leerweg voor schooljaar 2020-2021.

3.2 Aantal leerlingen: kleine of grote vestigingen?

Wat zijn de consequenties van het dalend aantal leerlingen op de grootte van vestigingen? Om op deze vraag in te gaan analyseren we in Tabel 3.2 alle leerwegen en profielen, ingedeeld naar het aantal derdejaarsleerlingen per vestiging in schooljaar 2020-2021. De eerste kolom met cijfers bijvoorbeeld, toont het aandeel van vestigingen dat binnen het betreffende profiel slechts één tot vijf leerlingen heeft, enzovoorts. Als voorbeeld: in de BL telt 49 procent van de vestigingen in het profiel BWI tussen de een en vijf leerlingen. Het gemiddelde aantal leerlingen over alle vestigingen heen is zeven, net zoveel als in het schooljaar 2019-2020. We bespreken de opvallendste uitkomsten per leerweg. In het algemeen wordt een groepsgrootte van hooguit tien leerlingen per profiel per vestiging als lastig organiseerbaar beschouwd.

Basisberoepsgerichte leerweg

- Zes van de tien profielen tellen in het schooljaar 2020-2021 gemiddeld 10 of minder leerlingen per vestiging (*meest rechtse kolom*).
 - Vergeleken met het jaar 2019-2020 zijn de profielen E&O, HBR en PIE met gemiddeld 1 tot 2 leerlingen verder gedaald (*twee meest rechtse kolommen vergeleken*).
 - Bij de profielen BWI, E&O, HBR, MVI, M&T en PIE heeft tussen 70 en 84 procent van de vestigingen een groepsgrootte van hooguit 10 leerlingen (*percentages kolommen 1 t/m 5 en 6 t/m 10 opgeteld*).
- Er is geen profiel dat het gemiddeld aantal leerlingen ziet toenemen tussen 2019-2020 en 2020-2021
- Als we kijken naar de kolom met groepsgrootte 1 tot 5 leerlingen zien we dat:
 - het aandeel vestigingen met deze groepsgrootte 40 procent is voor de profielen E&O, MaT, M&T of PIE; in BWI zelfs 49 procent.
 - vergeleken met 2019-2020 (niet in de tabel weergegeven) het aandeel vestigingen met deze groepsgrootte is toegenomen bij de profielen BWI (41 procent in 2019-2020, 49 procent in 2020-2021), E&O (van 34 naar 40 procent), HBR (van 27 naar 35 procent) en MaT (van 0 naar 40 procent).
 - vergeleken met 2019-2020 (niet in de tabel weergegeven) het aandeel vestigingen met deze groepsgrootte is afgenomen bij het profiel MVI (van 40 naar 25 procent).
- Als we kijken naar de kolommen met groepsgroottes vanaf 11 leerlingen zien we dat:
 - vergeleken met 2019-2020 (niet in de tabel weergegeven), bij het profiel D&P het aandeel vestigingen met groepsgrootte tussen de 11 en 20 leerlingen is toegenomen (van 28 naar 35 procent) ten koste van de groepsgrootte 30+ (van 19 naar 13 procent).
 - bij het profiel Groen de groepsgrootte 21 tot 30 is toegenomen (van 14 naar 24) en de groepsgrootte 30+ is afgenomen (van 53 naar 39).
 - ook bij MaT de groepsgrootte kleiner is geworden. 40 procent van de vestigingen werken in 2020-2021 in groepsgrootten van 11 tot 20 leerlingen (was 20 procent in 2019-2020 en 40 procent voor de groepsgrootte 21 tot 30 leerlingen).

Kaderberoepsgerichte leerweg

- Twee profielen hebben een aandeel van meer dan 50 procent voor de groepsgroottes van hooguit 10 leerlingen per vestiging (*percentages kolommen 1 t/m 5 en 6 t/m 10 opgeteld*), zijnde BWI met 52 procent en M&T met 63 procent. Dit was ook zo in 2019-2020.
- Vergeleken met 2019-2020 is het gemiddeld aantal leerlingen per vestiging met 2 tot 3 leerlingen gedaald in D&P, E&O en MVI. MaT is het enige profiel met een stijging in het gemiddeld aantal leerlingen van 21 in 2019-2020 naar 29 in 2020-2021 (*twee meest rechtse kolommen vergeleken*).

- Vestigingen met de kleinste groepsgrootte 1 t/m 5 leerlingen komen minder vaak voor in de KL dan in de BL. Bij de profielen BWI, M&T en PIE heeft iets meer dan 20 procent van de vestigingen 1 t/m 5 leerlingen.
- Als we kijken naar de groepsgroottes vanaf 11 leerlingen zien we dat:
 - de profielen D&P, MaT en Z&W een aandeel van 80 procent of meer hebben.
 - vergeleken met 2019-2020 (niet in de tabel weergegeven) is het aandeel voor groepsgrootte 30+ afgenomen in D&P (van 38 naar 33 procent) en MVI (van 20 naar 14 procent).
 - het aandeel vestigingen met groepsgrootte 30+ is toegenomen in *Groen* (van 53 naar 59 procent).

Gemengde leerweg

- Vier profielen hebben een aandeel van meer dan 50 procent voor de groepsgroottes van hooguit 10 leerlingen per vestiging (*percentages kolommen 1 t/m 5 en 6 t/m 10 opgeteld*), zijnde BWI (67 procent), HBR (74 procent), M&T (92 procent) en PIE (69 procent).
- Vergeleken met 2019-2020 is het gemiddeld aantal leerlingen per vestiging amper veranderd (*twee meest rechtse kolommen vergeleken*). Twee uitzonderingen: bij D&P is het gemiddeld aantal leerlingen gedaald van 52 in 2019-2020 naar 48 in 2020-2021. Bij MVI is het gemiddeld aantal leerlingen van 22 in 2019-2020 gestegen naar 26 in 2020-2021.
- Het aandeel vestigingen waar met de kleinste groepsgrootte 1 t/m 5 leerlingen gewerkt wordt is 40 procent of meer bij de profielen BWI, HBR, M&T en PIE.
- Als we kijken naar de groepsgroottes vanaf 11 leerlingen zien we dat:
 - vergeleken met het schooljaar 2019-2020 (niet in de tabel weergegeven), de groepsgrootte in het profiel BWI licht toeneemt in alle drie de groepsgroottes vanaf 11 leerlingen.
 - bij het profiel *Groen* het aandeel vestigingen met groepsgrootte 30+ is toegenomen (van 32 naar 42 in 2020-2021), evenals het aandeel met groepsgrootte 11 tot 20 leerlingen (van 14 naar 24 procent).
 - het aandeel MVI vestigingen afneemt in zowel groepsgrootte 11 tot 20 leerlingen (van 33 naar 21 procent) en groepsgrootte 21 tot 30 leerlingen (van 13 naar 7 procent) maar niet in 30+ waar zelfs een lichte toename kan worden geconstateerd.
 - het aandeel Z&W vestigingen vooral is toegenomen in groepsgrootte 11 tot 20 leerlingen (van 25 tot 33 procent).

Tabel 3.:2 Aandeel vestigingen per leerweg en profiel naar groepsgrootte van aantal leerlingen, schooljaar 2020-2021

	Aandeel vestigingen per leerweg en profiel met onderstaande groepsgroottes:					Gemiddeld aantal leerlingen	
	1 t/m 5	6 t/m 10	11 t/m 20	21 t/m 30	> 30	2019-2020	2020-2021
	leerlingen					2019-2020	2020-2021
Basisberoepsgerichte leerweg							
Bouwen, Wonen & Interieur	49	30	20	1		7	7
Dienstverlening & Producten	19	24	35	10	13	18	16
Economie & Ondernemen	40	30	28	2	1	10	8
Groen	9	16	11	24	39	30	28
Horeca, Bakkerij & Recreatie	35	38	17	4	6	11	10
Maritiem & Techniek	40		40	20		17	13
Media, Vormgeving & ICT	25	47	22	6		8	8
Mobiliteit & Transport	40	44	15	1		7	7
Produceeren, Installeren & Energie	39	34	23	4	1	9	8
Zorg & Welzijn	11	23	48	12	6	15	15
Kaderberoepsgerichte leerweg							
Bouwen, Wonen & Interieur	21	31	36	8	3	12	12
Dienstverlening & Producten	8	10	24	25	33	32	29
Economie & Ondernemen	8	19	44	18	11	19	17
Groen	7	17	7	10	59	36	36
Horeca, Bakkerij & Recreatie	13	23	38	18	10	16	17
Maritiem & Techniek			60		40	21	29
Media, Vormgeving & ICT	7	16	47	16	14	21	19
Mobiliteit & Transport	22	41	30	6	1	9	10
Produceeren, Installeren & Energie	22	27	41	8	3	13	12
Zorg & Welzijn	3	9	29	31	28	26	25
Gemengde leerweg							
Bouwen, Wonen & Interieur	49	18	20	11	2	8	9
Dienstverlening & Producten	7	6	15	12	60	52	48
Economie & Ondernemen	29	20	24	13	13	17	16
Groen	5	8	24	20	42	30	30
Horeca, Bakkerij & Recreatie	44	30	19	4	4	10	10
Maritiem & Techniek		25	25	25	25	21	20
Media, Vormgeving & ICT	21	29	21	7	21	22	26
Mobiliteit & Transport	58	33	8			4	5
Produceeren, Installeren & Energie	40	29	24	7		9	8
Zorg & Welzijn	24	13	33	16	15	17	16

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Binnen een vestiging kan de druk op de organiseerbaarheid verlicht worden door het samenvoegen van klassen binnen een profiel met leerlingen van verschillende leerwegen, wat al gangbaar is. Een andere mogelijke oplossing is om leerlingen van het leerjaar 3 en 4 bij elkaar te zetten. Om hier inzicht in te geven, kunnen we het aandeel vestigingen per klasse van leerlingaantal berekenen op basis van leerjaar 3 en 4 samen, in plaats van enkel leerjaar 3. Bijlage Tabel B.3.1 bevat deze analyse. In dat geval zien we het gemiddeld aantal leerlingen per profiel verdubbelen en de groepsgrootte verschuift naar grotere groepen van 11 leerlingen of meer per groep.

Door kleine leerlingenaantallen in de profielen geven vmbo-docenten beroepsgericht vaak les aan combinaties van leerwegen (bb, kb, gl) en/of leerjaren: 62% van de beroepsgerichte lessen wordt gecombineerd aan leerlingen van meerdere leerwegen gegeven, tegen 32% van alle lessen in het vmbo. Voor docenten in technische profielen geldt nog sterker dat zij vaker lesgeven aan gecombineerde groepen, in die profielen geldt dit voor tussen de 73 en 86% van de lessen.

Bron: Centerdata, februari 2023

3.3 Samenvatting organiseerbaarheid van het onderwijs gebaseerd op aantal derdejaarsleerlingen

Door vernieuwing vmbo zijn er tien nieuwe profielen gekomen in het vmbo, met onder meer als doel het onderwijs organiseerbaar en betaalbaar te houden. In dit hoofdstuk analyseerden we daarom leerlingenaantallen op landelijk niveau, per arbeidsmarktregio, op profiel niveau en op niveau van vestigingen. De verschillende analyses laten zien dat de organiseerbaarheid van het onderwijs onverminderd onder druk blijft staan.

In de verhoudingen van derdejaarsleerlingen in de verschillende leerwegen van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren weinig veranderd. Zoomen we in op de aantallen vmbo-leerlingen zien we echter een gestage afname. In schooljaar 2020-2021 tellen de basis-, kader- en gemengde leerwegen – ook wel de beroepsgerichte leerwegen – iets meer dan 58 duizend derdejaarsleerlingen. Dat is een daling van 4,8 procent vergeleken met 2019-2020. De afname in de basisberoepsgerichte leerweg is daarbij het grootst (-6,8%). Echter, de daling in het aantal derdejaarsleerlingen in de theoretische leerweg is met 5,1 procent ook aanzienlijk en zelfs sterker dan die van de beroepsgerichte leerwegen tezamen. Over de periode vanaf schooljaar 2016-2017 – de start van vmbo vernieuwing – hebben we het over een daling van 16 procent in de beroepsgerichte leerwegen en in de theoretische leerweg over een daling van 9 procent in het aantal derdejaarsleerlingen.

In de basisberoepsgerichte leerweg is het gemiddeld aantal derdejaarsleerlingen in het schooljaar 2020-2021 in zes van de tien profielen lager dan 11 leerlingen (ter vergelijking: in 2016-2017 waren dat twee van de tien profielen). Deze ontwikkeling tekent zich al langer af en is ook zichtbaar wanneer het leerlingenaantal geanalyseerd wordt naar arbeidsmarktregio's en profielen tussen 2016-2017 en 2020-2021.

Hoewel ook in de kaderberoepsgerichte leerweg het leerlingenaantal gestaag afneemt, is het aandeel vestigingen met een groepsgrootte van meer dan 11 leerlingen doorgaans hoger; het aandeel groepsgrootte 30+ neemt zelfs toe in het profiel *Groen* in het schooljaar 2020-2021. Het kleinste profiel *Maritiem & Techniek* is het enige profiel met een aanzienlijke stijging van het gemiddeld aantal leerlingen per vestiging van 21 in 2019-2020 naar 29 in 2020-2021. In de analyse naar arbeidsmarktregio tussen 2016-2017 en 2020-2021 wordt duidelijker dat de daling in leerlingenaantallen ook de kaderberoepsgerichte leerweg betreft.

De gemengde leerweg – met rond 15 duizend derdejaarsleerlingen de kleinste leerweg – kent net als de basisberoepsgerichte leerweg vaker kleinere groepsgroottes. Het profiel *Dienstverlening & Producten* is wat betreft leerlingenaantallen het grootste profiel (7.900 leerlingen). Tussen het schooljaar 2019-2020 en 2020-2021 zien we in de meeste profielen een toename in het aantal derdejaarsleerlingen, met name in *Bouwen, Wonen & Interieur*, waar de toename zich ook vertaalt in het gemiddeld aantal leerlingen (een stijging van gemiddeld acht naar negen leerlingen). De gemengde leerweg kent relatief iets minder grote afnames van leerlingaantallen in het derde leerjaar tussen 2016-2017 en 2020-2021.

4 Hoe dekkend is het aanbod?

Naast leerlingaantallen kan organiseerbaarheid en betaalbaarheid van onderwijs ook benaderd worden door de analyse van aantallen scholen en vestigingen. In dit hoofdstuk behandelen we daarom de dekking en regionale uniekheid van het aanbod. We kijken eerst naar de ontwikkelingen in aantallen scholen en vestigingen, naar leerweg en profiel. Voor de leerling en de keuze die hij of zij maakt voor een bepaald profiel is het echter meer van belang in hoeverre vestigingen met bepaalde profielen dicht bij zijn of haar thuisadres liggen. Dit komt in 4.3 aan bod. Gezien het grote aandeel vestigingen dat een klein aantal leerlingen binnen een profiel-leerweg-combinatie kent (zie hoofdstuk 3.2), komen we in 4.4 hierop terug. We analyseren dan in hoeverre vestigingen een uniek aanbod binnen een regio vertegenwoordigen.

4.1 Aantal scholen en vestigingen: Op niveau van leerweg

Tabel 4.1 toont de ontwikkeling over de tijd in het aantal scholen en vestigingen naar leerweg. In het schooljaar 2020-2021 zijn er 440 scholen en 911 vestigingen. In totaal daalde tussen 2016-2017 en 2020-2021 het aantal scholen met 8 stuks en het aantal vestigingen met 17. Kijkend naar het aantal vestigingen per leerweg, zien we dat tussen 2016-2017 en 2020-2021 de basisberoepsgerichte leerweg en kaderberoepsgerichte leerweg op 15 respectievelijk 8 vestigingen minder wordt aangeboden. Daarentegen werd de gemengde leerweg in 2020-2021 in 326 vestigingen aangeboden, tegen 317 in 2016-2017. Het aantal vestigingen dat de theoretische leerweg aanbiedt steeg aanvankelijk tussen 2016-2017 en 2017-2018 met 14 vestigingen, maar daalde daarna stapsgewijs weer, naar 581.

Tabel 4.1: Aantal scholen en vestigingen naar leerweg, schooljaar 2016-2017 tot schooljaar 2020-2021

	Scholen	Vestigingen	Aantal vestigingen			
			BL	KL	GL	TL
2020-2021	440	911	476	491	326	581
2019-2020	441	914	480	493	327	584
2018-2019	442	926	480	501	323	589
2017-2018	447	930	489	504	325	592
2016-2017	448	928	491	499	317	578

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

4.2 Aantal scholen en vestigingen: op niveau van profiel

Tabel 4.2 toont dat het aantal vestigingen per profiel tussen de schooljaren 2017-2018 en 2020-2021 geen grote schommelingen kende. Wel zagen we voor alle profielen een sterke toename in het aantal vestigingen tussen 2016-2017 en 2017-2018. Daarnaast zien we dat, ongeacht schooljaar, het aantal vestigingen sterk verschilt naar profiel, variërend van vijf voor *Maritiem & Techniek* tot 303 voor *Zorg & Welzijn* in 2020-2021. Het percentage BL en KL vestigingen ligt voor de meeste profielen dicht bij elkaar, met uitzondering van *Media, Vormgeving & ICT* en *Economie & Ondernemen* die beide aanzienlijk meer KL dan BL vestigingen hebben. De profielen *Groen* en *Maritiem & Techniek* vallen ook op. Het profiel *Groen* wordt – vergeleken met de andere profielen - met 82 procent het vaakst in de GL aangeboden. Veelal zijn op scholen die *Groen* aanbieden (en dit in de regel als enige profiel aanbieden) dan ook alle

drie de leerwegen aanwezig. Dit is ook het geval bij *Maritiem & Techniek*, alleen dan op een zeer klein aantal vestigingen. Niet zichtbaar in de tabel: In 2016 waren er 22 scholen die alleen het profiel D&P voerden. Dit aantal is in 2021 gestegen tot 39 scholen; een mogelijke indicatie voor wat betreft de organiseerbaarheid.

Tabel 4.2: Aantal en aandeel vestigingen per profiel, schooljaar 2016-2017 tot 2020-2021

	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	Mat	MVI	M&T	PIE	Z&W
Totaal aantal vestigingen										
2020-2021	173	297	227	90	88	5	46	91	216	303
2019-2020	170	298	234	90	91	5	48	92	214	301
2018-2019	172	298	246	90	90	6	48	95	214	299
2017-2018	166	285	248	85	89	5	46	95	214	295
2016-2017	139	208	207	71	68	3	33	78	180	236
Aandeel vestigingen over 2020-2021 (%)										
BL	95	67	83	97	93	100	78	93	91	91
KL	92	71	90	98	91	100	93	95	93	93
GL	32	55	33	82	31	80	30	26	32	33

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Bijlage B.4.1 laat het aantal vestigingen per leerwegcombinatie voor de schooljaren 2016-2017 tot 2020-2021 zien. Vestigingen die zowel BL, KL en GL aanbieden komen het vaakst voor, gevolgd door de combinatie van de BL en KL binnen een vestiging.

4.3 Uniek aanbod of regionaal overlap?

Leerlingen moeten natuurlijk een keuze kunnen maken voor een vmbo-school in de buurt. Dit roept de vraag op in welke mate het aanbod van profielen dekkend is in de regio. De vraag hoeveel vestigingen een bepaald profiel binnen een van de drie beroepsgerichte leerwegen aanbieden wordt in Tabel 4.3 beantwoord. Het beeld is vergelijkbaar met het schooljaar 2019-2020 (niet getoond¹⁰). Zo wordt in de basisberoepsgerichte leerweg het profiel *Zorg & Welzijn* in 58 procent van de vestigingen aangeboden. Een viertal andere profielen (*Bouwen, Wonen & Interieur, Dienstverlening & Producten, Economie & Ondernemen* en *Producers, Installeren & Energie*) wordt minimaal op 33 procent van de vestigingen aangeboden. De profielen *Groen, Horeca, Bakkerij & Recreatie* en *Mobiliteit & Transport* worden binnen de BL op bijna een op de vijf vestigingen aangeboden en voor het profiel *Media, Vormgeving & ICT* geldt dat acht procent van de vestigingen dit profiel aanbiedt. *Maritiem & Techniek* heeft doordat het überhaupt in een klein aantal vestigingen wordt aangeboden, hier ook een uitzonderlijke situatie; het wordt slechts op één procent van de vestigingen in de BL aangeboden. De spreiding in de kaderberoepsgerichte leerweg is vergelijkbaar met de BL. In de gemengde leerweg wordt het profiel *Dienstverlening & Producten* in 50 procent van de vestigingen aangeboden. Daarnaast worden de profielen *Economie & Ondernemen, Groen, Producers, Installeren & Energie* en *Zorg & Welzijn* op een aanzienlijk deel van de vestigingen aangeboden, terwijl de profielen *Horeca, Bakkerij & Recreatie, Media, Vormgeving & ICT* en *Mobiliteit & Transport* op minder dan een op de zeven vestigingen aangeboden worden.

10 Zie Vernieuwing vmbo - Rapportage monitor en casestudies (januari 2021), https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Vernieuwing_vmbo_rapportage_monitor_en_casestudies_0.pdf

Vergeleken met het schooljaar 2019-2020 (niet getoond²) wordt het profiel *Bouwen, Wonen & Interieur* en *Zorg & Welzijn* op meer vestigingen aangeboden.

Tabel 4.3: Percentage vestigingen per leerweg in bepaald profiel, schooljaar 2020-2021

	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	MaT	MVI	M&T	PIE	Z&W	Aantal vestigingen
BL	34	42	39	18	17	1	8	18	41	58	476
KL	32	43	42	18	16	1	9	18	41	57	491
GL	17	50	23	23	8	1	4	7	21	31	326

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Hoe uniek is het aanbod van een vestiging met betrekking tot een bepaalde profiel-leerweg combinatie binnen de eigen regio? Figuur 4.1 laat het aandeel vestigingen zien met een bepaalde profiel-leerweg combinatie die binnen een straal van 10 kilometer géén andere vestiging kent met dezelfde combinatie.

a) BL en KL: Profielen waarin vestigingen relatief vaak een uniek aanbod hebben

De profielen *Groen, Horeca, Bakkerij & Recreatie, Maritiem & Techniek, Media, Vormgeving & ICT* of *Mobiliteit & Transport* zijn relatief vaker de enige aanbieder in een straal van 10 km om de eigen vestiging heen. Zij hebben met 50 procent of meer relatief vaak een uniek aanbod. Dat zien we vooral sterk bij de basisberoepsgerichte en de kaderberoepsgerichte leerweg. Samenwerking tussen vestigingen binnen deze profielen is dan misschien ook minder eenvoudig op te zetten en zou ook ten koste kunnen gaan van de nabijheid voor leerlingen.

b) BL en KL: Profielen waarin vestigingen relatief weinig een uniek aanbod hebben

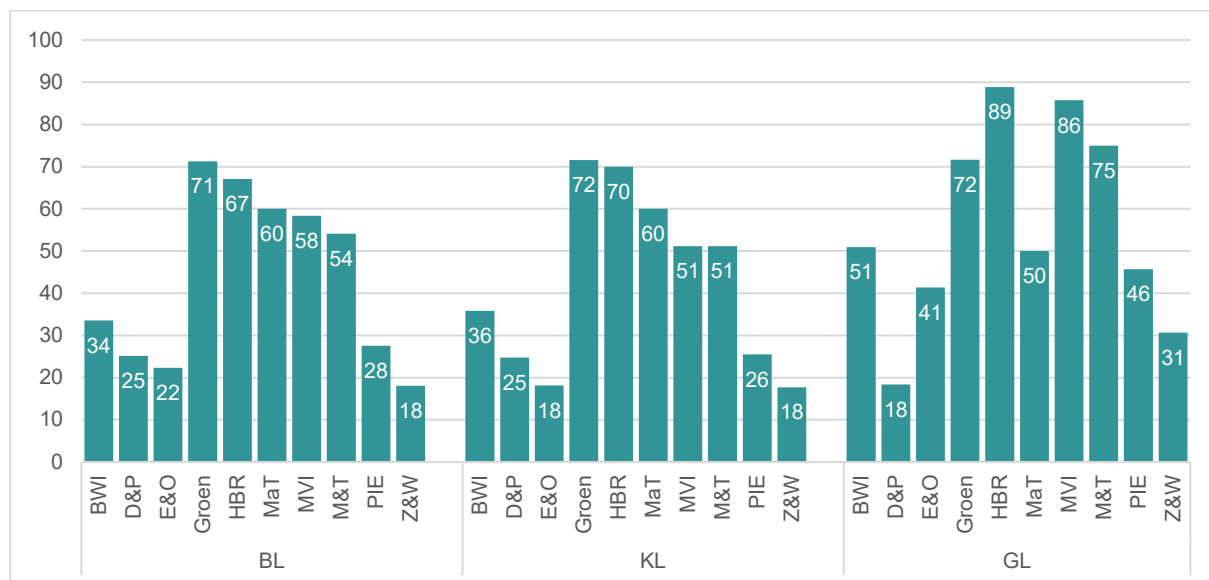
Vestigingen met de profielen *Bouwen, Wonen & Interieur, Dienstverlening & Producten, Economie & Ondernemen, Produceren, Installeren & Energie* of *Zorg & Welzijn* hebben relatief vaker ook aanbieders met eenzelfde profiel in een straal van 10 kilometer rond om de eigen vestiging. Zij hebben met 35 procent of lager een relatief minder uniek aanbod. Met andere woorden, bij deze profielen kennen vestigingen binnen de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg vaak een naburige vestiging met hetzelfde aanbod en is - theoretisch gezien - samenwerking misschien eenvoudiger en zonder nadelige effecten voor de bereikbaarheid van een profiel voor leerlingen.

c) Een blik op de GL: Profielen en uniekheid van het aanbod van vestigingen

Hoewel binnen de gemengde leerweg het aandeel uniek aanbod binnen 10 kilometer gemiddeld iets hoger ligt (met twee uitschieters boven de tachtig procent), zien we hier een vrij vergelijkbaar beeld als bij de BL en KL, met een groep profielen waar de vestigingen een relatief uniek aanbod hebben (50% of hoger) en een groep profielen waar de vestigingen een minder uniek aanbod hebben (onder de 50%). Het gaat veelal ook om dezelfde profielen als in de BL en KL die op 50% of hoger uitkomen, zoals *Groen, HBR, MaT, MVI* en *M&T*, maar in de GL ook *BWI* (met 51%).

Vergeleken met het schooljaar 2019-2020¹¹ zijn er amper profielen die sterke verschuivingen kennen op dit punt van uniekheid van vestigings-aanbod. Meest noemenswaardig is het profiel *Mobiliteit & Transport*, waarvoor het unieke aandeel daalt binnen de BL (-6 %-punten) en KL (-9 %-punten) af en juist stijgt in de GL (van 50 naar 75%). Ook het profiel *Media, Vormgeving & ICT* kent in de GL een stijging van 63 naar 86 procent met een uniek aanbod binnen 10 kilometer.

Figuur 4.1: Aandeel vestigingen dat binnen straal van 10 km uniek aanbod heeft, schooljaar 2020-2021

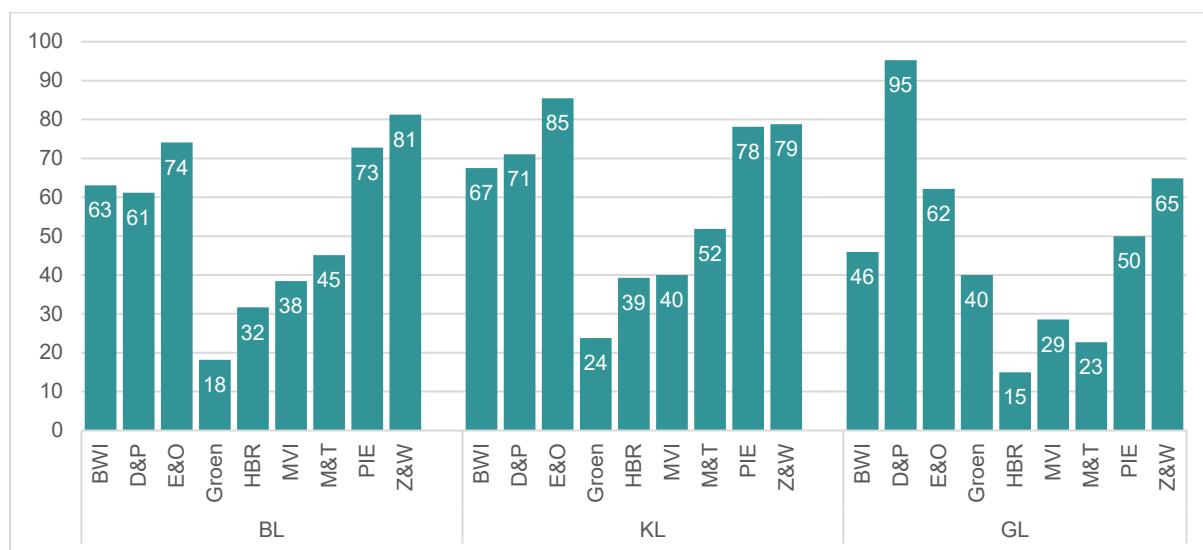
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

4.4 Dekkend en/of organiseerbaar: Een overkoepelend beeld

In deze paragraaf koppelen we de regionale uniekheid van het aanbod uit de vorige paragraaf, met het hoofdthema van het vorige hoofdstuk (organiseerbaarheid), door de dimensie van het aantal leerlingen toe te voegen. Figuur 4.2 toont het aandeel vestigingen met een bepaalde profiel-leerweg combinatie die binnen een straal van 10 kilometer tenminste één andere vestiging kent met dezelfde combinatie. Daarbij beperken we ons tot kleine vestigingen, dat wil zeggen met maximaal tien leerlingen binnen de profiel-leerweg combinatie. Het profiel Maritiem & Techniek heeft binnen 10 km geen naburige vestigingen met minder dan elf leerlingen in dezelfde leerweg en ontbreekt daarom in deze figuur.

11 Zie Vernieuwing vmbo - Rapportage monitor en casestudies (januari 2021), https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Vernieuwing_vmbo_rapportage_monitor_en_casestudies_0.pdf

Figuur 4.2: Aandeel kleine vestigingen met niet-uniek aanbod binnen straal van 10 kilometer, schooljaar 2020-2021

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

a) Veel naburig aanbod (>70%)

Van de profielen *Economie & Ondernemen*, *Producersen*, *Installeren & Energie* en *Zorg & Welzijn* heeft meer dan 70 procent van de kleine vestigingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg minimaal één naburige vestiging met hetzelfde aanbod. Bij de profielen *Bouwen*, *Wonen & Interieur* en *Dienstverlening & Producten* geldt dit voor minimaal 60 procent. Vergeleken met het schooljaar 2019-2020¹² zijn er geen grote veranderingen.

In de gemengde leerweg hebben bijna alle kleine vestigingen die het profiel *Dienstverlening & Producten* aanbieden te maken met naburig aanbod (verder gestegen van 90% in 2019-2020 naar 95% in 2020-2021). De kleine vestigingen die de GL profielen *Economie & Ondernemen* (van 52% 2019-2020 naar 62% in 2020-2021) en *Zorg & Welzijn* (van 47% 2019-2020 naar 65% in 2020-2021) aanbieden, kennen in het schooljaar 2020-2021 ook weer meer naburig aanbod en komen beide boven de zestig procent uit.

b) Gemiddeld naburig aanbod (35-60%)

Kleine vestigingen die de profielen *Horeca*, *Bakkerij & Recreatie*, *Media*, *Vormgeving & ICT* en *Mobiliteit & Transport* aanbieden hebben met tussen de 32 en 45 procent te maken met minimaal één naburige vestiging van hetzelfde profiel in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. Vergeleken met het schooljaar 2019-2020 neemt het aandeel in alle drie profielen af, het meest in *Media*, *Vormgeving & ICT* met 11 procentpunten (van 49 naar 38 procent). Hun aanbod is dus regionaal wat unieker geworden.

In de gemengde leerweg is een gemiddeld naburig aanbod voor de profielen *Bouwen*, *Wonen & Interieur*, *Groen* en *Producersen*, *Installeren & Energie*.

¹² Zie Vernieuwing vmbo - Rapportage monitor en casestudies (januari 2021), https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Vernieuwing_vmbo_rapportage_monitor_en_casestudies_0.pdf

c) *Weinig naburig aanbod (<35%)*

Bij het profiel *Groen* heeft 18 procent (in 2019-2020: 5 procent) van de kleine vestigingen binnen de basisberoepsgerichte leerweg en 24 procent (in 2019-2020: 13 procent) binnen de kaderberoepsgerichte leerweg minimaal één naburige vestiging het hetzelfde aanbod binnen een straal van 10 kilometer. Vergeleken met het schooljaar 2019-2020 is er wel sprake van een stijging, maar nog altijd kennen ze relatief weinig naburig aanbod.

In de gemengde leerweg komen de profielen *Horeca, Bakkerij & Recreatie, Media, Vormgeving & ICT* en *Mobiliteit & Transport* in deze groep van weinig naburig aanbod.

We kunnen dan ook concluderen dat, zeker wat de profielen met gemiddeld of veel naburig aanbod, de situatie in het schooljaar 2020-2021 - theoretisch gezien - nog aanzienlijke potentie biedt voor 'kleine' vestigingen om binnen een straal van 10 kilometer (al bestaande) samenwerking verder te intensiveren of op te starten.

4.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk kwam naar voren dat zowel het aantal vmbo-scholen als het aantal vestigingen tussen de schooljaren 2016-2017 en 2020-2021 afnam. Het gaat dan om een afname van acht vmbo-scholen en 17 vestigingen. Uitgesplitst naar leerweg zien we het aantal vestigingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg afnemen en in de gemengde leerweg juist toenemen. Bij het profielaanbod per vestiging zien we het aantal vestigingen voor alle profielen toenemen tussen 2016-2017 en 2020-2021, in het bijzonder het aanbod in *Dienstverlening & Producten* (+89 vestigingen) en *Zorg & Welzijn* (+67 vestigingen). Vestigingen zijn dus steeds diverser in hun aanbod geworden.

Onder de aanname dat voor de profielkeuze van vmbo-leerlingen de nabijheid van vmbo-vestigingen een belangrijke factor is, analyseerden we welke profiel-leerweg combinaties binnen een straal van 10 kilometer een andere vestiging kent met dezelfde combinatie. Vestigingen die de profielen *Groen, Horeca, Bakkerij & Recreatie, Maritiem & Techniek, Media, Vormgeving & ICT* of *Mobiliteit & Transport* aanbieden zijn relatief vaak de enige aanbieder in een straal van 10 km om de eigen vestiging. Vestigingen die de profielen *Bouwen, Wonen & Interieur, Dienstverlening & Producten, Economie & Ondernemen, Produceren, Installeren & Energie* of *Zorg & Welzijn* aanbieden doen dit relatief vaak samen met andere aanbieders in een straal van 10 kilometer om de eigen vestiging.

Voor de organiseerbaarheid van onderwijs is de dekking van aanbod ook een belangrijke factor. Daarmee adresseerden we als laatste onderdeel van dit hoofdstuk de vraag in welke mate het huidige aanbod mogelijkheden biedt voor nadere samenwerking. Het gaat dan vooral om samenwerking tussen naburige kleine vestigingen wat betreft het aanbieden van een bepaald profiel binnen een leerweg. De profielen *Economie & Ondernemen, Produceren, Installeren & Energie* en *Zorg & Welzijn* worden relatief vaak op kleine vestigingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg aangeboden met minimaal één naburige vestiging met hetzelfde aanbod. In iets mindere mate geldt dit ook voor de profielen *Bouwen, Wonen & Interieur* en *Dienstverlening & Producten*.

5 Flexibel onderwijs en maatwerk

Scholen kunnen zelf hun aanbod aan beroepsgerichte keuzevakken bepalen en hebben de mogelijkheid nieuwe beroepsgerichte keuzevakken te ontwikkelen en aan te bieden. Hierdoor kan het (aanbod van) onderwijs flexibeler worden ingericht. Dit opent ook mogelijkheden voor scholen om vakken aan te passen aan regionale vragen van vervolgonderwijs en arbeidsmarkt. De aanname van vernieuwing vmbo is dan ook dat door de invoering van de beroepsgerichte keuzevakken meer mogelijkheden voor leerlingen ontstaan om een meer individuele loopbaan in te richten, zowel in de breedte als in de diepte. Hierdoor ontstaat meer maatwerk en worden leerlingen beter voorbereid op vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.

De bovenstaande aannames gaan over flexibel onderwijs en maatwerk. Om te onderzoeken of de gedachtegang achter deze aannames zich in de praktijk voordoet, kijken we in dit hoofdstuk naar het aanbod van beroepsgerichte keuzevakken. In tegenstelling tot de eerdere hoofdstukken doen we dit op basis van de leerlingen die in het schooljaar 2019-2020 in het vierde leerjaar ingeschreven staan en niet op basis van de leerlingen die in het derde leerjaar in het schooljaar 2020-2021 ingeschreven staan. De reden hiervoor is dat beroepsgerichte keuzevakken pas geregistreerd worden op het moment dat een examen in een keuzevak is afgelegd. Als regel geldt daarbij dat leerlingen in de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg minstens vier beroepsgerichte keuzevakken dienen te volgen. Voor leerlingen in de gemengde leerweg zijn dat minstens twee beroepsgerichte keuzevakken. Ook profielvakken mogen als keuzevak gevolgd worden. Alle beroepsgerichte keuzevakken worden in dit hoofdstuk benoemd als 'keuzevakken'.

5.1 Beroepsgerichte keuzevakken in aantallen

In totaal kent het schooljaar 2019-2020 zo'n 140 keuzevakken, exclusief de profielvakken die als keuzevak gevolgd zijn. Tabel 5.1 toont een overzicht van het aantal keuzevakken waarvan eindcijfers zijn geregistreerd. In totaal werden in het schooljaar 2019-2020 in 128 verschillende keuzevakken eindexamencijfers geregistreerd, over de tien profielen en alle beroepsgerichte leerwegen.¹³

Het aantal keuzevakken is sinds de start van de Vernieuwing steeds verder uitgebreid, om aan te sluiten bij regionale en actuele ontwikkelingen. Voorbeelden van nieuwe keuzevakken zijn bijvoorbeeld: aardbevingsbestendig bouwen, duurzaam en circulair bouwen, elektrische voertuigen, dans-, zang- en acteeractiviteiten, ontwerp duurzame comfortwoning, drone-techniek, technologie binnen zorg en welzijn. Vmbo-scholen mogen zelf (decentraal) beroepsgerichte keuzevakken ontwikkelen. Om die als officieel examenvak te laten gelden moet er een procedure worden gevolgd die leidt tot vaststelling door de minister (<https://www.platformsvmbo.nl/themas/keuzevakken/decentrale-keuzevakken>). Het aantal keuzevakken breidt gestaag verder uit: in examenjaar 2021 waren er 180 (inclusief profielvakken die als keuzevak gevolgd zijn), in examenjaar 2022 in totaal 189.

Bron: Ruud van Leeuwen (bewerking van DUO-cijfers op basis van de schoolexamens voor SPV, jaarlijks).

Het aantal keuzevakken waarin in 2020 examens afgelegd werden varieert: In het profiel *Bouwen, Wonen & Interieur* werden bijvoorbeeld in 20 verschillende keuzevakken examens afgelegd; in het profiel *Horeca, Bakkerij & Recreatie* waren dat 8 in de BL en KL. Het aantal keuzevakken waarin examens zijn afgelegd is vergelijkbaar met het schooljaar 2018-2019. Volgens Tabel 5.1 komt verder naar voren dat

¹³ Het betreft hier unieke keuzevakken van de BL, KL en GL.

sinds de introductie van vernieuwing vmbo het aantal keuzevakken waarin examens zijn afgelegd licht is toegenomen, met name in de gemengde leerweg.

Tabel 5.1: Aantal keuzevakken waarin examens zijn afgelegd, per leerweg en totaal, schooljaren 2017-2018 tot 2019-2020

	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	MaT	MVI	M&T	PIE	Z&W	Totaal
2019-2020											
BL	20	9	10	14	8	12	12	12	18	12	127
KL	20	9	10	14	8	12	12	12	18	12	127
GL	20	9	8	14	7	11	10	10	16	12	117
2018-2019											
BL	20	9	10	14	8	12	12	12	18	12	127
KL	20	9	10	14	8	12	12	12	18	12	127
GL	20	9	9	14	8	12	11	12	16	12	123
2017-2018											
BL	19	8	8	14	8	12	12	12	18	12	123
KL	19	8	9	14	8	12	12	12	18	12	124
GL	17	7	9	14	8	14	7	8	15	12	111

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Tabel 5.2 geeft inzicht in het aantal examens naar aanbiedend profiel en naar profiel van inschrijving. Hierdoor krijgt men inzicht welke profielen keuzevakken aanbieden die ook voor leerlingen uit andere profielen gekozen worden. In het schooljaar 2019-2020 werden in totaal 171.700 (2018-2019: 173.900) schoolexamens in een beroepsgericht keuzevak afgelegd. Hiervan waren 12.328 examens uit het aanbod van het profiel *Bouwen, Wonen & Interieur* (BWI). Leerlingen van het profiel BWI hebben in totaal 10.933 examens afgelegd, waarvan 9.816 in keuzevakken aangeboden door BWI zelf. De meeste examens (44.768) werden in het profiel *Zorg & Welzijn* (Z&W) afgelegd, de minste in *Maritiem & Techniek* (MaT) met 974 examens. Wanneer leerlingen examen in een keuzevak doen buiten hun eigen profiel dan is dat vooral aangeboden door het profiel *Economie & Ondernemen* (E&O), *Horeca, Bakkerij & Recreatie* (HBR) en *Media, Vormgeving en ICT*. De keuzevakken van het profiel *Groen* en *MaT* werden in grote mate door leerlingen van hetzelfde profiel gekozen (rond 92 procent). Het aandeel afgelegde examens door leerlingen binnen het eigen profiel is gemiddeld 80 procent waarbij het profiel *Dienstverlening & Producten* (D&P) een uitzondering is: Slechts 24 procent van de door leerlingen afgelegde keuzevakken behoort tot het eigen profiel.

Tabel 5.2: Keuzevakken: Aantal examens in keuzevakken per profiel naar aanbiedend profiel en naar profiel van inschrijving

	Aantal examens in keuzevakken						
	Totaal afgelegd – naar aanbiedend profiel		Totaal afgelegd - naar profiel van inschrijving		Afgelegd door leerlingen binnen eigen profiel		
	2018-2019	2019-2020	2018-2019	2019-2020	2019-2020	Aandeel van totaal	Aandeel van profiel van inschrijving
BWI	12.328	12.737	10.664	10.933	9.816	77,1	89,8
D&P	11.938	12.594	34.160	35.709	8.720	69,2	24,4
E&O	33.583	30.683	23.677	21.831	17.222	56,1	78,9
Groen	20.646	19.273	25.174	23.820	17.774	92,2	74,6
HBR	15.309	14.704	9.425	8.622	7.671	52,2	89,0
MaT	1.009	974	1.075	969	902	92,6	93,1
MVI	10.029	10.056	5.193	4.966	3.894	38,7	78,4
M&T	6.674	5.965	6.021	5.506	4.646	77,9	84,4
PIE	17.645	17.494	17.609	17.316	14.824	84,7	85,6
Z&W	44.768	47.234	40.931	42.042	33.857	71,7	80,5
Totalen	173.929	171.714	173.929	171.714	119.326		
Gemiddeld						71,2	77,9

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

5.2 Beroepsgerichte keuzevakken: een samenvattend beeld

In Figuur 5.1 zetten we de twee laatste kolommen uit Tabel 5.2 tegen elkaar af. Hierdoor kunnen we het aanbod van keuzevakken per profiel indelen in 'Exclusief versus Inclusief' aan de ene kant en 'Veel verbreding versus Weinig verbreding' aan de andere kant.

- 'Exclusief versus Inclusief' is gebaseerd op de vraag of de aan een bepaald profiel gekoppelde beroepsgerichte keuzevakken relatief weinig of relatief vaak door leerlingen van andere profielen gevolgd worden.
- 'Veel verbreding versus weinig verbreding' stelt de vraag of leerlingen van een bepaald profiel relatief vaak of relatief weinig beroepsgerichte keuzevakken volgen van buiten het eigen profiel.

De 10 profielen kunnen daarbij in een drietal groepen onderscheiden worden:

1. Exclusief en weinig verbreding

Deze profielen worden gekenmerkt doordat, enerzijds, examens in de door het profiel aangeboden keuzevakken vooral door leerlingen van het eigen profielen worden afgelegd en dus als relatief exclusief beschouwd kunnen worden. En anderzijds doordat een relatief klein deel van de leerlingen van deze profielen examen doet in een keuzevak buiten het eigen profiel. Net als in het schooljaar 2018-2019 omvat deze groep de profielen *Maritiem & Techniek*, *Groen*, *Producteren*, *Installeren & Energie*, *Mobiliteit & Transport*, *Bouwen*, *Wonen & Interieur* en *Zorg & Welzijn*.

2. Inclusief en weinig verbreding

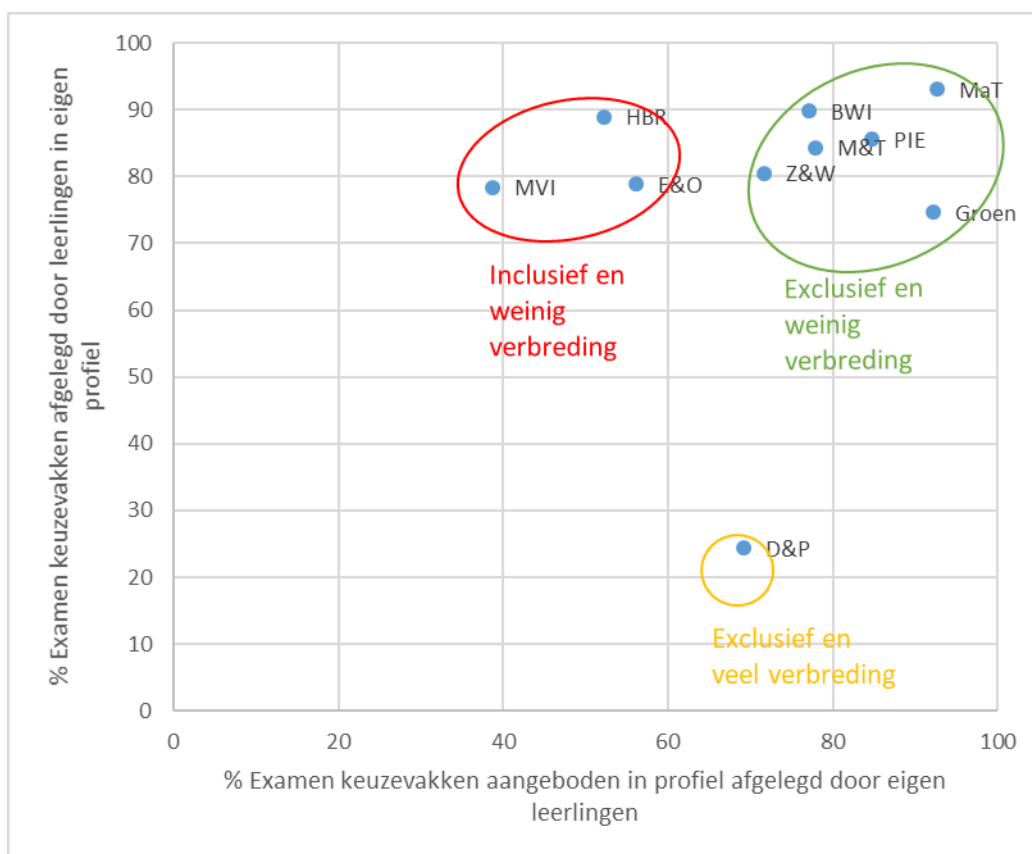
Deze profielen worden gekenmerkt doordat, enerzijds, examens in keuzevakken aangeboden door deze profielen relatief vaak ook door leerlingen van andere profielen worden gedaan. Deze profielen kunnen

als inclusiever bestempeld worden. En anderzijds doordat een relatief klein deel van de leerlingen van deze profielen examen doet in een keuzevak buiten het eigen profiel. Deze groep omvat vergelijkbaar met het schooljaar 2018-2019 de profielen *Economie & Ondernemen*, *Horeca*, *Bakkerij & Recreatie* en *Media, Vormgeving & ICT*.

3. Exclusief en veel verbreding

Deze profielen worden gekenmerkt doordat, enerzijds, afgelegde examens van deze profielen relatief vaak door leerlingen binnen de eigen profielen gedaan worden en daarom exclusiever zijn. Anderzijds legt een groot deel van de leerlingen van deze profielen een examen in een keuzevak buiten het eigen profiel af. Deze groep omvat – net als in het schooljaar 2018-2019 – het profiel *Dienstverlening & Producten*.

Figuur 5.1{ Examen keuzevakken: aandeel van totaal aantal examens binnen een profiel afgezet tegen aandeel afgelegd door leerlingen binnen eigen profiel, schooljaar 2019-2020

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

5.3 Keuzevakken buiten eigen profiel

Tot slot staan we nog stil bij de vraag van welke profielen leerlingen examen in een keuzevak afleggen als ze dit buiten het eigen profiel doen. Tabel 5.3 toont de door leerlingen gevolgde keuzevakken per profiel, naar oorsprong van het profiel waaruit het keuzevak afkomstig is. De diagonaal laat zien welk aandeel van de leerlingen examens in keuzevakken binnen het eigen profiel aflegde. Hieronder kijken we puntsgewijs naar de meest opvallende uitkomsten van het schooljaar 2019-2020 en waar van belang vergelijken we ook met schooljaar 2018-2019 (2018-2019 is vanwege het behouden van de overzichtelijkheid niet getoond in de tabel):

- We vinden in elk profiel leerlingen die examen aflegden in een keuzevak van het profiel *Economie & Ondernemen* (E&O), *Horeca, Bakkerij & Recreatie* (HBR) en *Zorg & Welzijn* (Z&W), wat we aflezen uit de *rijen* E&O, HBR en Z&W. Vergeleken met schooljaar 2018-2019 komt dit bij keuzevakken van het profiel Z&W in hogere mate voor en bij E&O in mindere mate.
- Wanneer leerlingen van de technische profielen *Bouwen, Wonen & Interieur* (BWI), *Maritiem & Techniek* (MaT), *Mobiliteit & Techniek* (M&T) en *Productie, Installeren en Energie* (PIE) examens in keuzevakken buiten het eigen profiel doen, doen ze dat vaker in een keuzevak van de andere technische profielen (wat we aflezen uit de *kolommen* BWI, MaT, M&T en PIE). Leerlingen van *Media, Vormgeving & ICT* (MVI) leggen juist meer examens af in keuzevakken van niet-technische profielen, met name in E&O.
- Vanuit de niet-technische profielen leggen leerlingen van het profiel *Dienstverlening & Producten* (D&P) het vaakst examen af in een keuzevak van een technisch profiel (in totaal 19 procent). Het vaakst gaat het hierbij om een keuzevak binnen het profiel MVI.
- Leerlingen van het profiel D&P leggen examen af in het meest diverse pallet aan keuzevakken van andere profielen, namelijk in acht van de negen andere profielen. Leerlingen van het profiel *Groen* en PIE doen dit in zeven van de negen andere profielen. Leerlingen van de profielen MaT en HBR doen dit het minst (in 3 en 4 andere profielen respectievelijk).

Tabel 5.3: Verdeling van keuzevakken per profiel (%)

Examens afgelegd door leerlingen van profiel:→										
↓ In keuzevakken aangeboden door:	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	MaT	MVI	M&T	PIE	Z&W
BWI	90	4	1	<1	<1		2	1	4	1
D&P	1	24	4	3	2		4	1	2	4
E&O	2	20	79	7	4	<1	10	3	2	7
Groen	<1	2	1	75	1		<1	<1	<1	1
HBR	1	8	4	3	89	1	2	1	1	5
MaT	<1	<1		<1		93				<1
MVI	2	11	2	3	<1		78	<1	1	1
M&T	<1	1	<1	1	<1	5	<1	84	3	<1
PIE	3	3	<1	3	<1		1	9	86	<1
Z&W	1	26	9	5	4	1	3	1	1	81
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

5.4 Samenvatting

Sinds de introductie van vernieuwing vmbo is het aantal keuzevakken waarin examens werden afgelegd niet significant veranderd (129 in schooljaar 2017-2018, 128 in schooljaar 2019-2020; exclusief de profielvakken die als keuzevakken gevolgd worden). Wanneer aan een bepaald profiel gekoppelde keuzevakken in verband worden gebracht met welke leerlingen examens in deze keuzevakken aflegden (binnen of buiten het eigen profiel) kunnen de tien profielen in drie categorieën worden ingedeeld: Als exclusief met weinig verbreding worden de profielen *Maritiem & Techniek*, *Groen*, *Producersen*, *Installeren & Energie*, *Mobiliteit & Transport*, *Bouwen*, *Wonen & Interieur* en *Zorg & Welzijn* aangeduid. De profielen *Economie & Ondernemen*, *Horeca*, *Bakkerij & Recreatie* en *Media*, *Vormgeving & ICT* daarentegen als inclusief en weinig verbreding. Examens in keuzevakken van deze profielen worden dan relatief vaak ook door leerlingen van andere profielen gedaan, waardoor deze leerlingen voor verbreding van hun opleiding kiezen. Het profiel *Dienstverlening & Producten* kan als exclusief en veel verbreding worden gekarakteriseerd. Deze indeling blijft ongewijzigd wanneer vergeleken met het schooljaar 2017-2018.

Op basis van de beschikbare data kunnen verder enkele hoofdbevindingen afgeleid worden. Met uitzondering van leerlingen in het profiel *Dienstverlening & Producten* zien we relatief weinig leerlingen die examens afleggen in keuzevakken buiten het eigen profiel. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat leerlingen vooral voor verdieping en minder voor verbreding kiezen. Anderzijds zijn leerlingen in hun keuzes afhankelijk van het aanbod in hun school. Als leerlingen examens in keuzevakken buiten het eigen profiel afleggen – mits dat voor leerlingen mogelijk gemaakt wordt door de school - zien we dat het dan vaker om keuzevakken in het profiel *Economie & Ondernemen* gaat. Verder stellen we vast dat vanuit een niet-technisch profiel een 'uitstapje' naar een technisch profiel in de regel een 'uitstapje' naar het profiel *Media*, *Vormgeving & ICT* betekent. Wanneer leerlingen van technische profielen examens buiten hun eigen profiel afleggen doen ze dat vaker in keuzevakken van een ander technisch profiel. In hoofdstuk 7 beschrijven we de mening van vmbo-afgestudeerden over het aanbod van keuzevakken.

Hoewel de verbreding door het volgen van keuzevakken buiten het eigen profiel beperkt lijkt, moeten we hier enkele kanttekeningen bij plaatsen. Keuzevakken lenen zich bijvoorbeeld niet altijd voor leerlingen buiten het betreffende profiel. Zo bestaan bijvoorbeeld keuzevakken uit het profiel *Bouwen*, *Wonen & Interieur* vooral uit verdieping van het vak, terwijl over het algemeen bij keuzevakken uit een profiel als *Media*, *Vormgeving & ICT* minder voorkennis is vereist. Dit maakt een switch van richting niet altijd even eenvoudig. Daarnaast komt het bij sommige scholen voor dat bepaalde profielen keuzevakken verplicht stellen, zoals 'voorkomen van ongevallen en EHBO' in het profiel *Zorg & Welzijn*, of 'ondernemen' in *Economie & Ondernemen*, waardoor er minder ruimte voor verbreding van het profiel bestaat.

6 Studieresultaten leerjaar 4 en vervolgstappen

Een van de achterliggende hypothesen bij dit onderzoek is dat als gevolg van de prominente plek van LOB (loopbaanoriëntatie en loopbaanbegeleiding) en maatwerk in het onderwijs, leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd raken, wat een positieve invloed heeft op hun studieresultaten. We vertalen deze hypothese in deze paragraaf naar de centrale vraag “Hoe succesvol verlopen de onderwijsloopbanen van de vmbo-leerlingen?” Hierdoor verbreden we de oorspronkelijke hypothese. Reden daarvoor is dat, zoals in deze paragraaf zal worden besproken, de studieresultaten al voorafgaand aan de vernieuwing goed waren en het de vraag is of de vernieuwing daar nog een positieve invloed erop kan hebben. Daarom kijken we in een aantal stappen breder. Eerst analyseren we in paragraaf 6.1 wat de vervolgstappen zijn van de derdejaarsleerlingen. Stromen zij door naar het vierde leerjaar of blijven zij zitten? Indien ze doorstromen, stromen ze door in hetzelfde profiel of wisselen ze van profiel? In Paragraaf 6.2 verleggen we de focus naar de vierdejaars leerlingen. Wat is het diplomarendement van deze groep en met welke cijfers sluiten ze het vmbo af? Tenslotte beantwoorden we in paragraaf 6.3 de vraag waar ze naartoe stromen na het verlaten van het vmbo.

6.1 Vmbo leerjaar 3: wat is het vervolg?

Na leerjaar drie kan een leerling doorstromen naar leerjaar 4, daar dezelfde leerweg vervolgen in hetzelfde profiel, het vmbo verlaten of leerjaar drie opnieuw volgen. Tabel 6.1 geeft per leerweg en per profiel aan welke keuzes leerlingen na jaar drie maakten.

In de beroepsgerichte leerweg stroomde 87 procent van de leerlingen van leerjaar drie naar leerjaar vier door, tegen iets meer dan 94 procent in de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg¹⁴. Bijna negen van de tien leerlingen in de KL blijven daarbij ook in dezelfde leerweg en hetzelfde profiel. Dit staat in sterk contrast met de GL, waar maar 44 procent in dezelfde leerweg en hetzelfde profiel blijft. Kijken we naar het opnieuw doen van leerjaar drie, dan zien we het hoogste percentage in de BL (5 procent). Dat is ook zo wanneer we naar het verlaten van het vmbo na leerjaar drie kijken (8 procent). Ter vergelijking, vanuit de GL verlaat twee procent het vmbo. Hieronder beschrijven we puntsgewijs per leerweg de meest opvallende uitkomsten tussen de profielen.

Basisberoepsgerichte leerweg

- De profielen *Bouwen, Wonen & Interieur* en *Groen* hebben het hoogste doorstroompercentage van leerjaar drie naar leerjaar vier (rond 90 procent) en ook het hoogste percentage van leerlingen die dezelfde leerweg-profiel combinatie blijven volgen. In profiel *Groen* is dat 90 procent en in profiel BWI 84 procent.
- Het profiel *Zorg & Welzijn* valt op met het hoogste percentage zittenblijvers (7 procent) en het laagste percentage doorstromers naar leerjaar vier (83 procent).
- Van de indicator ‘zelfde leerweg en zelfde profiel’ merken we op dat leerlingen van het profiel *Media, Vormgeving & ICT* (MVI) het minst vaak in dezelfde leerweg-profiel combinatie blijven en dus het hoogste switchgedrag kennen. Ook leerlingen van de profielen *Zorg & Welzijn, Economie & Ondernemen* (E&O) en *Maritiem & Techniek* (MaT) blijven minder vaak in dezelfde leerweg-profiel combinatie.

14 In de figuur van Bijlage B.6.1 laten we het aandeel leerlingen dat van leerjaar drie naar leerjaar vier doorstroomt zien vanaf schooljaar 2014-2015.

- Het aandeel leerlingen dat na leerjaar drie niet meer in het vmbo zit is in de profielen MaT met 14 procent het hoogst, gevolgd door E&O en Z&W met 10 procent.

Wij willen hier ook opmerken dat uitstroom niet direct tot voortijdig schoolverlaten hoeft te leiden. Het gros van deze groep leerlingen blijft in het onderwijs. Voorbeelden hiervan zijn het speciaal onderwijs, of doorstroom naar entree-opleidingen in het mbo.

Kaderberoepsgerichte leerweg

- Het doorstroompercentage van leerjaar drie naar leerjaar vier is het hoogst in BWI en Z&W met 95 procent.
- Het profiel Z&W in de KL verschilt sterk vergeleken met de zojuist besproken BL: in de KL heeft dit profiel het laagste percentage zittenblijvers (2 procent), verblijft 90 procent in het vierde jaar in dezelfde leerweg-profiel combinatie en is ook de uitstroom uit het vmbo met 3 procent vergelijkbaar met alle andere KL profielen.
- Leerlingen van het profiel *Mobiliteit & Transport* hebben met 80 procent het laagste percentage dezelfde leerweg-profiel combinatie in leerjaar vier. Ter vergelijking, bij leerlingen van het profiel *Groen* is dat 91 procent.

Gemengde leerweg

- Het doorstroompercentage van leerjaar drie naar leerjaar vier is het hoogst bij leerlingen in het profiel *Mobiliteit & Transport* (97 procent) en het laagst in *Groen* (93 procent).
- We zien een grote variatie tussen de profielen op het percentage leerlingen die in leerjaar 4 dezelfde leerweg-profiel combinatie vervolgen. Leerlingen van het profiel MaT zijn het meest 'trouw' (88 procent); gevolgd door *Groen* en *Mobiliteit & Transport* (71 procent). Leerlingen van het profiel *Dienstverlening & Producten* (D&P) switchen het meest; drie op de tien leerlingen blijft in dezelfde leerweg-profiel combinatie.
- Vergeleken met de vorige monitorrapportage¹⁵ is het aandeel leerlingen dat van jaar drie naar jaar vier in dezelfde leerweg-profiel combinatie blijft doorgaans gedaald, met uitzondering van het profiel *Bouwen, Wonen & Interieur*.
- Nadere analyse wijst uit dat het aandeel leerlingen dat een switch van de GL naar de theoretische leerweg maakt tussen het schooljaar 2018-2019 en 2019-2020 is gestegen. In het profiel D&P bijvoorbeeld maakte 29 procent van de leerlingen deze overstap in 2018-2019 en in 2019-2020 is dit aandeel gestegen tot maar liefst 65 procent. Een vergelijkbare ontwikkeling zien we voor de profielen *Media, Vormgeving & ICT*, *Groen*, *Horeca*, *Bakkerij & Recreatie en Produceren*, *Installeren & Energie*.

¹⁵ Zie Vernieuwing vmbo - Rapportage monitor en casestudies (januari 2021), https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Vernieuwing_vmbo_rapportage_monitor_en_casestudies_0.pdf

Tabel 6.1: Vervolg na leerjaar 3: per leerweg en profiel, schooljaar 2019-2020

Profiel	Leerjaar 3	Leerjaar 4:		Geen vmbo	Aantal
		Totaal	Daarvan zelfde leer- weg, zelfde profiel		
	%	%	%	%	
Basisberoepsgerichte leerweg					
Totaal	5	87	82	8	16.847
BWI	3	90	84	7	1.182
D&P	4	88	83	8	3.440
E&O	5	85	79	10	1.844
Groen	3	91	90	6	2.572
HBR	5	87	80	8	898
MaT	2	84	79	14	85
MVI	6	87	77	7	276
M&T	6	85	81	9	627
PIE	4	88	82	9	1.686
Z&W	7	83	79	10	4.237
Kaderberoepsgerichte leerweg					
Totaal	3	94	87	3	28.188
BWI	3	95	84	2	1.849
D&P	3	94	85	3	6.410
E&O	4	93	88	4	3.932
Groen	3	95	91	3	3.155
HBR	4	94	86	3	1.396
MaT	3	94	90	3	103
MVI	5	92	84	4	910
M&T	5	92	80	3	775
PIE	3	94	87	3	2.545
Z&W	2	95	90	3	7.113
Gemengde leerweg					
Totaal	4	95	44	2	15.492
BWI	3	96	59	1	363
D&P	4	95	31	1	9.019
E&O	5	94	45	1	1.196
Groen	4	93	71	3	2.139
HBR	5	93	51	1	209
MaT	2	96	88	1	85
MVI	2	96	57	2	326
M&T	1	97	71	2	103
PIE	3	96	54	1	575
Z&W	3	96	67	1	1.477
Theoretische leerweg					
Totaal	6	92	91	3	33.501

Bron: DUO (eigen bewerking ROA). Noot: Exclusief vakmanschaps-/beroepsroute.

6.2 Vmbo leerjaar 4: diplomarendement

Diplomarendement en eindexamencijfers zijn een manier om te kijken hoe de vernieuwing uitpakt. Het diplomarendement zoals hieronder nader besproken is daarbij een smalle definitie wat het onderwijs-succes betreft. We leggen de focus namelijk op de groep leerlingen die aan het eindexamen deelnemen. Leerlingen die zonder aan het eindexamen deel te nemen doorstromen naar een vervolgopleiding laten we hier buiten beschouwing. We pakken ze weer op als we kijken naar welke vervolgopleiding leerlingen doorstromen.

We kijken eerst naar het diplomarendement op het niveau van leerweg en profiel (geslaagde leerlingen als aandeel van alle leerlingen die aan het eindexamen hebben deelgenomen). We vinden dat het diplomarendement in het door de covid-19 pandemie getroffen schooljaar 2019-2020 voor alle beroeps-gerichte leerwegen nagenoeg 100 procent is. Het is dan ook de vraag in hoeverre onze eerder gepre-senteerde hypothese, namelijk dat als gevolg van de prominente plek van LOB binnen het onderwijs en meer mogelijkheden tot maatwerk leerlingen enthousiaster raken en meer gemotiveerd worden - wat een positieve invloed op hun studieresultaten kan hebben - te testen valt. Immers, het diplomarende-ment is én was in de drie eerdere schooljaren hoog. De vraag is dan misschien ook eerder in hoeverre de vernieuwing geen ongewenste negatieve effecten op de studieresultaten kent.

Figuur 6.1: Diplomarendement per profiel: schooljaar 2016-2017 en 2019-2020

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Naast het diplomarendement kunnen ook de eindexamencijfers een beeld geven van het effect van de vernieuwing op de studieresultaten van leerlingen. In de bijlage wordt een overzicht van eindexamen-cijfers per leerweg en profiel getoond in Tabel B.6.2., inclusief de ontwikkeling van de cijfers vanaf

schooljaar 2016-2017. De examencijfers zijn in de afgelopen vier jaren constant gebleven voor alle leerwegen. Binnen de leerwegen zien we tussen de profielen ook geen opvallende verschillen optreden. Vergelijkbaar met het diplomarendement kunnen we dus hier vaststellen dat er nog geen duidelijke positieve impact en, misschien nog belangrijker, zeker geen negatief effect van de vernieuwing zichtbaar is.

6.3 Vmbo leerjaar 4: wat is het vervolg?

Diplomarendement en eindexamencijfers zijn een manier om te kijken hoe de vernieuwing uitpakt. Een bredere aanpak is door te kijken wat de vervolgstappen zijn van leerlingen na het vierde leerjaar, onafhankelijk of ze het vmbo-diploma behaald hebben of niet. Om te beginnen laat Tabel 6.2 per leerweg voor de schooljaren 2016-2017 tot 2019-2020 de vervolgbestemming van de leerlingen zien.

Basisberoepsgerichte leerweg

Wat de basisberoepsgerichte leerweg betreft zien we dat 3 op de 4 leerlingen in het eerstvolgende schooljaar in het mbo-bol ingeschreven staan. Nog eens meer dan 1 op de 5 volgt een opleiding in het mbo-bbl. Hierbij doen zich geen grote wijzigingen in de onderzochte periode voor. Rond de 4 procent is nog een keer in het vmbo ingeschreven (in de regel zittenblijvers) en zo'n 3 procent kent geen geldige inschrijving in het onderwijs.

Kaderberoepsgerichte leerweg

Leerlingen van de kaderberoepsgerichte leerweg kiezen voor 85 procent een mbo-bol vervolgopleiding, een stijging van twee procentpunt ten opzichte van 2018-2019. In vergelijking met de basisberoepsgerichte leerweg is het aandeel dat in het mbo-bol instroomt iets hoger en het aandeel dat in het mbo-bbl instroomt lager. Het aandeel leerlingen dat in het vmbo blijft (in de regel zittenblijvers) daalt van vier naar één procent tussen 2018-2019 en 2019-2020.

Gemengde leerweg

Het aandeel dat een mbo-bol opleiding volgt is in de gemengde leerweg goed vergelijkbaar met de kaderberoepsgerichte leerweg. In 2019-2020 is dat met zes procentpunt gestegen naar 86 procent. Alleen in de GL zien we dat leerlingen naar de havo doorstromen, met zo'n drie procent. In vergelijking met de BL en KL stromen minder leerlingen door naar het mbo-bbl. De groep die nog een keer in het vmbo ingeschreven staat (in de regel zittenblijvers) is tussen 2018-2019 en 2019-2020 gedaald van acht naar één procent.

Theoretische leerweg

Tot slot zien we dat ongeveer een op de zes leerlingen van de theoretische leerweg de overstap naar de havo heeft gemaakt en dat drie op de vier leerlingen een mbo-bol opleiding volgt.

Tabel 6.2: Vervolgstappen van vierdejaarsleerlingen (%), per schooljaar 2016-2017 tot 2019-2020

	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
	Beroepsgerichte leerweg				Gemengde leerweg			
Vmbo	4	4	5	4	8	8	8	1
Havo		0			3	3	3	3
Mbo-bol	76	74	72	74	81	80	80	86
Mbo-bbl	16	18	19	19	5	6	7	8
Niet geldig	4	3	3	3	1	1	1	1
Overig	1	0	0	0	1	2	1	0
	Kaderberoepsgerichte leerweg				Theoretische leerweg			
Vmbo	3	4	4	1	5	5	5	1
Havo	0	0	0	0	16	15	14	15
Mbo-bol	85	83	83	85	73	74	75	79
Mbo-bbl	10	10	11	12	2	2	3	3
Niet geldig	2	2	2	2	1	1	1	1
Overig	0	0	0	0	2	2	2	1

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Noot: Exclusief vakmanschaps-/beroepsroute.

Eerder hebben we al laten zien dat leerlingen binnen het vmbo bij de overgang van leerjaar drie naar leerjaar vier in de regel trouw blijven aan hun eerste profielkeuze. Interessante vervolgvraag is in hoeverre ze dan bij een doorstroom naar het mbo ook kiezen voor een mbo-opleiding in het verlengde van deze profielkeuze. Om hier inzicht in te krijgen presenteert Figuur 6.2 per profiel (zonder onderverdeling in leerwegen) het aandeel leerlingen dat voor een bepaalde sectorkamer kiest. In deze rapportage maken we voor het eerst gebruik van de indeling in sectorkamers¹⁶. Sectorkamers maken gestructureerd overleg tussen beroepsonderwijs en werkgevers mogelijk en ze adviseren SBB hoe bijvoorbeeld de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt verder verbetert. Mbo opleidingen zijn ingedeeld in negen sectorkamers.

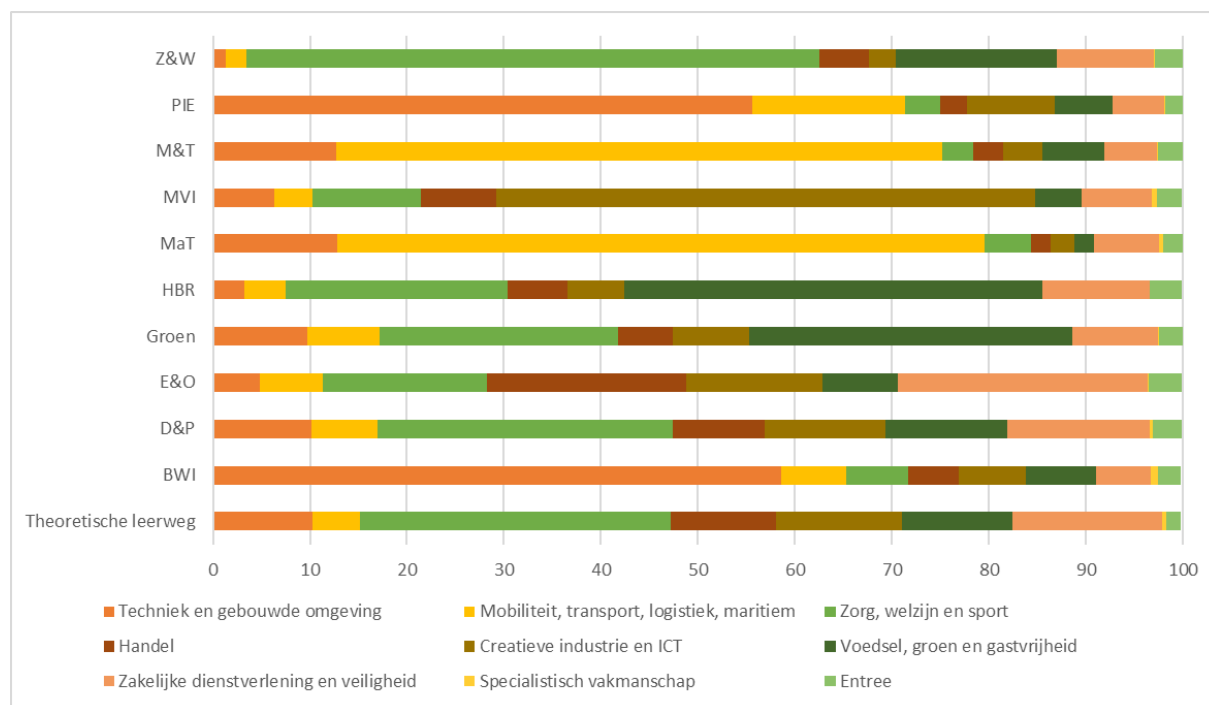
Figuur 6.2 toont dat een overtuigende meerderheid (65 tot 80 procent) van leerlingen van de techniek-profielen BWI, MaT, M&T en PIE koos voor een mbo vervolgopleiding in een van de aan de techniek gerelateerde sectorkamers, zijnde *Techniek en gebouwde omgeving* en *Mobiliteit, transport, logistiek, maritiem*. Ook voor de profielen Z&W en MVI is een duidelijke voorkeur te zien: iets minder dan 60 procent van de leerlingen stromen door naar het mbo en de hieraan gerelateerde sectorkamers (*Zorg, welzijn en sport* voor het profiel Z&W en Creatieve industrie en ICT voor het profiel MVI).

Voor de profielen Groen en HBR gaat de voorkeur van vmbo-leerlingen vooral uit naar mbo-vervolgoopleidingen gerelateerd aan de sectorkamers *Zorg, welzijn en sport* en *Voedsel, groen en gastvrijheid*. Van leerlingen van het profiel D&P en E&O is de keuze meer gemêleerd. Van het 'nieuwe' profiel D&P stroomt de grootste groep leerlingen door naar Zorg, Welzijn en Sport in het mbo (zie ook: Peters & Jenniskens (2021)).

Ten opzichte van het schooljaar 2018-2019 zijn de verhoudingen nauwelijks veranderd.

16 <https://www.s-bb.nl/organisatie/directie-en-bestuur/overlegtafels/sectorkamers-marktsegmenten/>

Figuur 6.2: Doorstroom vmbo naar mbo, naar sectorkamer, schooljaar 2019-2020 (%)

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

6.4 Studieresultaten en vervolgstappen: conclusie

Na leerjaar drie stromen grofweg negen op de tien vmbo-leerlingen door naar leerjaar vier. In de basisberoepsgerichte leerweg is dit aandeel iets minder en in de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg iets meer. Voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg blijft meer dan 80 procent in dezelfde leerweg en in hetzelfde profiel. Voor de gemengde leerweg blijft in schooljaar 2019-2020 minder dan de helft in dezelfde combinatie leerweg/profiel.

Wanneer we het diplomarendement en de vervolgstappen na leerjaar vier voor het schooljaar 2019-2020 analyseren zijn er veranderingen die beïnvloed zouden kunnen zijn door de covid-19 pandemie: In het schooljaar 2019-2020 zijn nagenoeg alle vmbo-leerlingen van de beroepsgerichte leerwegen geslaagd. Ook zijn er nagenoeg geen leerlingen die in het vmbo blijven (in de regel zittenblijvers) in de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg.

In vergelijking met de schooljaren sinds 2016-2017 zijn er geen grote veranderingen wat betreft de doorstroom naar het mbo. Van leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg kiest ongeveer 75 procent een mbo-bol vervolgopleiding, van leerlingen van de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg doet ongeveer 85 procent dat. Alleen leerlingen van de gemengde leerweg stromen door naar de havo, met zo'n drie procent. Van de theoretische leerweg bedraagt de doorstroom naar de havo 15%.

Waar stromen leerlingen naartoe na het verlaten van het vmbo? De analyse doorstroom mbo naar sectorkamers laat zien dat leerlingen in de regel voor een vervolgopleiding in een verwante sectorkamer kiezen¹⁷. Dit is in het bijzonder zo voor vmbo-leerlingen die een van de vijf techniek-profielen volgden en voor diegene met het profiel *Zorg & Welzijn*. Vergeleken met het schooljaar 2018-2019 zijn er geen grote verschuivingen.

Bij de analyse van diplomarendement en vervolgstappen na leerjaar vier zien we geen noemenswaardige veranderingen door de jaren heen. De studieresultaten waren al (zeer) goed voorafgaand aan vmbo vernieuwing en in het schooljaar 2019-2020 zijn nagenoeg alle vmbo-leerlingen van de beroeps-gerichte leerwegen geslaagd. Of dit komt door vmbo vernieuwing of door de meer soepele omgang met leerlingen door scholen tijdens covid-19 valt met dit onderzoek niet te zeggen. Terugkomend op de stelling dat als gevolg van de prominente plek van LOB (loopbaanoriëntatie en loopbaanbegeleiding) en maatwerk in het onderwijs leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd raken, wat een positieve invloed heeft op hun studieresultaten zou hebben, kunnen we daarom hier geen sluitend antwoord geven.

17 Doorstroom en switchgedrag in het mbo van leerlingen met het profiel Dienstverlening en Producten: Zie Peters, M. & Jenniskens, T. (2021). Profiel Dienstverlening en Producten in het vmbo: Wat is de toegevoegde waarde van het profiel Dienstverlening en Producten voor de oriëntatie op studiekeuze en de doorstroom naar het mbo?. https://kbanijmegen.nl/wp-content/uploads/2022/12/Profiel_dienstverlening_en_producten_in_het_vmbo.pdf

7 Evaluatie vmbo door oud-leerlingen

In het kader van het landelijke Schoolverlatersonderzoek (VO-Monitor), uitgevoerd door het CBS in samenwerking met het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), wordt jaarlijks aan gediplomeerde leerlingen gevraagd om hun vmbo-opleiding te evalueren. Het gaat hierbij niet alleen om het beoordelen van de genoten opleiding op algemeen inhoudelijk vlak maar ook specifiek over loopbaanoriëntatie en loopbaanbegeleiding (LOB) en keuzevakken, alsook om het beoordelen van de toekomstperspectieven die al dan niet mogelijk worden gemaakt door de gevolgde opleiding. Voorbeelden hiervan zijn voorbereiding op het vervolgonderwijs en de aansluiting hiervan op de gevolgde vmbo-opleiding. Alles samengenomen kunnen we een representatief beeld schetsen vanuit het perspectief van oud-leerlingen die afstudeerden vanaf de invoering van vmbo vernieuwing. Hoe oordelen zij over de inhoudelijke aansluiting op vervolgonderwijs, aan welke LOB-onderdelen hebben zij deelgenomen, hoe tevreden zijn zij hierover en hoe denken ze over de hoeveelheid in inhoud van de aangeboden keuzevakken? Er ontstaat een beeld van de tevredenheid van oud-leerlingen van de beroepsgerichte leerwegen wat betreft hun gevolgde opleiding en de mate waarin deze erin voldoen om leerlingen op de toekomst voor te bereiden.

In dit hoofdstuk laten we de uitkomsten van oud-leerlingen van de basis-, kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg zien die in de schooljaren 2017-2018, 2018-2019 en 2019-2020 hun vmbo-diploma hebben behaald.

7.1 Evaluatie van inhoud opleiding

Het algemene beeld dat voortkomt uit de bevraging van oud-vmbo-leerlingen over de inhoud van de gevolgde opleiding is dat over het algemeen oud-leerlingen over de gemengde leerweg het positiefst zijn, gevolgd door de kaderberoepsgerichte leerweg en basisberoepsgerichte leerweg. Dit komt uit Tabel 7.1 naar voren. Ongeacht de leerweg vond een meerderheid van oud-vmbo-leerlingen dat de opleiding aantrekkelijk was om te volgen. In het schooljaar 2019-2020 was respectievelijk 54, 57 en 58 procent van de gediplomeerden van de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg het met deze stelling (helemaal) eens. Het percentage oud-leerlingen met een positief oordeel neemt over tijd ook toe.

Met de stelling “de opleiding speelde in op de actualiteit” was 58 procent van de gemengde leerweg gediplomeerden van het schooljaar 2019-2020 het (helemaal) mee eens. In de basisberoepsgerichte leerweg gold dat voor 48 procent van de gediplomeerden, wat vergeleken het schooljaar 2017-2018 een afname is van 5 procentpunten. Ook al vond een meerderheid van oud-leerlingen van de kaderberoepsgerichte leerweg dat hun opleiding op de actualiteit inspeelde, zien we ook daar een lichte afname tussen 2017-2018 en 2019-2020.

De stelling “het niveau van de opleiding was uitdagend” werd door een minderheid van gediplomeerden als (helemaal) mee eens beoordeeld. Dit was zo in alle drie de beroepsgerichte leerwegen en voor de hier gepresenteerde schooljaren. Wanneer we het schooljaar 2017-2018 met 2019-2020 vergelijken zien we een tegenovergestelde trend tussen leerwegen: Steeds minder gediplomeerden van de basisberoepsgerichte leerweg waren het met deze stelling (helemaal) eens. In de gemengde leerweg is dit juist andersom. In 2017-2018 was 32 procent het met deze stelling (helemaal) eens, en in het schooljaar 2019-2020 was dat aandeel gestegen naar 42 procent.

Tabel 7.1: Beoordeling oud-leerlingen over inhoud vmbo-opleiding, naar leerweg

Gediplomeerd in schooljaar		basisberoeps-gerichte	kaderberoeps-gerichte	gemengde
		leerweg		
		% (helemaal) mee eens		
Inhoud opleiding				
De opleiding was aantrekkelijk om te volgen	2019-2020	54	57	58
	2018-2019	53	56	50
	2017-2018	51	53	53
De opleiding speelde in op de actualiteit	2019-2020	48	54	58
	2018-2019	49	54	54
	2017-2018	53	57	56
Het niveau van de opleiding was uitdagend	2019-2020	32	37	42
	2018-2019	33	41	38
	2017-2018	36	37	32

Bron: Schoolverlatersonderzoek 2019-2021 (CBS, ROA)

Keuzevakken

Ook werd een tweetal vragen over keuzevakken aan oud-vmbo-leerlingen voorgelegd. Ongeveer een kwart van alle leerlingen ongeacht leerweg of jaar van diploma vond dat er te weinig keuzevakken waren. Ongeveer twee derde van alle leerlingen is tevreden met de inhoud van de keuzevakken. De antwoorden daarop veranderden nauwelijks tussen de Schoolverlatersonderzoeken 2019 tot 2021.

Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB)

In Tabel 7.2 zien we dat het volgen van een stage de meest voorkomende LOB-activiteit is. Iets meer dan driekwart van oud-vmbo-leerlingen geeft aan een stage te hebben gelopen. In het schooljaar 2019-2020 geeft 33 procent van gediplomeerden aan, nog een ander – niet verder gespecificeerde activiteit te hebben gevolgd. Kijken we naar de ontwikkelingen over tijd, dan zien we een toename in het volgen van LOB-lessen (van 26 procent in het schooljaar 2017-2018 naar 39 procent in het schooljaar 2019-2020) en het hebben van LOB-gesprekken (van 34 naar 45 procent). Uit nadere analyse komt verder naar voren dat het volgen van een combinatie van LOB-activiteiten tussen het schooljaar 2017-2018 en 2019-2020 toeneemt, met name in de GL (hier is geen tabel van).

Tabel 7.2: Gevolgde LOB activiteiten tussen schooljaar 2017-2018 en 2019-2020

	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Wat heb jij gedaan voor LOB?			
Stage gelopen	78%	78%	77%
Op bedrijfsbezoek geweest	16%	16%	17%
LOB-Lessen gevolgd	26%	30%	39%
LOB-gesprekken gehad	34%	36%	45%
Gastlessen gevolgd	10%	11%	11%
Iets anders	0%	0%	33%

Bron: Schoolverlatersonderzoek 2019-2021 (CBS, ROA)

Uit Tabel 7.3 komt naar voren dat oud-gediplomeerden over het algemeen tevreden zijn over het gevolgde LOB-programma. Op de vraag “hoe tevreden ben je over deze LOB-activiteiten” konden gediplomeerden dat op een schaal van 1 (zeer ontevreden) tot 5 (zeer tevreden) aangeven.

Tabel 7.3: Gemiddelde beoordeling oud-leerlingen over tevredenheid LOB-programma, naar leerweg

	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Hoe tevreden ben je over deze LOB-activiteiten?			
basisberoepsgerichte leerweg	3,8	3,8	3,8
kaderberoepsgerichte leerweg	3,7	3,8	3,8
gemengde leerweg	3,6	3,7	3,8

Bron: Schoolverlatersonderzoek 2019-2021 (CBS, ROA)

7.2 Evaluatie van voorbereiding en aansluiting op vervolgopleiding

Om te kunnen oordelen in hoeverre de gevolgde opleidingen voorbereiden en aansluiten op het vervolgonderwijs, is aan oud-vmbo-leerlingen gevraagd hoe zij hun genoten opleiding beoordelen. Met de invoering van flexibeler onderwijs en maatwerk als gevolg van keuzevakken en een individueel ingerichte leerloopbaan, is een belangrijk doel van vmbo-vernieuwing het beter voorbereiden op vervolgonderwijs en arbeidsmarkt. Tabel 7.4 toont hoeveel oud-leerlingen hun vmbo opleiding een goede basis vonden voor hun vervolgopleiding en hoe de oud-leerlingen de aansluiting met de vervolgopleiding beoordelen.

Op de vraag “In hoeverre was vmbo-opleiding een goede basis voor het kiezen van een vervolgopleiding?” antwoordde 54 procent van de in schooljaar 2019-2020 gediplomeerden van de basisberoepsgerichte leerweg dat hun vmbo-opleiding een (zeer) goede basis was. Van de gediplomeerden van de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg was respectievelijk 51 en 50 procent het hiermee eens. Vergeleken met het schooljaar 2017-2018 was dit een verbetering - vooral voor oud-leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg (was eerder 47 procent) en in iets mindere mate voor oud-leerlingen van de gemengde leerweg.

Meer dan de helft van de gediplomeerden – ongeacht de gevolgde leerweg – vond dat hun genoten opleiding een (zeer) goede basis bood om een vervolgopleiding te *volgen*. Voor gediplomeerden van het schooljaar 2019-2020 van de gemengde leerweg was dat 59 procent en voor de kaderberoepsgerichte leerweg 57 procent. Door de jaren heen veranderde dat aandeel niet noemenswaardig. Voor de gemengde leerweg zien we wel een verbetering van 51 procent in 2017-2018 naar 56 procent in 2019-2020.

Tenslotte bespreken we nog de antwoorden op de vraag “Hoe was de aansluiting tussen de gevolgde vmbo-opleiding en de vervolgopleiding?”. Iets meer dan driekwart oud-leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg vond dat de genoten vmbo-opleiding (redelijk) goed aansloot op hun vervolgopleiding. Dit aandeel is door de jaren heen niet veranderd. Voor de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg was dat aandeel respectievelijk 73 en 72 procent voor in het schooljaar 2019-2020 gediplomeerden. Hier zien we een lichte stijging voor oud-leerlingen van de gemengde leerweg (+3 %-punten).

Tabel 7.4: Beoordeling oud-leerlingen over voorbereiding/aansluiting op vervolgopleiding

Gediplomeerd in schooljaar		basisberoeps-gerichte	kaderberoeps-gerichte	gemengde
		leerweg		
Voorbereiding op vervolgopleiding		% (zeer) goede basis		
Was vmbo-opleiding goede basis om vervolgopleiding te <i>kiezen</i> ?	2019-2020	54	51	50
	2018-2019	51	53	47
	2017-2018	47	52	48
Was vmbo-opleiding goede basis om vervolgopleiding te <i>volgen</i> ?	2019-2020	56	57	59
	2018-2019	57	58	58
	2017-2018	51	58	60
Aansluiting op vervolgopleiding		% (redelijk) goed		
Sluit gevolgde opleiding goed aan bij vervolgopleiding?	2019-2020	76	73	72
	2018-2019	76	71	73
	2017-2018	76	73	69

Bron: Schoolverlatersonderzoek 2021 (CBS, ROA)

7.3 Conclusies

Het algemene beeld dat voortkomt uit de bevraging van oud-leerlingen van de beroepsgerichte leerwegen is dat gediplomeerden van de gemengde leerweg het positiefst zijn over de aantrekkelijkheid en actualiteit van de genoten opleiding. Verder kwam naar voren dat het merendeel van de oud-leerlingen ongeacht leerweg tevreden was over de inhoud van keuzevakken en het aanbod van LOB-activiteiten. De oordelen over de genoten vmbo-opleiding als basis om een vervolgopleiding te *kiezen* en te *volgen* waren over het algemeen ook positief. Al met al oordeelt meer dan 70 procent van de gediplomeerden in het schooljaar 2019-2020 dat de gevolgde vmbo-opleiding een redelijk tot goede aansluiting op een vervolgopleiding bood.

Tevens zien we een verbetering in dat oordeel over de aansluiting op vervolgopleiding, met name in de basisberoepsgerichte leerweg waar 54 procent van de gediplomeerden van het schooljaar 2019-2020 aangaf een goede keuze voor vervolgonderwijs te kunnen maken; een verbetering van zeven procentpunten vergeleken met het schooljaar 2017-2018. Gediplomeerden van de gemengde leerweg gaven vaker aan dat hun genoten opleiding een (zeer) goede basis bood om een vervolgopleiding te *volgen* maar zijn minder positief over een goede aansluiting op vervolgopleiding. Het aandeel dat 'redelijk' tot 'goed' oordeelde over aansluiting op de vervolgopleiding lag voor de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg rond de 70 procent, en iets hoger voor oud-leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg (76 procent).

Op de vraag of de opleiding ook uitdagend was zijn gediplomeerden van de gemengde leerweg - in tegenstelling tot gediplomeerden van de basisberoepsgerichte leerweg - positiever geworden tussen het schooljaar 2017-2018 en 2019-2020.

Beroepsgerichte keuzevakken en loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) zijn onderdelen die met vmbo vernieuwing meer aandacht kregen. Uit het Schoolverlatersonderzoek 2019, 2020 en 2021 kwam naar voren dat twee derde van de oud-leerlingen ongeacht leerweg tevreden was over de inhoud van keuzevakken. Ongeveer een kwart van de gediplomeerden vond het aantal gevolgde keuzevakken te weinig. De meest voorkomende LOB-activiteiten zijn (vooral) stagelopen, LOB-lessen volgen en LOB-gesprekken voeren. We zien verder dat gediplomeerden van het schooljaar 2019-2020 vaker een combinatie van verschillende LOB-activiteiten hebben gevolgd dan gediplomeerden van eerdere jaren. Dit past in een trend waarin scholen meer aandacht besteden aan LOB-ondersteuning voor hun leerlingen.

Deel 2:

Kwalitatieve evaluatie

Inleiding Kwalitatieve evaluatie

In dit eindrapport zijn we ingegaan op ervaringen en meningen van betrokkenen met twee methoden: een vragenlijst onder schoolleiders, en focusgroepen met schoolleiders en docenten in vmbo en mbo. We beschrijven eerste de resultaten uit de vragenlijst, vervolgens gaan we in op de opbrengsten van de focusgroepen.

8 Vragenlijst Schoolleiders vmbo

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van een slotenquête onder schoolleiders en leidinggevenden in het beroepsgericht vmbo. Om een eindbalans op te maken hebben we deze groep – aangeduid als de verantwoordelijken voor het vmbo-onderwijs op hun school - een vragenlijst voorgelegd over hun ervaringen met (de invoering van) de vernieuwing, hun mening ten aanzien van (het bereiken van) de doelstellingen en – via een aantal open slotvragen – wat zij voor de toekomst van het vmbo als belangrijkste uitdagingen en ambities zien.

De vragenlijst is uitgezet via de site van SPV en door afzonderlijke platforms. Zij hebben via de SPV-website, LinkedIn en de nieuwsbrief aandacht gevraagd voor het invullen van de vragenlijst, die najaar 2023 is afgenomen. De vragenlijst heeft bruikbare respons opgeleverd van 94 schoolleiders, die 102 vestigingen vertegenwoordigen.

Om de bevragsingslast voor schoolleiders te beperken, was de vragenlijst beknopt en gericht op een aantal specifieke thema's:

- Onderwijsaanbod (profielen en keuzevakken)
- Invulling en inbedding van LOB
- Uitwerking van de vernieuwing op school, docenten en leerlingen
- Uitdagingen en ambities voor de toekomst, alsmede de volgende stap in de doorontwikkeling van het vmbo

Hieronder worden per thema de hoofdbevindingen besproken. Veel vmbo-scholen bevinden zich niet in rustig vaarwater, zo laten de bevindingen zien. Liefst 81 procent van de schoolleiders geeft aan dat er in en rond de school de afgelopen jaren ingrijpende veranderingen zijn geweest, zoals fusies (23%), wisselingen in schoolleiding (60%), een nieuwe koers (33%) en andere grote veranderingen. Veertig procent van de scholen heeft te maken met redelijk stabiele leerlingenaantallen, 29% met dalende en 21% met stijgende aantallen.

8.1 Onderwijsaanbod (profielen en keuzevakken)

Scholen variëren onderling en over tijd in hoeveel profielen en hoeveel keuzevakken ze aanbieden. We vragen respondenten naar de inrichting van hun aanbod en de keuzes en overwegingen hierin. Schoolleiders geven aan dat het aanbod van zowel profielen als keuzevakken (mede) bepaald wordt door aansluiting op het vervolgonderwijs en organiseerbaarheid (leerlingaantallen en beschikbaarheid docenten). Wat niet of nauwelijks meespeelt is samenwerking of afstemming met naburige vmbo-scholen.

Aansluiting op mbo en arbeidsmarkt en organiseerbaarheid bepalen aanbod profielen

Bijna driekwart van de respondenten is tevreden over hun aanbod aan profielen. Bijna een kwart geeft aan toch meer profielen aan te willen bieden. Bijna twee derde van de schoolleiders geeft aan dat het aanbod aan profielen de afgelopen jaren onveranderd is; 16% is minder profielen gaan bieden en 10% juist meer.

We vroegen scholen naar de redenen waarom over tijd meer of minder profielen zijn aangeboden. Het vergroten van het aanbod aan profielen is meestal vanwege de relevantie van het profiel voor de vervolopleidingen en aansluiting op de interesses van leerlingen. Inperking van het aanbod aan profielen gebeurt met name vanwege lage leerlingaantallen, de organiseerbaarheid en de relevantie voor het bedrijfsleven/mbo.

Wat opvalt is dat respondenten aangeven dat profilering van het eigen onderwijsaanbod of een fusie of samenwerking een andere vmbo-school niet of nauwelijks meewegen in de aanpassing van het aanbod aan profielen.

Ruim aanbod aan keuzevakken en keuzevrijheid voor leerlingen

Gemiddeld bieden de responderende scholen 21 verschillende keuzevakken aan. De helft van de scholen heeft een aanbod van tussen de 10 en 30 keuzevakken. Eén op de vijf heeft er meer dan 30. De meeste schoolleiders (59%) zijn tevreden met hun huidige aanbod. Toch zou één derde van hen meer (15%) of andere (12%) keuzevakken willen aanbieden. Bij 2 op de 5 scholen is het aanbod sinds de start van de vernieuwing ongeveer gelijk gebleven, en bij eveneens 2 op de 5 scholen is het aanbod aan keuzevakken toegenomen. Er zijn maar weinig respondenten (10%) die aangeven dat het aanbod keuzevakken op hun school is afgenomen.

Op 60% van de scholen mogen leerlingen ook buiten hun profiel keuzevakken kiezen, bij 12% van de scholen ook keuzevakken van andere vmbo-scholen. Op een derde van de scholen ligt een deel van de keuzevakken vast en is een deel vrij te kiezen; een keuze volgens een vaste set keuzevakken of een arrangement is bij 13% aan de orde. Naast het volgen van keuzevakken op de eigen school/binnenscholen, kunnen leerlingen die ook volgen bij bedrijven (26%) en mbo (14%), op een ander vmbo (9%) of op andere locaties zoals een techniekclub of -hub.

Op de meeste scholen is ook de keuzevrijheid voor leerlingen hierin over tijd toegenomen (45%) of gelijk gebleven (34%). Een op de tien respondenten geeft aan dat op hun school de keuzemogelijkheden voor leerlingen zijn afgenomen.

Bij bepaling van het aanbod aan keuzevakken weegt een reeks factoren, met name de keuzevrijheid voor leerlingen (door 71% aangegeven) en beschikbaarheid van docenten (door 68% aangegeven) (sterk) mee. Het bieden van actueel onderwijs (66%) en opties voor verdieping (61%) wordt ook eveneens door twee derde aangegeven als (sterk) meewegende factoren. Evenals bij het aanbod van profielen, speelt ook de aansluiting op het vervolgonderwijs (61%) en organiseerbaarheid (59%) een rol. Afstemming met naburige vmbo-scholen wordt slechts 12% van de respondenten mee in het aanbod aan keuzevakken op hun school.

Schoolleiders geven aan dat leerlingen keuzevakken voornamelijk kiezen om te verdiepen (28%) of inzetten om zowel te verdiepen als te verbreden (38%). Slechts 6% van de respondenten geeft aan dat leerlingen keuzevakken voornamelijk voor verbreding inzetten. In hoofdstuk 5 is op grond van de examenbestanden nader ingegaan op de keuzevakken waar leerlingen SE's voor afleggen, binnen- en buiten hun profiel.

8.2 Invulling en inbedding van LOB

Naast de invoering van 10 profielen en ruimte voor keuzevakken werd met de vernieuwing ook LOB in het vmbo verankerd. Scholen verschillen sterk in hoe zij LOB organiseren en vormgeven.

LOB is veelal onderdeel van mentorlessen (69%) en/of beroepsgerichte lessen (64%), maar krijgt ook vaak gestalte via studieloopbaangesprekken (47%). Ook kan LOB – in iets mindere mate – een apart vak zijn (31%), al dan niet met een eigen methode (20%) of onderdeel zijn van alle vakken (21%).

De meeste respondenten geven aan de LOB veel ook buiten de school plaatsvindt (via buitenschools leren en praktijkervaringen)(93%) en dat alle beroepsgerichte docenten betrokken zijn bij de uitvoering van LOB (70%). In veel gevallen (67%) is er ook sprake van een doorlopende LOB-lijn van leerjaar 1 tot en met 4.

Schoolleiders verschillen echter in de mate waarin ze aangeven tevreden te zijn met de stand van zaken en integratie van LOB op hun school. Twee of de vijf (43%) geeft aan dat LOB minder ver is ontwikkeld dan ze zouden willen, en de helft (48%) geeft aan dat LOB (nog) geen rode draad vormt van het beroepsgerichte onderwijs op hun school.

Ruim de helft van de schoolleiders geeft aan dat (nog) niet alle beroepsgerichte docenten geprofessionaliseerd zijn in het voeren van loopbaangesprekken met leerlingen (58%) en dat het mbo (nog) niet betrokken is bij de uitvoering van het LOB-programma (53%).

8.3 Uitwerking van de vernieuwing op school, docenten en leerlingen

Schoolleiders is ook gevraagd naar hoe de vernieuwing op hun school heeft doorgewerkt. De flexibiliteit die de vernieuwing met zich meebrengt resulteert in variatie tussen scholen in hoe zij het nieuw vmbo vormgeven. Schoolleiders zijn grotendeels tevreden over de doorwerking van de vernieuwing op zowel hun scholen, op hun docenten en op hun leerlingen.

De vragen om dit in beeld te brengen zijn afgestemd op de pijlers en bijbehorende hypotheses van de vernieuwing zoals die in de beleidstheorie zijn geformuleerd. De invoering van 10 profielen/beroepsgerichte examenprogramma's, een nieuwe structuur met kern, profiel- en ruimte voor keuzevakken, en de verankering van LOB moesten onder andere bijdragen aan een betere voorbereiding en aansluiting op de vervolgopleiding en de arbeidsmarkt voor leerlingen, maar ook aan de organiseerbaarheid en herkenbaarheid van het vmbo, met regionale afspraken over dekkend aanbod van profielen en keuzevakken. Dit zou zijn weerslag hebben op (relaties en samenwerking tussen) scholen, docenten en leerlingen.

Schoolleiders zien het onderwijsaanbod op hun scholen als herkenbaar voor zowel leerlingen en ouders (85%) als de regio (76%). Ook vinden de meeste schoolleiders (70%) dat zij een actueel aanbod hebben dat goed aansluit op het vervolgonderwijs en de praktijk. Hoewel de meeste schoolleiders (69%) schoolleiders het eens zijn met de stelling dat de huidige organisatie van het vmbo mogelijkheden biedt tot doorontwikkeling, zijn zij minder uitgesproken en verschillen zij in hun opvatting over of de structuur nu voldoende flexibiliteit biedt om het onderwijs passend te maken voor de eigen context (53%) en dat de kosten goed in de hand te houden zijn (44%). Drie van de 10 schoolleiders geven aan dat kleine leerlingenaantallen de doorontwikkeling wel moeilijker maken. Wat minder dan de helft is van mening dat het profielaanbod leerlingen en ouders bewust doet kiezen voor de school en een derde heeft gemengde gevoelens over de gevoeligheid voor veranderende leerlingenaantallen.

Schoolleiders zien ook een positieve uitwerking op de houding van docenten. De meesten van hen denken dat docenten plezier hebben in het verzorgen van het beroepsgerichte programma (85%), hun taken goed aankunnen (69%) en het ook normaal vinden om te professionaliseren (68%). Docenten zijn niet per se meer coach geworden dan leerkracht (46% antwoordt neutraal, een derde vindt van wel). Iets minder uitgesproken, maar eveneens positief, zijn zij over de stellingen dat hun docenten ondernemend zijn en ook de samenwerking buiten de school opzoeken (62%) en in staat zijn leerlingen met verschillende wensen te bedienen (59%).

Veruit de meeste schoolleiders (92%) zien het nieuwe vmbo op hun scholen als een goede basis voor een vervolgopleiding voor hun leerlingen. Ook is er voldoende afwisseling tussen theorie en praktijk (75%) en maken leerlingen een bewuste profielkeuze (64%) en keuze voor een vervolgopleiding (73%). Meer dan de helft geeft aan dat leerlingen invloed hebben op hun eigen programma. Volgens schoolleiders biedt het nieuwe vmbo leerlingen daarmee een goede voorbereiding op hun vervolgopleiding en loopbaan.

De flexibiliteit die de vernieuwing met zich meebracht resulteert in verschillen tussen scholen in hoe zij het nieuw vmbo vormgeven. De helft van de schoolleiders (47%) geeft aan dat de profielen op hun scholen hun eigen 'vernieuwing' hebben gekozen. Meer dan de helft van de schoolleiders (55%) geeft echter ook aan dat er geen actief overleg is met naburige scholen over het onderwijsaanbod. Dit was ook al te zien bij de factoren die meewogen in de keuze voor het aanbod van profielen en keuzevakken. Daar waar er dus voldoende keuze lijkt in profielen en keuzevakken op schoolniveau, lijkt er geen sprake te zijn van grootschalige afstemming of afspraken over een regionaal dekkend aanbod, om zo de organiseerbaarheid van het aanbod op schoolniveau te versterken.

8.4 Uitdagingen en ambities

Naast bovenstaande gesloten/meerkeuze vragen hebben we schoolleiders aan het eind van de enquête de gelegenheid gegeven om in eigen woorden te reflecteren op de vernieuwing en de toekomst van het vmbo. Hiertoe zijn de volgende vijf vragen gesteld:

1. Wat was de meest positieve invloed op hoe Nieuw vmbo gestalte heeft gekregen op uw school?
2. Wat was de meest belemmerende invloed op hoe Nieuw vmbo gestalte heeft gekregen op uw school?
3. Wat is op het gebied van de docenten uw belangrijkste ambitie voor de toekomst van het vmbo?
4. Wat is op het gebied van leerlingen uw belangrijkste ambitie voor de toekomst van het vmbo?
5. Hoe zou naar uw idee de volgende stap in de doorontwikkeling van het vmbo eruit moeten zien?

Door schoolleiders de vrije hand te geven in het beantwoorden van deze vragen sturen wij als onderzoekers hun antwoord niet door het wel of niet opnemen van bepaalde antwoordopties in een vooraf opgesteld lijstje met kansen, belemmeringen en ambities. Dit geeft een aanvullende reflectie op de vernieuwing, bovenop de hierboven gerapporteerde opvattingen ten aanzien van de vooraf opgestelde doelstellingen van de vernieuwing.

Hieronder volgt een samenvatting van de reacties die meermaals genoemd zijn door schoolleiders en dus sterk spelen in de praktijk. Op een aantal van deze thema's is in de focusgroepen met verschillende stakeholders doorgesproken (zie Hoofdstuk 10).

Keuzevakken als meest positieve invloed

Het brede aanbod aan keuzevakken wordt het meest genoemd als positieve invloed van de vernieuwing. Het aanbieden van keuzevakken – ook buiten het eigen profiel en zelfs buiten de eigen school – biedt keuzevrijheid voor leerlingen en daarmee ook de mogelijkheid tot meer individuele leerroutes. Deze keuzevakken – in combinatie met minder profielen – maken het mogelijk leerlingen breed te laten ontwikkelen.

Ook biedt de huidige organisatie met keuzevakken scholen zelf veel regelruimte en vrijheid. Scholen zijn vrij om hun eigen lesprogramma samen te stellen, met eigen inbreng van docenten. In het verlengde hiervan noemt een enkeling dat de vernieuwing nieuwe energie bracht in het toenmalige docententeam. De vernieuwing wordt door diverse schoolleiders gezien als aanjager om binnen de school opnieuw kritisch naar het eigen onderwijs te kijken. "Door de invoering van de profielen heeft de school een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Daar waar we voorheen een vrij traditioneel programma-aanbod hadden heeft de invoering van Nieuw vmbo er aan bijgedragen dat er veel meer ruimte wordt gezocht en het onderwijs zich blijvend blijft innoveren. Door deel te nemen aan onderwijspilots proberen we aan te blijven sluiten op de laatste ontwikkelingen op gebied van onderwijs, maar ook in de aansluiting op het bedrijfsleven en het mbo." Een kleine groep vindt dat vernieuwing het onderwijs meer praktijkgericht gemaakt heeft.

Schoolleiders verwijzen niet – of slechts incidenteel – expliciet naar (meer) LOB of samenwerking met of afstemming tussen vmbo-scholen over het onderwijsaanbod.

Personeel, cspe's en te veel keuzes als belemmerende invloed

Schoolleiders noemen de beschikbaarheid van en wisselingen in personeel het vaakst als meest belemmerende invloed op de vernieuwing van het vmbo op hun scholen. Het gaat dan om het lerarentekort in het algemeen, maar ook om een gebrek aan (bevoegde) docenten voor specifieke (keuze)vakken. Zo wordt genoemd dat het hebben van één enkele profieldocent voor een specifiek profiel de continuïteit en organiseerbaarheid van een breed aanbod kwetsbaar maakt. Wisseling van directie (en visie/koers) of projectleiders (om de kar te trekken) speelt hierin mee.

Ook zien schoolleiders (de eisen rondom) de cspe's als belemmerend. Zij benoemen dat het cspe (te) veel beslag legt op de capaciteit (in tijd en bemensing) van scholen. Daarnaast wordt benoemd dat het cspe onvoldoende aansluit bij de vernieuwing en deels de keuzevrijheid van leerlingen teniet doet; het cspe is te breed en te theoretisch.

Te weinig kennis over – alle regels en kaders over – de vernieuwing en te weinig ontwikkeltijd zijn ook belemmerend geweest. Dit leidt ertoe dat scholen plannen voor de vernieuwing en (de organisatie van) het onderwijsaanbod gaandeweg – en ook nog kort voor invoering – veranderen.

Verschillende schoolleiders signaleren ook dat er wellicht te veel keuzevrijheid is. De hoeveelheid keuzes die scholen (en leerlingen) hebben maakt het vmbo niet herkenbaarder. Het is voor ouders en leerlingen lastig om zicht te krijgen op het volledige curriculum. Ook is het intern afstemmen van (keuzes in) het aanbod van profielen en keuzevakken organisatorisch lastig. Daarnaast is het een opgave de snelheid van (technologische) ontwikkelingen in de praktijk bij te benen en alle verschillende keuzevakken actueel houden.

Ambities voor docenten en leerlingen sluiten aan bij doelstellingen van vernieuwing

Schoolleiders onderstrepen diverse uitgangspunten en beoogde doelstellingen van de vernieuwing als ambities voor de toekomst. Zoals hierboven aangegeven zijn de schoolleiders vrijwel unaniem positief over de doorwerking van de vernieuwing op docenten en leerlingen, maar zij herhalen diverse kernpunten van de vernieuwing ook als ambities voor de toekomst:

- Voldoende flexibiliteit en maatwerk voor leerlingen
- Beter voorbereiding op de profielkeuzes en keuze voor vervolgopleiding
- Intensiveren en beter wegzetten van LOB
- Brede ontwikkeling van leerlingen
- Meer en breder opgeleide docenten, met een meer coachende rol en meer in contact met de buitenwereld (zowel met andere vmbo-scholen, het mbo als bedrijven en instellingen).

De volgende stap: doorontwikkeling van keuzevrijheid, samenwerking en meer praktijk

Waar het gaat om de volgende stap in de doorontwikkeling van het vmbo verwijzen schoolleiders veelal naar hun antwoorden over positieve en negatieve invloeden en ambities voor docenten en leerlingen. De keuzevrijheid voor leerlingen (en scholen) moet behouden blijven. Het pallet aan keuzevakken biedt mogelijkheden om maatwerk voor leerlingen te bieden en het aanbod af te stemmen op regionale behoeften (van leerlingen, mbo en arbeidsmarkt). Verschillende schoolleiders opperen om te werken met minder profielen of minder verplichte profielvakken en de keuzes in de keuzevakken te verruimen en zo het onderwijs meer flexibel te maken en meer maatwerk te kunnen bieden. Daarbij wordt onder meer verwezen naar het advies van SPV aan het ministerie over de toekomst van de beroepsgerichte programma's in het vmbo en naar het experiment PIE/BWI.

Schoolleiders geven ook aan dat op het thema van samenwerking doorontwikkeling nodig is. Daarbij noemen schoolleiders de samenwerking met mbo en het bedrijfsleven, onder andere voor afstemming over en (gezamenlijk) aanbieden van keuzevakken.

In het verlengde hiervan wordt opgeroepen tot meer praktijk in het vmbo. Het meegeven van meer levensechte ervaringen en aandacht voor beroepscompetenties draagt bij aan versterking van het voorbereidend karakter van het vmbo. In het kader van meer praktijk benoemen enkele schoolleiders het praktijkgerichte programma in de gemengde en theoretische leerweg als voorbeeld om – ook in basis en kader – in te voeren.

Tot slot wordt ook hier opgeroepen om het cspe te heroverwegen of aan te passen (bijvoorbeeld door een meesterproef). Het cspe wordt als belangrijk ijkpunt gezien voor afsluiting van de vmbo, maar sluit onvoldoende aan bij het gedachtegoed van de vernieuwing.

9 Relaties tussen monitor en schoolverschillen

In dit hoofdstuk verbinden we conclusies uit het monitoronderzoek (hoofdstukken 2-6) aan enkele dimensies waarop scholen verschillen in de uitvoering en uitwerking van de vernieuwing (hoofdstuk 8). Dit doen we door de data uit beide bronnen aan elkaar te koppelen en op zoek te gaan naar relaties op de terreinen waarop doorontwikkeling van het vmbo gewenst is.

De drie pijlers van de vernieuwing – De invoering van 10 profielen/beroepsgerichte examenprogramma's, een nieuwe structuur met kern, profiel- en ruimte voor keuzevakken, en de verankering van LOB – hebben veel teweeg gebracht, met een grote variatie tussen scholen en veel keuzemogelijkheden voor leerlingen. Scholen weten een breed aanbod en veel keuzemogelijkheden (blijven) aan te bieden en in stand te houden en daarmee leerlingen volop ruimte voor eigen keuzes bieden. Tegelijkertijd laten de resultaten zien dat scholen en schoolleiders wel doorontwikkeling wensen op het gebied van hun **aanbod, LOB en samenwerking**. Deels omwille van de organiseerbaarheid van het geboden onderwijs – ook met het oog op dalende leerlingaantallen – maar vooral ook om leerlingen keuzevrijheid en maatwerk te bieden en hen goed voor te bereiden op het maken van keuzes voor een vervolgstudie en hun latere loopbaan.

Het unieke van de opzet van onze slotenquête is dat deze ons in staat stelt de antwoorden van de schoolleiders te koppelen aan de administratieve data over (de leerlingen op) hun scholen over de afgelopen jaren. We zoomen hierbij in op drie doelstellingen (hypotheses) van de vernieuwing, in relatie tot de wens en ambitie om door te ontwikkelen op het terrein van **aanbod, LOB en samenwerking**:

- **Organiseerbaarheid:** Hypothese 2: Door de vervanging van 35 beroepsgerichte programma's door tien nieuwe profielen ontstaat er **meer leerlingenmassa per profiel**, waardoor het onderwijs beter organiseerbaar wordt en daarmee betaalbaar blijft.
 - Uit de monitordata kijken we naar het aandeel kleine profielen en het gemiddeld aantal leerlingen per profiel op scholen (zie ook paragraaf 3.2)
 - Uit de enquête onder schoolleiders kijken we naar vragen die relateren aan het onderwijsaanbod, samenwerking hierin en leerlingaantallen
- **Flexibiliteit en maatwerk:** Hypothese 4: Door de invoering van keuzevakken ontstaan meer mogelijkheden voor leerlingen om een **meer individuele leerloopbaan** in te richten, zowel in de breedte als in de diepte. Hierdoor ontstaat meer maatwerk en worden leerlingen beter voorbereid op vervolgonderwijs en arbeidsmarkt.
 - Uit de monitordata kijken we naar het aandeel leerlingen dat keuzevakken uit het eigen profiel kiest (veel of weinig verbreding) en het aandeel keuzevakken van een profiel dat door leerlingen van het eigen profiel gevolgd wordt (inclusief of exclusief)(zie ook paragraaf 5.2)
 - Uit de enquête onder schoolleiders kijken we naar vragen die relateren aan het onderwijsaanbod, samenwerking hierin en leerlingaantallen
- **Studieresultaten:** Hypothese 5: Als gevolg van de prominente plek van LOB binnen het onderwijs en meer mogelijkheden tot maatwerk, raken leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd, wat een positieve invloed heeft op hun **studieresultaten**.
 - Uit de monitordata kijken we naar het diplomarendement (zie ook paragraaf 6.2)
 - Uit de enquête onder schoolleiders kijken we naar vragen die relateren aan de inrichting van LOB en het onderwijsaanbod.

Onderstaande paragrafen beschrijven de hoofdbevindingen uit de relaties tussen de administratieve data en de bevraging van schoolleiders in 2023. De landelijke figuren staan hieronder opgenomen, de uitsplitsingen naar verschillen tussen scholen in (keuzes ten aanzien van) aanbod, LOB en samenwerking zijn te vinden in bijlage 3.

9.1 Organiseerbaarheid

Voor organiseerbaarheid relateren we de ontwikkeling van het aandeel kleine profielen en gemiddeld aantal leerlingen per profiel op schoolvestigingen (zie paragraaf 3.2) aan keuzes van scholen ten aanzien van het aanbod, samenwerking tussen scholen over het aanbod en tot slot ook naar verschillen in doorwerking en doorontwikkeling van de vernieuwing.

De analyses in hoofdstuk 3 laten zien dat de organiseerbaarheid van het onderwijs onder druk staat, met voor de basisberoepsgerichte leerweg voor 6 van de 10 profielen gemiddeld minder dan 11 leerlingen per vestiging in 2020-2021, waar dit in 2016-2017 dat voor slechts 2 van de 10 profielen gold. Dit beeld is ook zichtbaar wanneer het leerlingenaantal geanalyseerd wordt naar arbeidsmarktregio's en profielen tussen 2016-2017 en 2020-2021 (zie hoofdstuk 3 en bijlage 1).

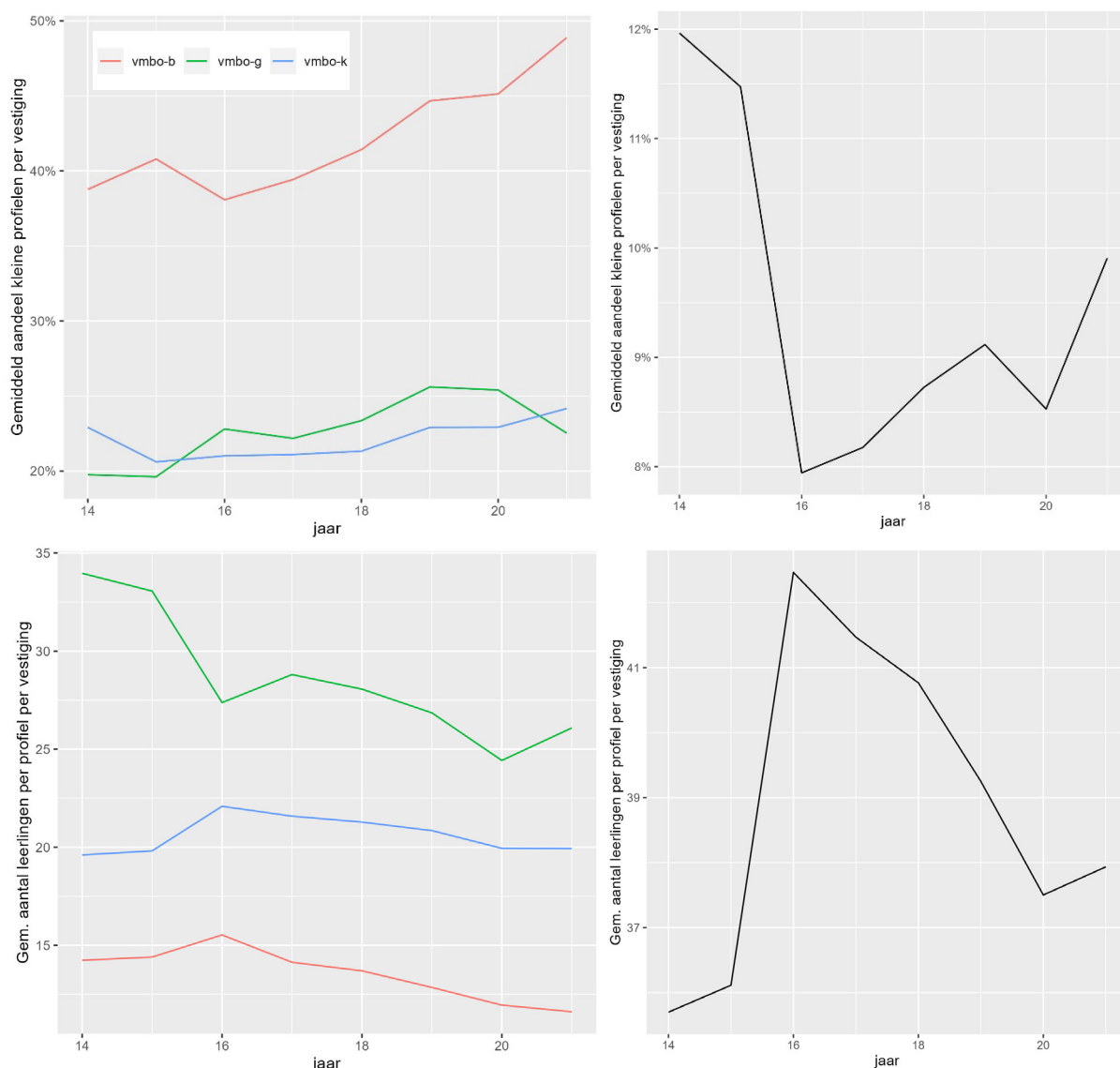
Het analyseniveau in dit hoofdstuk is dat van een schoolvestiging en kijkt naar (de ontwikkeling van) het aandeel kleine profielen op vestigingsniveau. Dit geeft iets andere percentages dan in hoofdstuk 3, waar naar de ontwikkeling van profielen over scholen heen gekeken wordt. We berekenen per schoolvestiging het aandeel van de geboden profielen (per leerweg) vanaf 2016-2017 en van de geboden beroepsgerichte examenprogramma's (per leerweg) voor 2014-2015 en 2015-2016 dat 10 of minder leerlingen (in leerjaar 3) heeft. Het aandeel kleine profielen op vestigingsniveau geeft een beeld van de (ontwikkeling) van de organiseerbaarheid van het beroepsgerichte vmbo op vestigingsniveau (in plaats van op profielniveau), waarbij een school ervoor kan kiezen één of meerdere profielen aan te bieden.

Ook op vestigingsniveau zien we dat de organiseerbaarheid onder druk staat en – gemeten in termen van gemiddelde groepsgrootte over alle geboden profielen – niet is verbeterd sinds de vernieuwing (Figuur 10.1). Sterker nog, het gemiddeld aandeel profielen dat maximaal tien leerlingen telt (boven) stijgt sinds de invoering van de vernieuwing en het gemiddeld aantal leerlingen per profiel (onder) daalt.

Voor alle drie de leerwegen geldt dat het aandeel kleine profielen in 2021-2022 gemiddeld hoger ligt dan in 2015-2016 (het jaar vóór invoering van de nieuwe profielen). Met name voor de basisberoepsgerichte leerweg zien we een stijging in het aandeel kleine profielen op scholen. Dit aandeel was al voor de vernieuwing groot (met 40%), maar in 2021-2022 zien we zelfs dat gemiddeld genomen de helft (49%) van de op een vestiging aangeboden profielen in de beroepsgerichte leerweg 10 of minder leerlingen heeft. Voor de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg geldt dat over de jaren heen gemiddeld 1 op de 5 tot 1 op de 4 op een vestiging geboden profielen maximaal 10 leerlingen telt.

Zoals al eerder aangehaald in hoofdstuk 3, geven vmbo-docenten beroepsgericht vaak – door kleine leerlingenaantallen – les aan combinaties van leerwegen (bb, kb, gl) en/of leerjaren (bron: Centerdata, 2023). Als we de leerlingen van de drie leerwegen bij elkaar optellen voor elk profiel (rechter grafieken in figuur 10.1), zien we dat het aandeel geboden profielen dat klein is (10 of minder leerlingen) dan ook veel lager uitvalt dan op leerweg-niveau, met 10% in 2021-2022. We zien ook een daling in dit aandeel in het jaar van de vernieuwing ten opzichte van een jaar eerder: van 11,5% in 2015-2016 naar 8% in 2016-2017. Sinds de invoering van de nieuwe profielen zien we dit aandeel (alle leerwegen samen genomen) echter stijgen, tot 10% in 2021-2022. Het is goed deze ontwikkeling ook de komende jaren te monitoren.

Figuur 9.1: Gemiddeld aandeel kleine profielen hoger en gemiddeld aantal leerlingen lager dan vóór de vernieuwing

Hoewel er op landelijk niveau (hoofdstuk 3 en figuur 9.1) geen verbetering van de organiseerbaarheid van het beroepsgerichte vmbo lijkt te hebben plaatsgevonden (in termen van meer massa per profiel), zijn er wel verschillen tussen scholen zichtbaar die andere keuzes maken ten aanzien van het onderwijsaanbod en samenwerking hierin (zie figuren in bijlage).

Scholen die hun leerlingen meer **flexibiliteit en maatwerk** bieden laten ook een hoger aandeel en/of sterkere stijging van het aandeel kleine profielen zien. Dat verschil zien we bijvoorbeeld tussen scholen die veel (>20) en weinig (max 20) keuzevakken bieden, tussen scholen waar leerlingen ook buiten het eigen profiel vakken kunnen kiezen en scholen waar dit niet mogelijk is, en tussen scholen waar het bieden van verdieping meespeelt in het aanbod aan keuzevakken (Figuur B.9.1).

Scholen die (anno 2023) **samenwerken** met naburige vmbo-scholen voor het aanbod hebben gemiddeld genomen vaker kleine profielen (Figuur B.9.2). Hoe lang een eventuele samenwerking of afstemming al bestaat en of het aandeel kleine profielen meespeelt hierin is niet bekend. Een stijgend aandeel

kleine profielen en dalende leerlingaantallen kan scholen er wellicht wel toe bewegen die samenwerking aan te gaan. Bijvoorbeeld om – bij te lage aantallen - eigen aanbod af te kunnen stoten als naburige scholen dit aanbod wel (gaan) aanbieden om zo het overgebleven aanbod beter organiseerbaar te maken of bijvoorbeeld om extra aanbod voor eigen leerlingen te realiseren in bijvoorbeeld het kunnen volgen van keuzevakken op andere scholen waar mee wordt samengewerkt.

Ook zien we verschillen in organiseerbaarheid tussen scholen die verschillen in (de impact van lage of dalende) **leerlingaantallen** (Figuur B.9.3). Kleine scholen en scholen die met krimp te maken hebben (gehad), hebben vaker kleinere profielen. Schoolleiders die (anno 2023) aangeven (dalende) leerlingaantallen en/of (hoge) kosten als aandachtspunt voor het onderwijsaanbod te zien werken op scholen waar de afgelopen jaren het aandeel kleine profielen is gestegen.

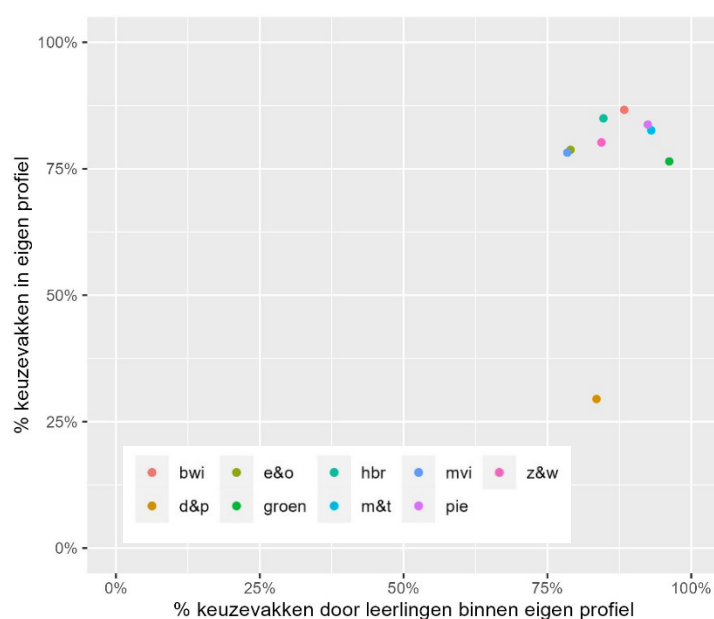
○ **Flexibiliteit en maatwerk**

Voor flexibiliteit kijken we naar of en in hoeverre de mate van verbreding en verdieping in de keuzevakken van leerlingen op scholen (zie paragraaf 5.2) relateert aan verschillen tussen scholen in de breedte en inrichting van het aanbod keuzevakken en de samenwerking tussen scholen op dit terrein.

Zoals al eerder getoond in hoofdstuk 5 zijn het met name leerlingen in het profiel Dienstverlening en Producten die veel vakken buiten het eigen profiel volgen. Gemiddeld is ongeveer een kwart van hun keuzevakken uit het eigen profiel (verdiepend)(figuur 9.2). Voor alle overige profielen is dat aandeel meer dan driekwart.

Om te kijken in hoeverre de mate van verbreding en/of verdieping verschilt tussen scholen, zetten we (gecombineerd voor alle leerwegen) scholen die verschillen op enkele indicatoren rondom keuzevakken tegen elkaar af. We zien dat leerlingen op scholen waar het bieden van mogelijkheden tot verdieping (sterk) meespeelt in het aanbod van keuzevakken gemiddeld ook vaker keuzevakken uit het eigen profiel volgen (Figuur B.9.4). Ook is op deze scholen de exclusiviteit van de profielvakken groter, in de zin dat keuzevakken van een specifiek profiel voornamelijk door leerlingen van dat profiel gevolgd worden. Voor scholen waarvan de schoolleiders in de enquête aangeven dat er met naburige scholen afstemming plaatsvindt over het aanbod keuzevakken zien we juist dat leerlingen vaker verbredende keuzevakken volgen (Figuur B.9.4).

Figuur 9.2: D&P leerlingen kiezen voornamelijk verbredende keuzevakken

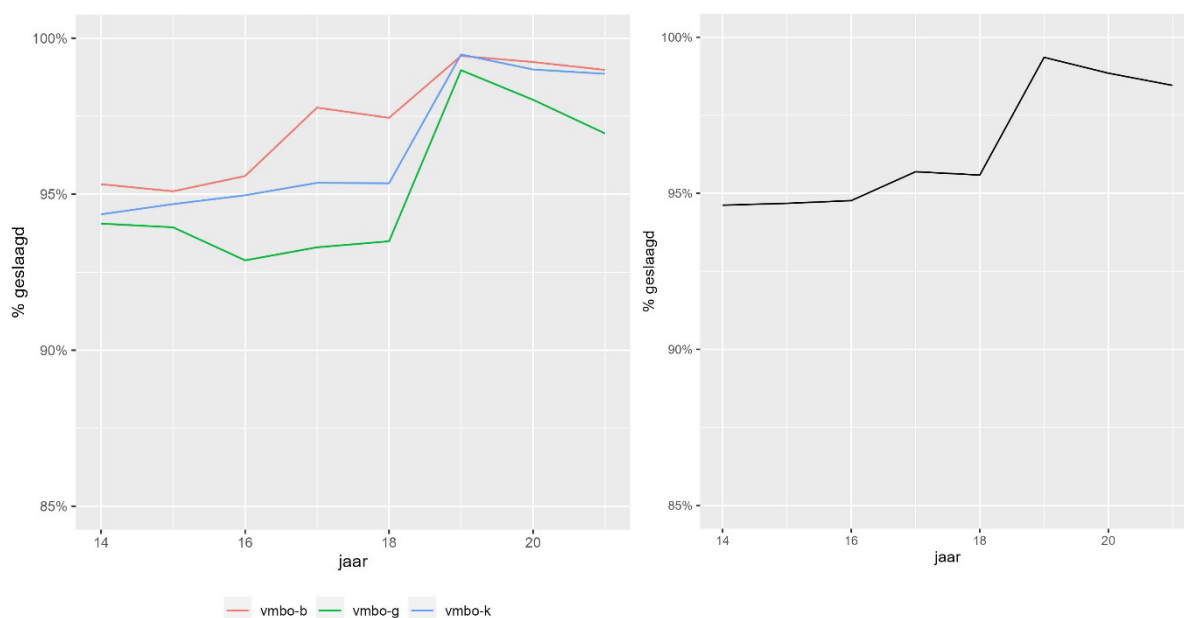
De mate van verbreding die leerlingen (kunnen) kiezen en de mate van exclusiviteit van een keuzevak op scholen hangt af van de op scholen aangeboden profielen en keuzevakken. In hoofdstuk 8 en bijlage 2 zien we dat scholen een breed pallet aan keuzevakken aanbieden en dat op 60% van de scholen geldt dat er ook keuzevakken buiten het eigen profiel gekozen kunnen worden. Scholen bieden dus veelal flexibiliteit en maatwerk voor leerlingen, en de mate waarin leerlingen hier gebruik van maken lijkt samen te hangen met de keuzes die scholen in welke keuzevakken ze aanbieden (vooral ter verdieping van profielen, of ter verbreding) en of zij samenwerken met andere scholen in het aanbod keuzevakken. In dit laatste geval geldt volgens de resultaten van de enquête onder schoolleiders dat op 10% van de scholen geldt dat leerlingen ook vakken buiten de eigen school kunnen volgen.

9.2 Studieresultaten

Voor studieresultaten kijken we net als in hoofdstuk 6 naar het diplomarendement. Aansluitend bij hypothese 6 bestuderen we vervolgens of groepen scholen die met de vernieuwing andere keuzes gemaakt hebben ten aanzien van keuzevakken en LOB een andere ontwikkeling in diplomarendement laten zien.

Evenals uitgelegd in paragraaf 6.2, hebben we voor het diplomarendement te maken met een grote impact van de covid-19 pandemie en de bijbehorende aanpassingen aan de examenregels in de jaren 2019-2020, 2020-2021 en 2021-2022. De versoepelingen in de examenregels zijn dan ook terug te zien in hogere diplomarendementen voor die jaren (Figuur 9.3). Het is dan ook niet mogelijk een zuivere vergelijking te doen van de ontwikkeling van het diplomarendement voor en na invoering van de vernieuwing. Pas vanaf schooljaar 2022-2023 zijn alle versoepelingen weer teruggedraaid.

Figuur 10.3: Diplomarendement sterk door corona-jaren beïnvloed

Gegeven de landelijke versoepelingen in de corona-jaren, kunnen we wel groepen scholen met elkaar vergelijken die op de invoering of uitwerking van de vernieuwing van elkaar verschillen. De redenering in hypothese 5 is dat de studieresultaten van leerlingen door de vernieuwing zouden verbeteren door een hoger motivatie als gevolg van de inbedding van LOB in het onderwijs en de ruimere mogelijkheden tot maatwerk. Geen enkele van de indicatoren rondom het aanbod aan keuzevakken (figuur B.9.5) of

de inrichting en inbedding van LOB (figuur B.9.6) laten echter een significant verband zien met de ontwikkeling van het slagingspercentage.

De examencijfers voor afzonderlijke vakken zijn ook beschikbaar (tot 2020-2021). Er lijkt een langere neergaande trend (niet weergegeven, wel op verzoek leverbaar) te zijn van de cijfers voor Wiskunde die niet zonder meer aan de vernieuwing vanaf 2017-2018 toe te schrijven is. Voor Nederlands en Engels variëren de gemiddelde cijfers tussen de jaren, maar is er geen duidelijk verschil voor en na de vernieuwing. Evenals voor het diplomarendement geldt dat er geen significante verbanden zijn tussen de ontwikkeling van deze cijfers (gemiddelden op schoolniveau) en de verschillende indicatoren op het gebied van de inrichting van keuzevakken en LOB.

Mede door de impact en nasleep van corona – met schoolsluitingen, maar ook andere examenmaatregelen – is er geen conclusie te trekken over of en in hoeverre de **studieresultaten** van leerlingen (diplomarendement en cijfers voor afzonderlijke vakken) in positieve zin zijn veranderd door de tijd heen als gevolg van de vernieuwing (zie ook paragraaf 6.2).

9.3 Conclusies

Bovengenoemde relaties betreffen telkens een vergelijking van één uitkomstmaat uit de monitor met één aspect waarop scholen verschillen in de inrichting of uitwerking van de vernieuwing. Deze eendimensionale kijk op schoolverschillen doet geen recht aan de grote variatie tussen scholen in hoe de vernieuwing is georganiseerd en heeft uitgepakt. De gevonden relaties kunnen niet als causaal geïnterpreteerd worden, maar geven op aspecten van organiseerbaarheid en maatwerk wel aan dat er een duidelijke uitruil is tussen beleidskeuzes die scholen maken in (de breedte en keuzemogelijkheden binnen) hun aanbod en de doorwerking daarvan op de organiseerbaarheid en houdbaarheid van hun onderwijs en leerlingen.

Scholen die ruimere keuzes bieden voor leerlingen hebben vaker kleinere profielen. Ook zien we dat scholen die anno 2023 met andere scholen samenwerken in het aanbod vaker kleine profielen hebben en gemiddeld minder leerlingen per profiel kennen. Tot slot zien we – niet geheel verrassend – dat kleine scholen en scholen die met krimp te maken hebben (gehad) vaker kleinere profielen hebben. Een stijgend aandeel kleine profielen hangt ook samen met zorgen die schoolleiders anno 2023 hebben over de organiseerbaarheid van het onderwijs in termen van leerlingaantallen en kosten.

Zowel op profielniveau als op vestigingsniveau zijn er verschillen in de mate waarin leerlingen gebruik maken van de mogelijkheden die het aanbod van keuzevakken hen biedt om zich verder te verdiepen in hun profiel of zich verder te verbreden door keuzevakken van andere profielen te kiezen. De meeste scholen bieden een ruime set aan keuzevakken om uit te kiezen, vaak ook buiten het eigen profiel. Leerlingen maken daar dan ook gebruik van. De mate waarin leerlingen daar gebruik van maken hangt samen met de breedte van het aanbod dat hun scholen hierin aanbiedt, maar lijkt ook groter te zijn op scholen die inzetten op verbreding bij de keuze van keuzevakken (in plaats van verdiepende vakken bij de eigen profielen) en op scholen die het aanbod aan keuzevakken afstemmen met naburige scholen.

Hoewel de gevonden verbanden geen oorzakelijk verband weergeven, is het wel duidelijk dat de beoogde verbetering van de organiseerbaarheid van het beroepsgerichte vmbo is uitgebleven, en dat lage en dalende leerlingaantallen daar extra druk op uitoefenen. Samenwerking met andere scholen kan dan oplossing bieden of een noodzakelijk goed zijn om een breed aanbod te kunnen bieden en behouden. Gegeven dat scholen de afgelopen jaren hun aanbod in de meeste gevallen in stand hebben weten te houden of zelfs hebben uitgebreid (zie ook hoofdstuk 8), mag dit als verdienste van de scholen gezien worden dat zij ondanks druk op de organiseerbaarheid een breed aanbod weten te organiseren.

Er lijkt sprake te zijn van een uitruil tussen **keuzemogelijkheden en maatwerk** aan de ene kant en de organiseerbaarheid van het geboden onderwijs aan de andere kant. Het bieden van meer keuzemogelijkheden in termen van aantal keuzevakken en mogelijkheden tot het kiezen van vakken buiten het eigen profiel of op een andere school zet extra druk op de organiseerbaarheid van het geboden aanbod. Dit is dan ook terug te zien in gemiddeld kleinere profielen en vaker profielen van minder dan 11 leerlingen op scholen die meer keuzemogelijkheden en maatwerk bieden.

10 Reflectie op nieuw vmbo vanuit de praktijk: Focusgroepen

10.1 Inleiding

Om ervaringen met het vernieuwde vmbo op te halen, in het licht van de doelen en de ruimte die de 'nieuwe' structuur biedt, ook voor doorontwikkeling, is een aantal focusgroepen georganiseerd: twee focusgroepen met samen 12 schoolleiders, een focusgroep met beroepsgerichte docenten en betrokkenen bij loopbaanoriëntatie- en begeleiding in het vmbo en een focusgroep met een aantal mbo-medewerkers. De schoolleiders hebben zich als belangstellende voor deelname aan een focusgroep aangemeld via de schoolleidersenquête. De 22 docenten en LOB-medewerkers die benaderd zijn waren ofwel betrokken bij de casussen die in het kader van deze monitor de afgelopen jaren zijn uitgevoerd, of verbonden aan scholen die via Stichting Platforms vmbo in de afgelopen jaren zijn uitgelicht als inspiratievoorbeeld vanwege hun activiteiten. Datzelfde geldt voor de 11 mbo-betrokkenen. Door lesgevende taken/invallen en door ziekte heeft een deel van de docentengroep moeten afzien van deelname. Dat gold in nog sterkere mate voor de mbo-groep. We kunnen ervan uitgaan dat we met een positieve (zelf)selectie van deelnemers te maken hebben: Het gaat immers veelal om scholen waarvan bekend is dat ze de afgelopen jaren een ontwikkeling hebben doorgemaakt, bijvoorbeeld op het gebied van buitenschools leren, leren in de praktijk, integratie van LOB, een andere invulling van het programma of samenwerking vmbo-mbo. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan welke impact nieuw vmbo heeft gehad, voor de deelnemers zelf en voor het onderwijs aan hun leerlingen en in hoeverre de deelnemers de mogelijkheden van nieuw vmbo (nog steeds) kunnen benutten voor doorontwikkeling en welke eventuele knelpunten en oplossingen ze zien.

In de online focusgroepen is steeds gestart met een terugblik op de doelen van Vernieuwing vmbo en een beknopte toelichting op de resultaten die in de monitor van de Vernieuwing en de schoolleidersenquête zijn opgehaald. Vervolgens is het gesprek gevoerd over de volgende onderwerpen:

- Wat heeft Vernieuwing vmbo gebracht en waar ervaren de deelnemers meerwaarde/de meeste winst voor het onderwijs aan hun leerlingen?
- In hoeverre lukt het om het onderwijs zo vorm te geven als met de Vernieuwing vmbo bedoeld werd? En naar de toekomst toe: biedt de huidige structuur (nog) voldoende mogelijkheden om door te ontwikkelen in de bedoelde richting? Waar knelt het en wat zou helpen/nodig zijn?

Aan de mbo-deelnemers is gevraagd naar hun ervaringen met 'nieuw' vmbo, in het bijzonder gericht op de aansluiting en samenwerking vmbo-mbo en in hoeverre het nieuwe vmbo naar hun idee leerlingen voldoende basis biedt voor de vervolgstap naar het mbo en eventuele (nieuwe) aandachtspunten die daarin zijn ontstaan.

In de volgende paragrafen (10.2 t/m 10.4) worden de bevindingen per focusgroep gepresenteerd. We sluiten af met een overkoepelende reflectie op de resultaten van de focusgroepen in paragraaf 10.5.

Vooraf een algemeen signaal: zowel in de focusgroepen van schoolleiders als docenten/LOB-medewerkers bleek er veel behoefte te bestaan aan uitwisseling onderling en van elkaar te zien en horen hoe men zaken aanpakt en organiseert. In de docentengroep zijn mailadressen uitgewisseld, ook om schoolbezoeken mogelijk te maken.

10.2 Focusgroepen van schoolleiders

Dynamische keuzes

De nieuwe structuur biedt volgens de deelnemende schoolleiders veel mogelijkheden en flexibiliteit, en die wordt volop - en nog steeds - gebruikt. De structuur in zichzelf biedt veel keuzes voor een (eigen) inrichting van het onderwijs. Die keuzes zijn dynamisch, dat wil zeggen: als er overwegingen zijn om het anders in te richten, dan doen deze scholen dat. Een voorbeeld is de combinatie en plek van de profielvakken en de keuzevakken: Bieden we de profielvakken in het derde jaar aan en sluiten we dat af met een cspe en doen leerlingen vervolgens de keuzevakken in jaar 4, of bieden we het om en om aan? Op sommige scholen wordt die keuze op het niveau van het profiel (en vaak per profiel verschillend) gemaakt, met verschillende argumentaties: 'leerlingen kunnen in het vierde jaar hun keuzevakken bijvoorbeeld al meer richten naar het mbo', 'leerlingen in het derde jaar zijn nog niet 'examenrijp' (hoewel men aangeeft dat de ervaring is dat derdejaars het cspe goed maken), de wens om een aantal profielvakken zo dicht mogelijk bij het cspe te organiseren, etc.. Het wordt per profiel passend gemaakt en zowel schoolleiders als docenten geven aan geïnteresseerd te zijn in hoe andere scholen dat doen.

Keuzes organiseren

De keuzevakken zorgen voor verbreding, zo stellen de schoolleiders. Leerlingen hebben wat te kiezen, kunnen daardoor een meer individuele route samenstellen en dat komt ten goede van de motivatie van leerlingen. Daarnaast is er meer aandacht voor LOB. Dat leerlingen zich breed kunnen oriënteren vinden schoolleiders een groot goed en dat gaat soms boven de organiseerbaarheid. In de keuzevakken is men een enkele keer omwille van de organiseerbaarheid teruggegaan van een -overenthousiast ingezet- groot aantal naar een kleiner aanbod (in de enquête zagen we dat dit bij een klein deel van de scholen is voorgekomen). Anderzijds zien sommige scholen juist nog verbetermogelijkheden voor het aanbod van keuzevakken: "Op sommige scholen héét het wel keuzevakken, maar valt er voor leerlingen nog weinig te kiezen."

Buitenschools leren

In de nieuwe structuur, met 'eenheden' als keuzevakken, is het makkelijker geworden om meer buitenschools leren en leren in de praktijk te organiseren. Daarbij geven sommige scholen aan dat dat wel veel regelwerk vergt ("ik voel me soms net een organisatiebureau"). In relatie tot buitenschools leren wordt met regelmaat STO aangehaald, omdat de techniekprofielen middelen hebben voor activiteiten en het programma ervoor zorgt dat buitenschools leren en regionale afstemming (bv via de keuzevakken) een boost krijgen. Het is een wens om het vmbo-onderwijs nog praktijkgericht te maken (bijvoorbeeld via ppg-achtige aanpakken met grotere opdrachten).

Meer flexibiliteit

Voor wat betreft de organiseerbaarheid en herkenbaarheid van het onderwijs geeft men aan dat er verschillen zijn tussen de profielen. Een profiel als PIE of Z&W is breed en vraagt om vakdocenten met andere expertise. Sommige scholen ervaren de breedte van een profiel als minder motiverend voor leerlingen. Er zijn scholen die meer vrijheid/flexibiliteit wensen in de organisatie van profielen en keuzevakken, zoals bijvoorbeeld in het experiment PIE/BWI waarin scholen twee profielvakken mogen kiezen uit PIE en BWI samen en die combineren met 6 keuzevakken (zonder verplichting van een cspe). In relatie tot het cspe wordt vaak het tijdsbeslag genoemd dat het cspe op het programma legt, waardoor andere onderdelen minder aandacht krijgen. Ook bij de hartenkreten voor de toekomst wordt het cspe vaak genoemd als belemmering: "Te technisch, te theoretisch, te complex, te veel achter de computer, te zeer een 'focus op een hoepeltje' in de hand werkend, waardoor het niet recht doet aan wat leerlingen leren", zo zegt men.

Afstemming met elkaar

Uit de enquête en eerdere casestudies weten we dat overleg met naburige scholen met het oog op profilering en afstemming onderling van het profielaanbod weinig voorkomt, iets wat bij aanvang van de Vernieuwing wel verondersteld werd. Benadrukt werd dat leerlingen en ouders niet op grond van het profielaanbod van een school een schoolkeuze maken, maar op grond van afstand, sfeer, vriendjes en vriendinnetjes en de ‘verhalen’ over de school. Anderzijds werd wel duidelijk dat er op een ander niveau wel sprake kan zijn van profilering: zo noemde een school als voorbeeld dat als er in de omgeving alleen D&P-scholen zijn, de school er wel voor kiest het beroepsgerichte aanbod overeind houden: "Profielen blijven aanbieden, dat is de kracht van het vmbo." Er bestaan verschillen in hoe men kijkt naar D&P als profiel: vanuit de inhoud of vanuit organiseerbaarheid. Vanuit dat laatste perspectief wordt D&P gezien als een betaalbare optie, vanuit het eerste perspectief wordt door schoolleiders met beroepsgerichte profielen nogal eens aangegeven dat men hecht aan de beroepsgerichte context voor leerlingen om zich goed te kunnen oriënteren. Een school is overgegaan van meerdere profielen naar een aanbod van alleen D&P vanwege leerlingenaantallen. Bij een andere school kwam de keuze voor D&P logischerwijs voort uit de intersectorale programma's die de school voorheen aanbod.

Een ambitie die scholen noemen is meer samenwerking onderling. Voor de keuzevakken gebeurt dat soms al. Regionale samenwerking heeft tijd nodig, zo stelt men, en het helpt ook als de overheid dat stimuleert, zoals in Sterk Techniekonderwijs het geval is.

Overige opmerkingen

"De aansluiting met het mbo rammelt aan alle kanten", stelt een schoolleider. Het beeld bestaat dat het voortijdig schoolverlaten in het mbo fors toeneemt (al schrijft men dat mede toe aan mavo- en havo-overstappers). Een gebrekkige aansluiting en afstemming voedt bij een enkeling het idee voor een vijf-jarig vmbo, dat afgesloten kan worden met een startkwalificatie.

Ook de ingewikkelde weg naar bevoegdheden voor vmbo-docenten – ook in vergelijking met mbo-docenten – is als belemmering genoemd.

10.3 Focusgroep docenten en LOB'ers

Ervaringen met (de invoering van) nieuw vmbo

Voor de meeste docenten heeft de invoering van de Vernieuwing een behoorlijke impact gehad op hun werk. Het betekende (om)scholing, bijvoorbeeld van docent uiterlijke verzorging naar docent zorg en welzijn, van handel & administratie naar E&O of scholing voor het nieuwe profiel D&P. Ook voor de leerlingen veranderde er wat ("de echte kapsters moesten ineens zorg gaan doen") en het duurde wel een paar jaar voordat het nieuwe programma op school ook door leerlingen weer als 'normaal' ervaren werd.

Naar buiten

De aanzet om het onderwijs anders in te kleden en daarin de samenwerking op te zoeken met andere actoren, kan zowel voortkomen uit urgentie als uit het zien van kansen. Zo noemt een docent dat het gegeven dat het lastiger werd om leerlingen (met een specifieke wens voor ogen) te motiveren maakte, dat de samenwerking met het mbo werd opzocht, om leerlingen op de mbo-locatie te laten zien wat het profiel voor perspectieven biedt. In een ander geval zorgde de modernisering van het beroepsbeeld ("niet meer administratie achter de computer") voor de keuze om niet meer vanuit een methode maar vanuit de praktijk te gaan werken, met bedrijven en ondernemingen en in samenwerking met het mbo, en zo 'ondernemend gedrag' centraal te stellen. Deze samenwerking is uitgegroeid tot een lokale onderwijscommunity en een model, waarbij mbo-studenten leiding leren geven in (pop-up)bedrijven en de vmbo-leerlingen aan hen gekoppeld worden. Bovenbouwleerlingen zijn voor hun profiel- en keuzevakken bij voorkeur niet meer in het schoollokaal. Docenten E&O zien het ondernemend (voorbeeld)gedrag als een winst voor alle leerlingen, ongeacht welke vervolgopleiding ze kiezen in het mbo. Het profiel

werkt niet meer met toetsen/PTA vanuit het vertrouwen dat leerlingen alles meekrijgen wat ze nodig hebben. Collega's in andere profielen hebben er gaandeweg wel voor gekozen om weer met een methode en een PTA te werken, om er zeker van te zijn dat alle stof wel aan bod komt voor het examen. Buitenschools leren schiet er dan vaak bij in, omdat men dat dan ervaart als 'iets wat er nog bij komt'.

Invulling van D&P

Voor het nieuwe profiel D&P was de verandering groot, zeker in een schoolomgeving die een voorkeur had voor 'vasthouden aan het oude/bekende'. De docent geeft aan dat de eerste drie schooljaren, mede doordat de D&P-scholing later op gang kwam en ondanks dat er wel mooie materialen lagen, een periode van 'zoeken' was. In die periode gingen de docenten vaak te rade bij SPV en het platform D&P. Het kostte tijd om een goede basis te leggen. De onzekerheid gaf ook aanleiding om bij andere scholen te gaan kijken. "Dat zie ik als een groot voordeel van vernieuwing vmbo: ik ben meer dan ooit in contact met andere scholen. Dat maakt ook dat je het onderwijs steeds blijft ontwikkelen." Op een andere school met D&P lag de uitdaging minder in het programma of bij de docenten (die veelal uit intersectorale programma's kwamen), maar in de organisatie van het programma met integratie van LOB in samenwerking met bedrijven en mbo, in een context van stijgende leerlingenaantallen.

Plek van LOB

Een andere verandering was de meer centrale plek voor LOB. Een school heeft dat georganiseerd in een loopbaancentrum, dat ondersteuning biedt (in combinatie met het profiel D&P). In een andere school vormen mentoren de spil in het LOB-programma en worden er ontwikkelgesprekken met leerlingen en ouders gehouden, waarbij leerlingen in the lead zijn. Een decaan geeft aan dat een sterke positie van LOB blijvend aandacht vraagt, onder meer door de jaarlijkse komst van nieuwe docenten (docententekort) die moeten meegenomen worden in de opzet en cultuur, maar ook omdat de opdrachten door de zittende docenten wel eens 'geskip't worden. Een ander aandachtspunt is dat LOB parallel loopt met de opbouw van stages in elk leerjaar, terwijl het lastiger wordt om kwalitatief goede stages te vinden "omdat iedereen in dezelfde vijver vist."

Wat wordt door docenten en lob-medewerkers gezien als winst voor de leerlingen:

- Er valt wat te kiezen voor leerlingen, met als kanttekening dat de keuzevrijheid soms beperkt wordt door hoeveel plek er is in verband met de groepsgrootte.
- Leerlingen kunnen zich in een breder domein oriënteren (dat maakt soms dat er nieuwe doelgroepen komen, bijvoorbeeld jongens in Z&W).
- Beroepsbeelden zijn geactualiseerd, met een actueler examenprogramma.
- LOB-opdrachten zitten in het programma verweven (zowel in de profiel- als de keuzevakken), met de kans om leerlingen daarin meer eigen regie te geven.
- Mogelijkheden voor meer praktijk voor leerlingen; levensecht leren, buitenschools leren, grote opdrachten.
- Leerlingen kunnen alvast kennismaken met het mbo, doen bijvoorbeeld een keuzevak op het mbo, kunnen een voorsprong opbouwen, zich beter oriënteren, werken en leren samen met mbo'ers.
- Leerlingen hebben een betere basis voor het mbo (bijvoorbeeld door ondernemend gedrag of oriëntatie).
- Formatief waarderen (minder toetsen), op grond van praktijk (bijvoorbeeld via een meesterproef).

Ruimte voor vernieuwing

De deelnemende docenten geven over het algemeen aan dat zij meer ruimte dan in de oude structuur ervaren om te vernieuwen of de kans daartoe te nemen. Er zijn collega's die niet mee konden in de ontwikkeling op school en gestopt zijn. Niet zozeer de regels (wat moet en mag) of de structuur, maar veeleer het schoolbeleid/wisselingen in management vormen een bepalende factor in de ruimte die docenten krijgen/ervaren. Zo kan het ene MT warm voorstander zijn van buitenschools leren, een volgend MT juist niet, en de schoolleiding daarna weer wel, wat maakt dat een docent de contacten

buitenschool eerst afkapt en later weer opnieuw moet gaan aankloppen bij (dezelfde) bedrijven en instellingen. Zekerheid/risico-denken, grip willen krijgen/houden, verschillen in visie en vertrouwen in docenten kunnen hieraan ten grondslag liggen. Enkele docenten ervaren dat er 'van bovenaf' meer sturing is (dan in de oude situatie) en dat het PTA steeds strikter bepaalt wat, wanneer en hoe er getoetst wordt. Daarin speelt soms als argument mee, dat het prettig is wanneer leerlingen en ouders vooraf overzicht hebben. Een strikter kader wordt ervaren als inperking van de mogelijkheden om als docent 'spontaan' te kunnen inspelen op wat er zich in de omgeving van de school voordoet. Andere docenten geven aan dat er juist met een 'abstract' PTA gewerkt wordt, dat ruimte biedt.

Oud belemmert nieuw

Er worden voorbeelden van 'mooi onderwijs' genoemd, in samenwerking met lokale bedrijven en met het mbo. De nieuwe structuur biedt daar mogelijkheden voor. Tegelijkertijd wordt een aantal andere constatering gedaan.

Genoemd is al het gegeven dat de ruimte die docenten kunnen nemen bepaald wordt door de ruimte die ze daarvoor binnen hun organisatie krijgen. Daarin spelen ook zaken mee, bijvoorbeeld dat nieuw onderwijs niet altijd makkelijk past binnen 'oude' kaders: "Het betekent ook dat docenten ruimte moeten ervaren en dat je in de school(organisatie) af moet van het oude denken 'we hebben een bel, een lokaal, een groep leerlingen met een docent en een lesrooster.'" Ook verwachtingen kunnen een rol spelen: als een school jarenlang 100% geslaagden had, bemoeilijkt dat nieuwe initiatieven. Verder hebben niet alle docenten van nature 'ondernemend gedrag' of worden ze daartoe door hun schoolleiding gestimuleerd.

Verschillen tussen profielen

In de enquête gaf bijna de helft van de schoolleiders aan dat de vernieuwing haar beslag heeft gekregen op het niveau van de profielen. In de focusgroep zien we voorbeelden van scholen waar een profiel zich op een andere manier ontwikkelt dan andere profielen in de school, bijvoorbeeld door meer de samenwerking op te zoeken met de buitenwereld en het mbo. Dat heeft dus ook gevolgen voor leerlingen: de aanpak is niet voor elke leerling gelijk. Daarnaast kan men ertegenaan lopen dat men jaarlijks opnieuw de ruimte moet 'bevechten'.

De samenwerking met het mbo kan dus per profiel en per afdeling in het mbo verschillen. Zo werkt een school soms voor een bepaald profiel met een ander mbo samen. Vaak is de samenwerking afhankelijk van de mensen en verloop van personeel (aan beide kanten), zo zegt men. Ook 'massa' speelt mee: soms geeft het mbo aan meer kans te zien om voor 100 leerlingen dan voor 15 iets te organiseren.

Bezetting

Flexibiliteit vraagt ook om (meer) menskracht flexibel te kunnen inzetten. Een voorbeeld: er wordt snel aangenomen dat er voor buitenschools leren/in de praktijk leren minder docenten nodig zijn, terwijl docenten aangeven dat juist (extra) begeleiding nodig is om de leerlingen in de praktijk te coachen of om groepen te kunnen splitsen; bijvoorbeeld een deel op school, een deel in de praktijk. Oude normen en richtlijnen passen dan niet. Voor technische profielen speelt ook de veiligheid mee van jonge leerlingen in bedrijven. In dat verband wordt gevraagd om nieuwe richtlijnen, bijvoorbeeld vanuit de platforms, waar de docenten in hun school op kunnen terugvallen/naar verwijzen.

10.4 Focusgroep mbo-medewerkers

De betrokken mbo's, allen met meerdere locaties, hebben een actieve samenwerking met het vmbo en hebben projectleiders of andere functies die de samenwerking of aansluiting in hun takenpakket hebben. Zo heeft een mbo veel ervaring met vmbo-scholen in geïntegreerde routes, waarin vmbo-basisleerlingen eventueel ook geen vmbo-diploma meer halen. Deze routes zijn deels nog in ontwikkeling.

Ook bij het mbo heeft Sterk Techniekonderwijs een impuls gegeven aan de samenwerking met de vmbo-scholen in de regio, al weten we uit de monitor Sterk Techniekonderwijs dat de samenwerking tussen vmbo en mbo nog lang niet overal in het land goed op gang gekomen is (Muskens, e.a., 2023). Dus ook hier gaat het om positieve voorbeelden.

Impact vernieuwing vmbo

De mbo-medewerkers zien een duidelijke verbetering bij de samenwerking tussen vmbo en mbo: “We kennen elkaar beter, we spreken elkaars taal.” Dat is stapsgewijs gegaan met als doel een duurzaam partnership met kennisuitwisseling, docentenstages, over en weer gebruikmaking van elkaars materialenbank, praktijkfaciliteiten en netwerken. Het mbo is rijkelijk toebedeeld met leerbedrijven, ideaal voor snuffelstages, excursies en gastlessen. “Het idee groeide – met name binnen STO - om de leerlingen van het vmbo en mbo samen onder onze pannen te hebben en hen samen te bieden wat ze persoonlijk nodig hebben. Leerlingen doen bijvoorbeeld hun keuzevakken op het mbo, en keuzevakken en keuzedelen worden met elkaar verbonden. Dat werkt in meerdere opzichten goed; als een leerling in de tweede klas al kennismaakt met het mbo en met de studenten, docenten en het gebouw, dan is de overstap veel laagdrempeliger in vergelijking met een bezoek aan een open dag”. Een ander mbo heeft hier speciaal een centrum voor ingericht en benoemt dit als ‘doorlopende LOB’. Docenten van het vmbo en van het mbo vinden elkaar op inhoud. De afgelopen periode is de situatie gegroeid dat vmbo en mbo gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor jongeren van 12 tot 21 jaar, zo geeft men aan. Hierbij geldt soms de kanttekening dat dit positieve beeld vooral voor technische opleidingen geldt: In andere sectoren en niveaus is het vaak minder ver ontwikkeld; soms is er een wereld van verschil. Dat hangt ook af van de keuzes van vmbo-scholen zelf. Vmbo-scholen zijn niet allemaal op dezelfde manier aanspreekbaar en dat hoeft ook niet, want iedere school heeft een eigen identiteit, eigen visie en eigen manier van werken.

Kijk op jongeren

De Covid-periode heeft een grote impact gehad. Het heeft geleid tot meer toenadering tussen mbo en vmbo, doordat leerlingen veranderd zijn en last hadden van de pandemie. Daardoor is er nu (tijdelijk) een generatie leerlingen ontstaan met andere ervaringen en (studie)vaardigheden dan voorgaande generaties. Daarnaast signaleren de mbo's een verschil in hoe er vanuit het vmbo en mbo naar jongeren gekeken wordt: Op het vmbo gaat het meer om jongeren helpen om een voldoende te halen, bij de hand houden/erdoorheen slepen en voorbereiden op het examen. In het mbo komt het echter op andere vaardigheden aan, zoals zelfstandigheid. De mbo-betrokkenen signaleren dat er wel een beweging is dat vmbo's meer aandacht geven aan de voorbereiding van leerlingen op het mbo, in termen van houding, studievaardigheden, mindset en oriëntatie: “De jongere centraal stellen; wat heeft hij of zij nodig? Dat moet in samenspraak met het mbo; je hebt elkaar daarin nodig.” De praktijkgerichte programma's waarmee wordt geëxperimenteerd in het vmbo, kunnen daaraan ook bijdragen, verwachten de mbo-medewerkers.

10.5 Conclusies en reflectie

De focusgesprekken bevestigen het overall beeld van de schoolleidersenquête. De Vernieuwing heeft nieuwe programma's en mogelijkheden gebracht. Zoals in de inleiding aangegeven gaat het in de focusgroepen om een positieve selectie van scholen: De gesprekspartners in de focusgroepen hebben veelal die kansen aangegrepen. De meerwaarde ziet men in eerste instantie vooral in flexibiliteit, meer (eigen) keuze voor jongeren en LOB.

Scholen moesten met de Vernieuwing aan de slag: er was geen optie om niet over te gaan op de profielenstructuur met nieuwe examenprogramma's. Scholen konden zelf kiezen hoe ze dat gingen inrichten. Het gaat dus deels om het invoeren en deels ook om het uitvoeren van een vernieuwing. Het

uitvoeren van wat de vernieuwing met zich meebracht was op zich al een gewenningsproces dat tijd kostte, zoals voor het eigen maken van de nieuwe structuur en voor professionalisering. De nieuwe structuur bood veel keuzes en (combinatie-)mogelijkheden. De focusgroepen laten zien dat de keuzes die daarin gemaakt worden dynamisch zijn en van tijd tot tijd ook weer worden aangepast. Dan gaat het bijvoorbeeld om de combinatie van profiel- en keuzevakken, de plek van het cspe, het aantal keuzevakken, de leeromgeving en eventuele samenwerking; keuzes die soms per profiel (verschillend) gemaakt worden. Dat betekent dat de Vernieuwing ruimte heeft gegeven voor verschillen tussen vmbo-scholen, en ook binnen vmbo-scholen in de bovenbouw -tussen de profielen - zijn de verschillen toegenomen. Op basis van de focusgroepen lijken de gemaakte keuzes vooral ingegeven door wat men goed onderwijs vindt en de kansen die de structuur biedt, gevolgd door wat mogelijk (organiseerbaar/betaalbaar) is gezien de leerlingenaantallen.

De focusgroep van docenten laat zien dat de ruimte voor docenten om door te ontwikkelen vooral bepaald wordt door de ruimte die ze van hun schoolleiding. Docenten nemen bijvoorbeeld initiatieven om vanuit hun profiel samenwerking met het mbo op te zoeken of voor meer buitenschools leren. Scholen die veel werk hebben gemaakt van LOB laten zien dat – hoe je het ook organiseert – het niet ‘vanzelf’ gaat lopen/lastig te borgen is en dat blijvende aandacht voor hoe men LOB uitvoert op de school nodig is, alleen al vanwege steeds wisselende docenten.

Vanuit het mbo signaleert men dat er de laatste jaren meer toenadering is tussen vmbo en mbo. Men verbindt dat eerder aan het programma Sterk Techniekonderwijs en aan de mogelijkheden die er met de wet doorlopende leerroutes vmbo-mbo (2020) zijn gekomen dan direct aan de Vernieuwing vmbo. Jongeren komen eerder dan voorheen al in hun vmbo-schooltijd bij het mbo over de vloer en dat helpt bij de overstap. Verder geeft het mbo aan dat in de samenwerking het idee gegroeid is om samen verantwoordelijk te zijn voor een groep jongeren van 12 tot 21 jaar, en daarin centraal te stellen wat jongeren nodig hebben om verder te komen. Na corona is die urgentie alleen maar toegenomen. Het mbo signaleert dat het vmbo vaak ‘schoolser’ naar jongeren kijkt en gericht is op het examen, maar langzamerhand meer aandacht krijgt voor wat nodig is in termen van houding en vaardigheden voor een succesvol mbo-traject. Ook daarvoor is samenwerking nodig.

Als het gaat om doorontwikkeling worden in de focusgroepen enkele elementen genoemd die we ook in de enquête zagen: meer praktijkgericht leren, flexibeler kunnen omgaan met de combinatie van profielvakken en keuzevakken, betere afstemming met het mbo. Ook samenwerking met andere vmbo-scholen (zoals dat binnen STO gebeurt) beschouwt men als ambitie. Het cspe in de huidige vorm zien vooral schoolleiders als niet passend en te tijdrovend. Daarnaast spelen docententekort en de moeilijke weg om als vmbo-docent bevoegd te raken.

Een andere bevinding uit de focusgroepen is dat de scholen in de beginperiode veel hebben gehad aan de uitwisseling in pilotgroepen en te rade gingen bij SPV en/of hun platform, maar dat de behoefte aan uitwisseling en leren van elkaar -mede omdat er zoveel manieren zijn om het onderwijs in te richten en te organiseren – ook na de startperiode gedurende de rit is blijven bestaan.

Als we de resultaten van de focusgroepen relateren aan de doelen van Vernieuwing, dan kunnen we stellen dat (de structuur van) nieuw vmbo een goede basis vormt, maar dat impulsen als STO, PGP en doorlopende leerroutes nodig zijn om wat extra los te maken, om als vmbo en mbo samen iets te bereiken, in de richting van de doelen. In het technische domein is die samenwerking tussen vmbo en mbo soms al wat verder gevorderd, in andere domeinen lijkt die samenwerking incidenteler van aard.

11 Evaluatieve samenvatting en conclusies

In dit hoofdstuk vatten we onze bevindingen samen, mede aan de hand van de oorspronkelijke doelstellingen van de vernieuwing. We kijken daarbij ook terug op de conclusies in de tussenrapportage 2019 over die doelstellingen en we verbinden dat met het actuele beeld. We starten met een algemeen, overkoepelend beeld.

Algemeen beeld

De vernieuwing heeft het vmbo zichtbaar in beweging gebracht, net name doordat de nieuwe structuur meer flexibiliteit en eigen keuzes binnen scholen mogelijk maakte. Schoolleiders noemen vooral de komst van keuzevakken en de mogelijkheden die dat biedt voor leerlingen als een grote winst van de Vernieuwing. Ook dat de opleiding breder geworden is en er ruimte gekomen is om het onderwijs naar eigen inzicht in te richten wordt als positief gezien. Bijna alle schoolleiders beschouwen het vernieuwde vmbo als een goed basis voor het vervolgonderwijs. Tegen de 60% van de oud-leerlingen is eveneens die mening toegedaan en zo'n driekwart van de oud-leerlingen is positief over de aansluiting met hun vervolgonderwijs.

Door die keuzeruimte is het resultaat nu dat eigenlijk 'elke school zijn eigen vernieuwing heeft'; de verschillen tussen scholen - en vaak ook tussen profielen - zijn na de vernieuwing groter geworden. Dat ligt ten eerste aan de insteek die schoolleidingen namen. Sommige scholen hebben de ruimte die vernieuwing bood aangegrepen om hun visie op de doorontwikkeling van hun onderwijs vorm te geven. Een ander deel van de scholen richtte zich vooral op de 'uitvoering' van de vernieuwing en voerde de nieuwe programma's doelbewust in zonder verder veel te veranderen. Onze eerdere monitorrapporten hebben laten zien dat de omzetting van de oude vakken in de nieuwe structuur met tien profielen en profiel- en keuzevakken alleen al een forse uitdaging was en een gewenningsproces vergde, met een ander beroep op docenten en daardoor ook gepaard ging (en gaat) met veel scholing.

Een tweede verklaring voor de verschillen tussen scholen en vooral tussen profielen, is de ruimte die teams binnen scholen kregen en nog hebben om de vernieuwing in te vullen. Bij ongeveer de helft van de scholen kunnen profielen hun eigen vernieuwing invullen en bijna 4 van de 10 schoolleiders vinden de verschillen tussen de profielen dan ook groot. Bij de doorontwikkeling van profielen is de ruimte die docenten krijgen binnen hun school vaak bepalender dan wat 'mag en moet'.

Wel is breed zichtbaar dat bij de uitvoering - zeker aanvankelijk - het neerzetten van de hoofdstructuur (profielen en keuzevakken) centraal stond en dat de integratie van LOB in het onderwijs - als derde pijler van de vernieuwing - daar nog bij achter bleef. Dat is gaandeweg wel verbeterd; in 2023 zeggen nog steeds ruim vier van de 10 schoolleiders dat LOB minder ver ontwikkeld is dan men zou willen, maar een net zo grote groep zegt dat LOB nu een rode draad is in het onderwijs. We zien bovendien ook los van LOB dat de 'v' van vmbo na de vernieuwing centraler is komen te staan. Dat komt vooral doordat de keuzemogelijkheden voor leerlingen zijn vergroot en verbreed, waardoor ze - als ze dat willen - zich breder kunnen oriënteren op het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.

De structuur staat nu al geruime tijd, maar daarmee is de vernieuwing natuurlijk niet gestopt. Vrijwel alle scholen blijven nadenken over hun aanbod aan profielen en keuzevakken, over de versterking van LOB in het onderwijs, over de praktijkgerichtheid van hun onderwijs en over samenwerking en afstemming met partners in het werkveld en het onderwijs (vmbo en mbo). De vernieuwing is in die zin nu onderdeel geworden van de reguliere schoolontwikkeling. Daarbij zien de meeste schoolleiders (69%) nog goede mogelijkheden voor doorontwikkeling, maar een deel van de schoolleiders geeft ook aan dat kleine

leerlingenaantallen de doorontwikkeling van het vmbo-onderwijs op hun school steeds moeilijker maken. Suggesties die in dit verband gedaan worden liggen op het terrein van verdere flexibilisering van het aanbod (minder profielen, minder verplichte profielmodules, combinatiemogelijkheden).

Bij die doorontwikkeling van het vmbo passen nog drie belangrijke opmerkingen. Ten eerste is enerzijds een positieve conclusie dat de vernieuwde vmbo-structuur een goede basis vormt voor flexibiliteit, profilering, praktijkgericht onderwijs en samenwerking in de beroepskolom. Anderzijds is ook te constateren dat die positieve opbrengsten ook weer niet steeds als vanzelfsprekend tot stand komen en er zoals gezegd verschillen zijn tussen scholen. In de laatste jaren is gebleken dat extra impulsen als *Sterk Techniekonderwijs*, de experimenten met *praktijkgerichte programma's* in de gemengde en theoretische leerweg en de experimenten en de *Wet doorlopende leerroutes vmbo-mbo*, vaak nodig blijken om wat extra's los te maken, bijvoorbeeld om als vmbo-scholen en het mbo samen meer te bereiken (omdat dat bijvoorbeeld in STO een *must* was). Door deze gerichte impulsen is bijvoorbeeld de samenwerking en afstemming tussen scholen in het technische domein vaak verder gevorderd dan in andere domeinen.

Een tweede algemene opmerking is dat door de grote diversiteit in het vmbo en de grote keuzemogelijkheden en de grote verschillen daarin tussen profielen en scholen, logischerwijze ook de verschillen tussen en voor leerlingen zijn gegroeid. Leerlingen blijken hun schoolkeuze weinig te laten afhangen van het profiel van een school, maar eenmaal op hun school moeten ze het dan wel doen met de mogelijkheden op die school, die sterk kunnen verschillen (zoals wat betreft profielen en keuzevakken) van die op andere scholen. Soms zitten leerlingen daardoor al heel vroeg in een smallere beroepsgerichte route en soms hebben leerlingen mogelijkheden tot een heel brede oriëntatie. De verschillen op deze punten zijn veel groter dan in havo en vwo. Die diversiteit is enerzijds een succes van de vernieuwing, anderzijds komt dan wel de vraag op hoe groot die verschillen kunnen of mogen zijn en of er bijvoorbeeld in de oriëntatie en de LOB niet een algemene voor alle leerlingen geldende basis is vast te stellen. Gerelateerd hieraan lijkt er behoefte aan de ontwikkeling van een kennisbasis voor leraren in het beroepsgericht vmbo, bijvoorbeeld als het gaat om didactiek of kennis over kenmerken van vmbo-leerlingen, omdat deze momenteel grotendeels ontbreekt.¹⁸

Een derde opmerking betreft de positie van leraren in het vmbo, met name in de beroepsgerichte vakken. In de afgelopen monitorperiode zagen we op veel plekken een aanhoudende 'worsteling' met de rol van de docent in het beroepsgericht vmbo. Zo hebben deze docenten (op papier) een centrale rol in LOB en hebben ze in praktijkgericht onderwijs vaker een coachende rol, maar docenten zijn daar niet allemaal voor geëquipeerd. De bevoegdheidseisen en het beroepsbeeld van de beroepsgerichte vmbo-docent zouden daarop herijkt kunnen worden. Daarnaast is er weinig onderzoek beschikbaar waar beroepsgericht docenten evidence-informed op kunnen terugvallen.

Tot slot leeft er bij vmbo-scholen, zowel docenten als schoolleiders, de wens om ervaringen en kennis te delen, en de eigen praktijk te vergelijken met aanpakken van andere scholen. Pilots bij de start boden de mogelijkheid om samen onderwijs te ontwikkelen en daarin samen op te trekken. Dat heeft men als zeer waardevol ervaren. Het zou aan te bevelen zijn om ook in een later stadium uitwisseling op thema's (zoals bijvoorbeeld LOB of buitenschools leren of afronding van een keuzevak in de praktijk) te faciliteren.

Hierna gaan we nader in op acht hoofddoelen van de vernieuwing en verbinden die met onze eerdere en onze actuele bevindingen.

18 Zie ook: <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/beroepsgericht-leren-op-het-vmbo-een-vak-apart>

Beeld op hoofddoelen van de vernieuwing

Doel/hypothese 1. *De vernieuwing van de beroepsgerichte examenprogramma's leidt er toe dat het onderwijs inhoudelijk beter aansluit op het mbo en de behoefte op de (regionale) arbeidsmarkt.*

In 2019 bleek al dat de programma's zijn geactualiseerd en volgens docenten en schoolleiders inhoudelijk beter aansluiten op het vervolgonderwijs. In 2024 is dat beeld niet anders. We hebben gezien dat de keuzevakken daar een belangrijke rol in spelen. Er komen steeds meer nieuwe keuzevakken die aansluiten op de actualiteit en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Uit de schoolverlatersonderzoeken komt naar voren dat ongeveer 3 op de 4 vmbo-gediplomeerden van de basisberoepsgerichte leerweg vindt dat de gevolgde opleiding 'redelijk' tot 'goed' aansluit op de vervolgopleiding. Voor vmbo-gediplomeerden van de kaderberoepsgerichte en gemengde leerweg is dat iets lager (rond de 70 procent). Sinds het schooljaar 2017-2018 is dat beeld grotendeels stabiel.

Doel/hypothese 2. *Door de vervanging van 35 beroepsgerichte programma's door 10 profielen zijn er meer leerlingen per profiel, waardoor het onderwijs beter organiseerbaar en betaalbaar wordt.*

In 2019 bleek dat het aantal leerlingen per profiel bij veel scholen klein was. Slechts één op de tien schoolleiders vond dat het vmbo na de vernieuwing beter organiseerbaar en betaalbaar was geworden. In 2024 concluderen we opnieuw dat de organiseerbaarheid, in termen van de bezetting van leerlingen per profiel/leerweg, niet is verbeterd. Door kleine leerlingenaantallen in de profielen verzorgen docenten het beroepsgericht onderwijs vaak voor combinaties van leerwegen en/of leerjaren. Vmbo-vestigingen zijn wel gemiddeld ook wat diverser in hun profielaanbod geworden.

Doel/hypothese 3. *Doordat scholen zelf hun aanbod aan keuzevakken kunnen bepalen en ontwikkelen, is het onderwijs flexibeler en kunnen scholen dat beter aanpassen aan de vragen van het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.*

In 2019 bleek dat de keuzevakken als een belangrijke verrijking van het curriculum werden gezien. Keuzevakken stelden scholen wel voor organisatorische vraagstukken, waardoor het aantal veelal stapsgewijs werd uitgebreid. Keuzevakken leidden ook intern tot breed overleg, als keuzevakken over profielen heen worden aangeboden; scholen vonden dit zeer positief. Overleg en afstemming met het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt vond in 2019 nog slechts incidenteel plaats.

In 2024 blijft de conclusie staan dat de keuzevakken een cruciaal element zijn in de positieve beschouwing van de vernieuwing. Het aantal ontwikkelde keuzevakken is sinds de start van de Vernieuwing steeds verder gegroeid. Gemiddeld bieden nu scholen 21 keuzevakken aan, 1 op de 5 scholen biedt er meer dan 30. Keuzevakken bieden volgens betrokkenen flexibiliteit, een mogelijkheid om leerlingen eigen keuzes en daarmee meer motivatie te bieden, maken afstemming op regionale en nieuwe ontwikkelingen mogelijk, bieden een mogelijkheid voor een inhoudelijke verbinding met het mbo en vormen een basis voor buitenschools leren, bijvoorbeeld bij bedrijven of instellingen. Daarmee zijn de keuzevakken een veelzijdig middel, en weten scholen de mogelijkheden die keuzevakken bieden voor een andere organisatie van onderwijs steeds beter te benutten.

Doel/hypothese 4. *De invoering van keuzevakken biedt meer mogelijkheden voor leerlingen om een individuele leerloopbaan in te richten, zowel in de breedte als in de diepte. Hierdoor ontstaat meer maatwerk en worden leerlingen beter voorbereid op vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.*

In 2019 bleek al dat de keuzevakken goed van de grond kwamen en dat leerlingen steeds meer keuzemogelijkheden kregen, soms vooral binnen het eigen profiel, soms ook over de profielen heen. In 2024 is het beeld dat door de combinatie van keuzevakken (en profielen) leerlingen die dat willen zich breder kunnen oriënteren, dat wil zeggen: Zes van de tien scholen geven aan dat leerlingen ook keuzevakken

kunnen volgen buiten het gekozen profielen. In de praktijk geven schoolleiders aan dat leerlingen de keuzevakken benutten voor verdieping en verbreding, dan wel alleen verdieping. Vooral of alleen verbreden komt weinig voor.

Als leerlingen examens in keuzevakken buiten het eigen profiel afleggen – mits dat voor leerlingen mogelijk gemaakt wordt door de school – zien we dat het dan vaak om keuzevakken in het profiel *Economie & Ondernemen* gaat. Verder stellen we vast dat als leerlingen een niet-technisch profiel een keuzevak volgen in een technisch profiel, dit in de regel betekent dat leerlingen een vak volgen in het profiel *Media, Vormgeving & ICT*. Wanneer leerlingen van technische profielen examens buiten hun eigen profiel afleggen doen ze dat vaak in keuzevakken van een ander technisch profiel.

Doel/hypothese 5. *De prominente plek van LOB in het vmbo en meer mogelijkheden tot maatwerk, maken leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd en leiden zo tot betere studieresultaten.*

In 2019 bleek nog niet dat LOB een prominente plek binnen het onderwijs had. Wel werd het belang van LOB al breed erkend en waren betrokkenen zich bewuster van wat onder LOB viel. Een trend was al zichtbaar dat mentoren en leraren vaker een centrale rol kregen in LOB en dat de decaan een meer tweedelijns rol kreeg. Maar in 2019 stond dit nog duidelijk aan het begin; bijna alle (90%) bevroegde schoolleiders vond bijvoorbeeld verdere professionalisering voor LOB nodig.

Uit het schoolverlatersonderzoek komt naar voren dat een groeiend aandeel oud-leerlingen LOB-lessen heeft gevolgd (van 26 procent in het schooljaar 2017-2018 tot 39 procent in het schooljaar 2019-2020) en LOB-gesprekken heeft gehad (van 34 naar 45 procent). Ook zien we dat de combinatie van LOB-activiteiten tussen het schooljaar 2017-2018 en 2019-2020 toenam, met name in de gemengde leerweg.

In 2024 is ook duidelijk dat LOB zich verder ontwikkeld heeft, maar niet overal in een eenzelfde tempo. Dat leidt tot verschillen tussen scholen. Op sommige locaties is LOB direct en integraal opgepakt bij de vernieuwing LOB. Een kwart van de scholen noemt LOB nu zo verweven met het onderwijs dat het bijna niet meer zichtbaar is als los element. LOB is nog meer dan voorheen bij de mentor en beroepsgerichte docenten terechtgekomen en krijgt vaak (bij 7 van de 10 scholen) gestalte vanaf de onderbouw. Op een derde van de scholen zijn alle beroepsgerichte docenten geprofessionaliseerd in het voeren van loopbaangesprekken. In de verbinding naar het mbo valt er wel nog vaak wat te winnen; bij (maar) 40% van de scholen is het mbo betrokken bij de uitvoering van LOB.

Doel/hypothese 6. *LOB zorgt dat leerlingen meer keuzebegeleiding ontvangen, een brede oriëntatie op het vervolgonderwijs krijgen en meer inzicht in hun loopbaancompetenties en -mogelijkheden. Daardoor krijgen ze een goed beeld van hun individuele mogelijkheden en komen ze tot een beter passende opleidingskeuze.*

Uit het schoolverlatersonderzoek in 2020 komt naar voren dat een groeiend aandeel oud-leerlingen LOB-lessen heeft gevolgd (van 26 procent in het schooljaar 2017-2018 tot 39 procent in het schooljaar 2019-2020) en LOB-gesprekken heeft gehad (van 34 naar 45 procent). Ook zien we dat de combinatie van LOB-activiteiten tussen het schooljaar 2017-2018 en 2019-2020 toenam, met name in de gemengde leerweg. In 2019 bleek dat de reeds doorgevoerde veranderingen volgens bevroegden wel al zorgden voor een betere oriëntatie op de eigen mogelijkheden en een betere opleidingskeuze bij leerlingen, en dit komt in 2024 nog duidelijker naar voren.

Doel/hypothese 7. *Doordat vmbo-scholen afspraken met elkaar maken over wie welke profielen aanbiedt, ontstaat er een regionaal dekkend onderwijsaanbod, dat na afstemming met het mbo en arbeidspartijen ook aansluit bij de regionale behoefte.*

In 2019 bleek zoals gezegd dat er nog nauwelijks werd afgestemd over het aanbod. Ook in 2024 is dat beeld weinig anders; samenwerking met ander vmbo op het niveau van het profielaanbod komt weinig voor. Bij de vernieuwing richtte de aandacht van scholen zich ook eerst op de eigen interne organisatie. De aandacht voor afstemming met ander vmbo en ook met mbo en regionale arbeidsmarkt is zoals gezegd onder invloed van andere impulsen als Sterk Techniekonderwijs, de experimenten met praktijk-gerichte programma's en doorlopende leerroutes later wel meer tot stand gekomen. De keuzevakken zijn daarin een belangrijke schakel, doordat vrij vaak leerlingen daarvoor naar partners trekken; keuzevakken kunnen volgens schoolleiders ook bij bedrijven (26%), het mbo (14%), op andere locaties zoals een techniekclub of -hub (10%) of op een ander vmbo-school (9%) worden gevolgd.

Doel/hypothese 8. *Doordat scholen zich met hun aanbod aan profielen en keuzevakken kunnen profileren, ontstaat er voor leerlingen en ouders een overzichtelijker onderwijsaanbod.*

In 2019 bleek dat scholen zich nauwelijks profileerden met hun profiel- en keuzevakken. Mede hierdoor was ook het beeld dat het onderwijsaanbod in het vmbo - ook omdat het ging om nieuwe benamingen - *niet* overzichtelijker was geworden voor ouders en leerlingen.

Ook in 2024 constateren we dat de herkenbaarheid van het vmbo-onderwijs tijd nodig had en heeft. Een profiel als D&P was helemaal nieuw en andere profielen zoals Z&W en PIE zijn breder dan voorheen geworden. In 2024 vindt wel 85% van de schoolleiders dat het onderwijs nu herkenbaar is voor ouders en leerlingen. Voor de technische profielen zijn er bovendien vanaf 2018 met Sterk Techniekonderwijs extra middelen voor communicatie en profilering van het technische aanbod gekomen, waarmee scholen met faciliteiten en nieuwe apparatuur hun profiel meer 'gezicht' konden geven.

Aanbevelingen

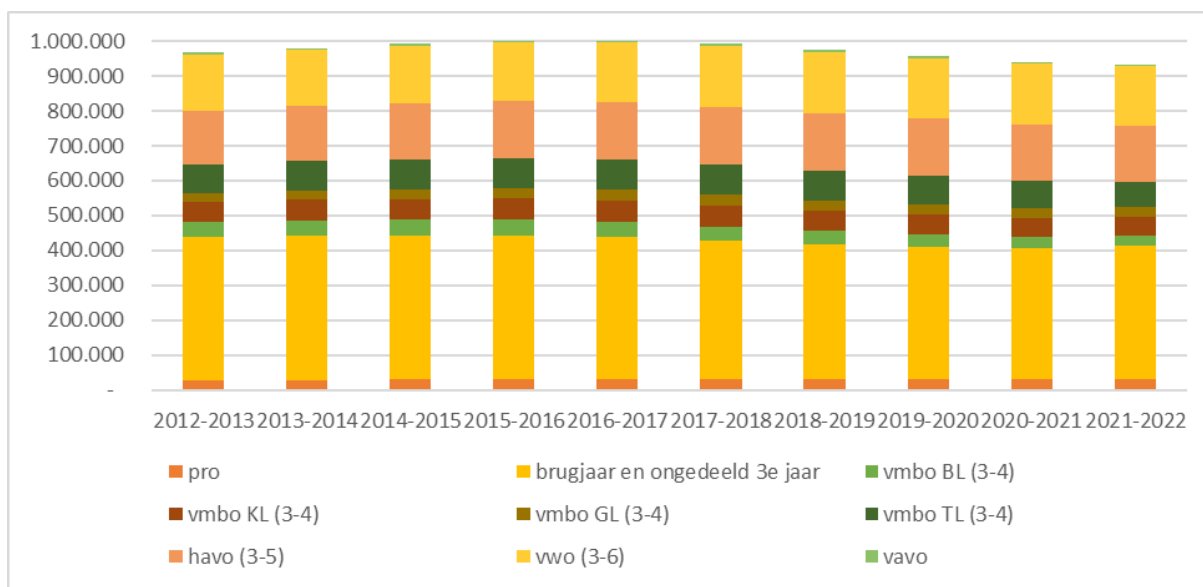
Hieronder lichten we een aantal aanbevelingen uit die besloten zitten in de bovenstaande tekst:

- Kies doelen van een vernieuwing 'dichtbij', kies voor een beperkte set doelen en geef extra en gerichte impulsen in vervol beleid.
- Investeer in een brede kennisbasis voor docenten beroepsgericht vmbo: met name over de leerbehoeften van leerlingen, didactiek en buitenschoolse samenwerking.
- Investeer in meer onderzoek naar het beroepsgerichte vmbo. Er bestaan veel beelden/aannames van bijvoorbeeld hoe vmbo-leerlingen leren, die niet onderbouwd zijn.
- Neem LOB mee in de nieuwe beroepsbeelden van docenten, veranker LOB in de lerarenopleiding en verken een kwaliteitskader voor LOB.
- Verken mogelijkheden voor verdere flexibilisering van de structuur en de rol van het cspe daarbij
- Faciliteer kennisdeling en uitwisseling tussen vmbo-scholen, niet alleen bij de start van een vernieuwing, maar ook gedurende de rit.
- Onderzoek waarom de trend in basis en kader van dalende prestaties op basisvaardigheden (nog) sterker lijkt dan in andere schoolsoorten¹⁹.
- Verken hoe de aandacht voor praktijk/beroepsgerichte context en beroepsgerichte vakken op het vmbo de aanpak van basisvaardigheden kan versterken.
- Houd aandacht voor de samenwerking en aansluiting van het vmbo met het mbo, van beide kanten met het oog op soepele overgang en wat leerlingen nodig hebben voor een succesvolle mbo-route.

19 https://ris.utwente.nl/ws/portafiles/portal/330860617/Resultaten_PISA-2022_in_vogelvlucht.pdf

Bijlage 1: Aanvullende informatie monitor

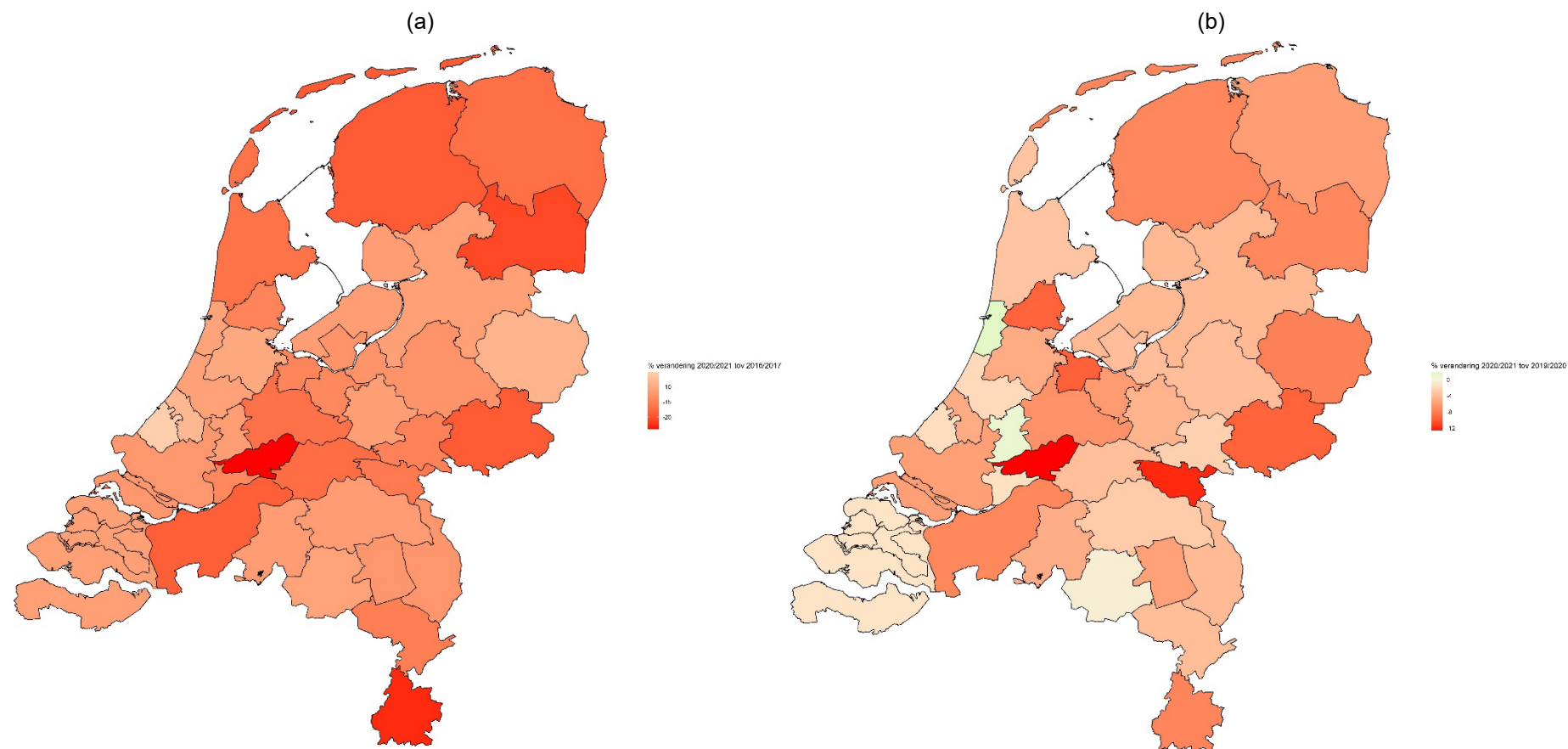
Figuur B.3.1: Aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs

Bron: www.ocwincijfers.nl

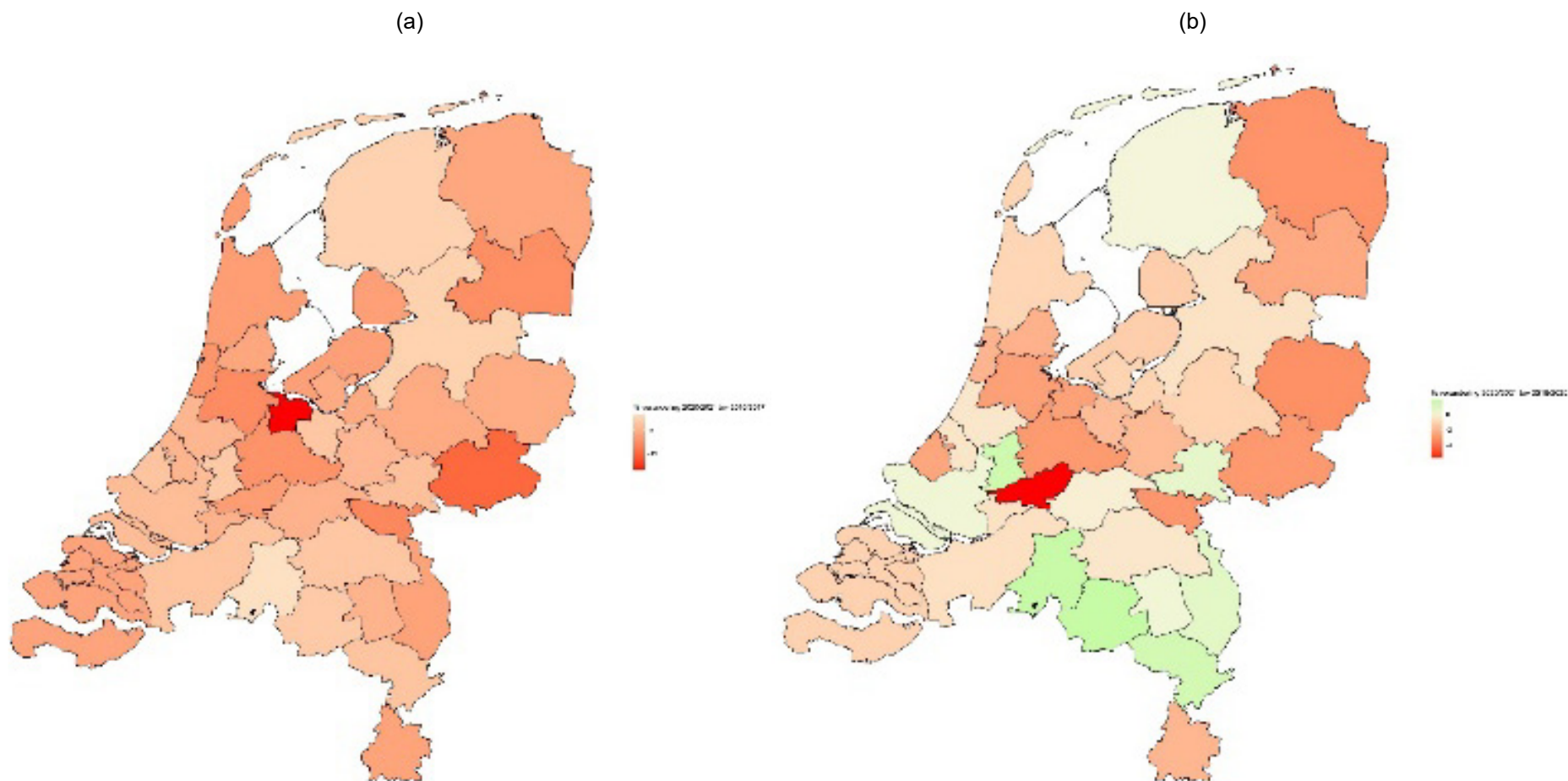
Figuur B.3.2 – B.3.6 Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen in de basis-, kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerwegen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio en per leerweg in procenten

Figuur B.3.2: Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio, in procenten: basis-, kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerwegen

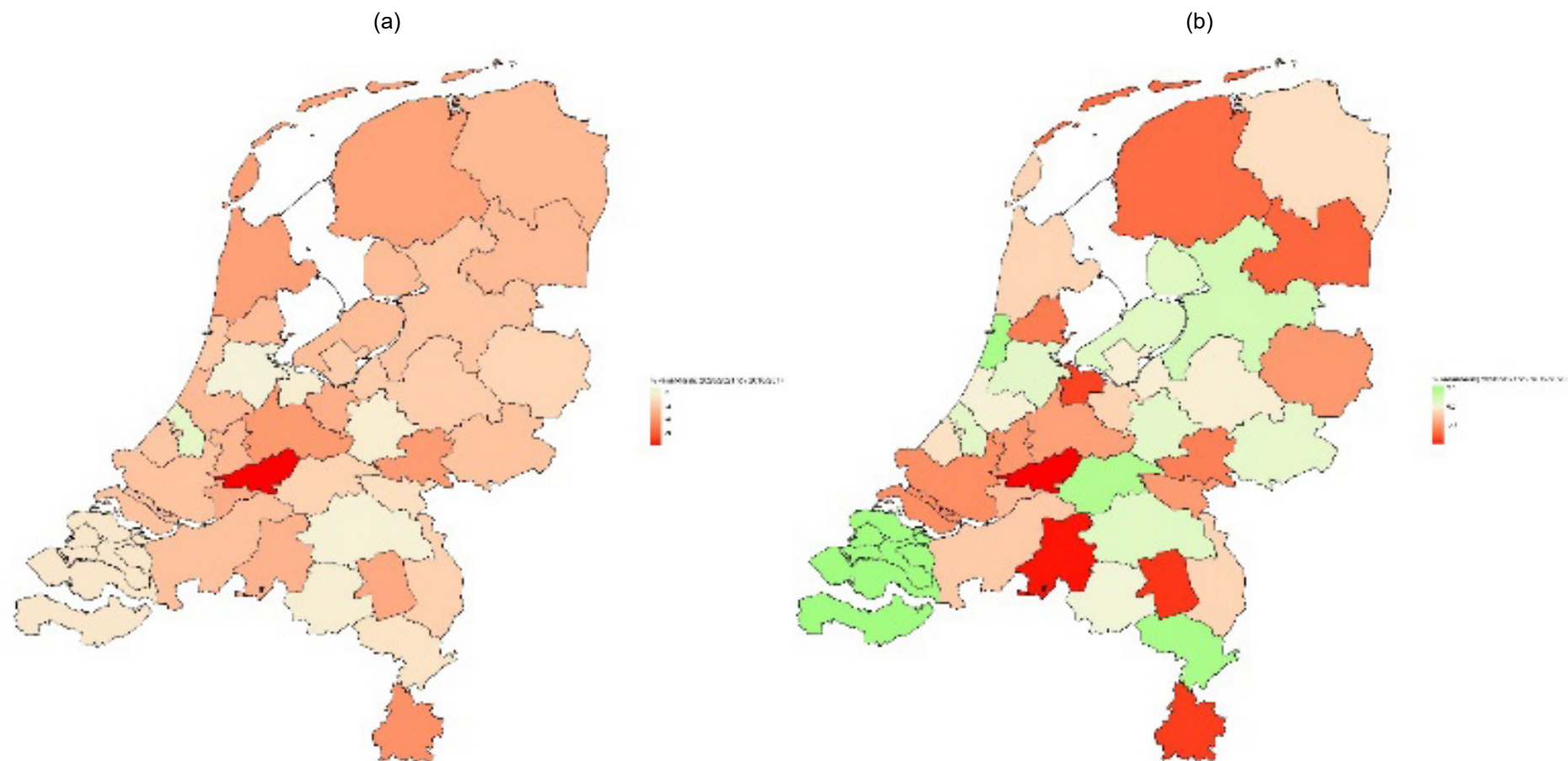
Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Figuur B.3.3: Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio, in procenten: basisberoepsgerichte leerweg

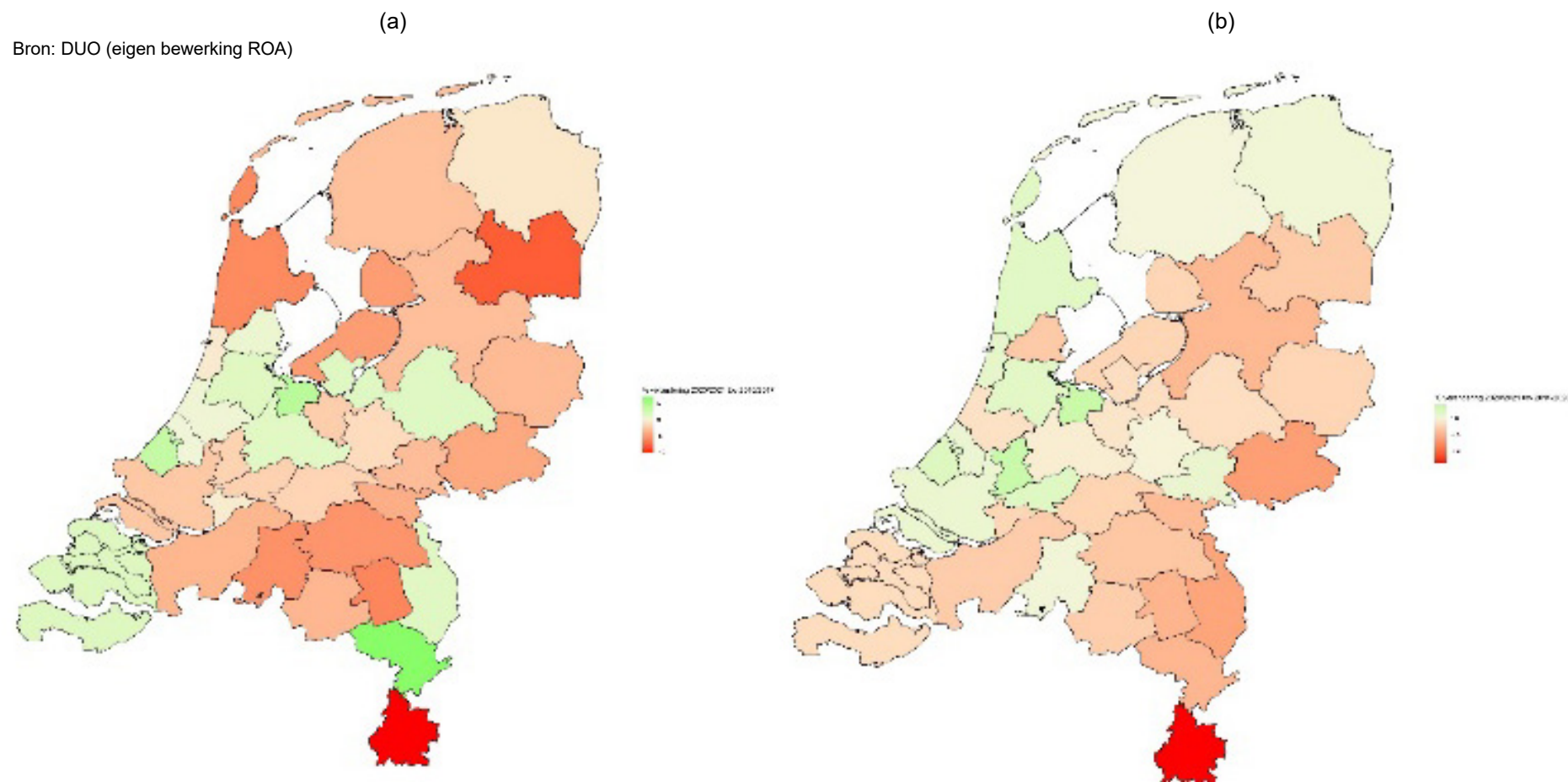
Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Figuur B.3.4: Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio, in procenten: kaderberoepsgerichte leerweg

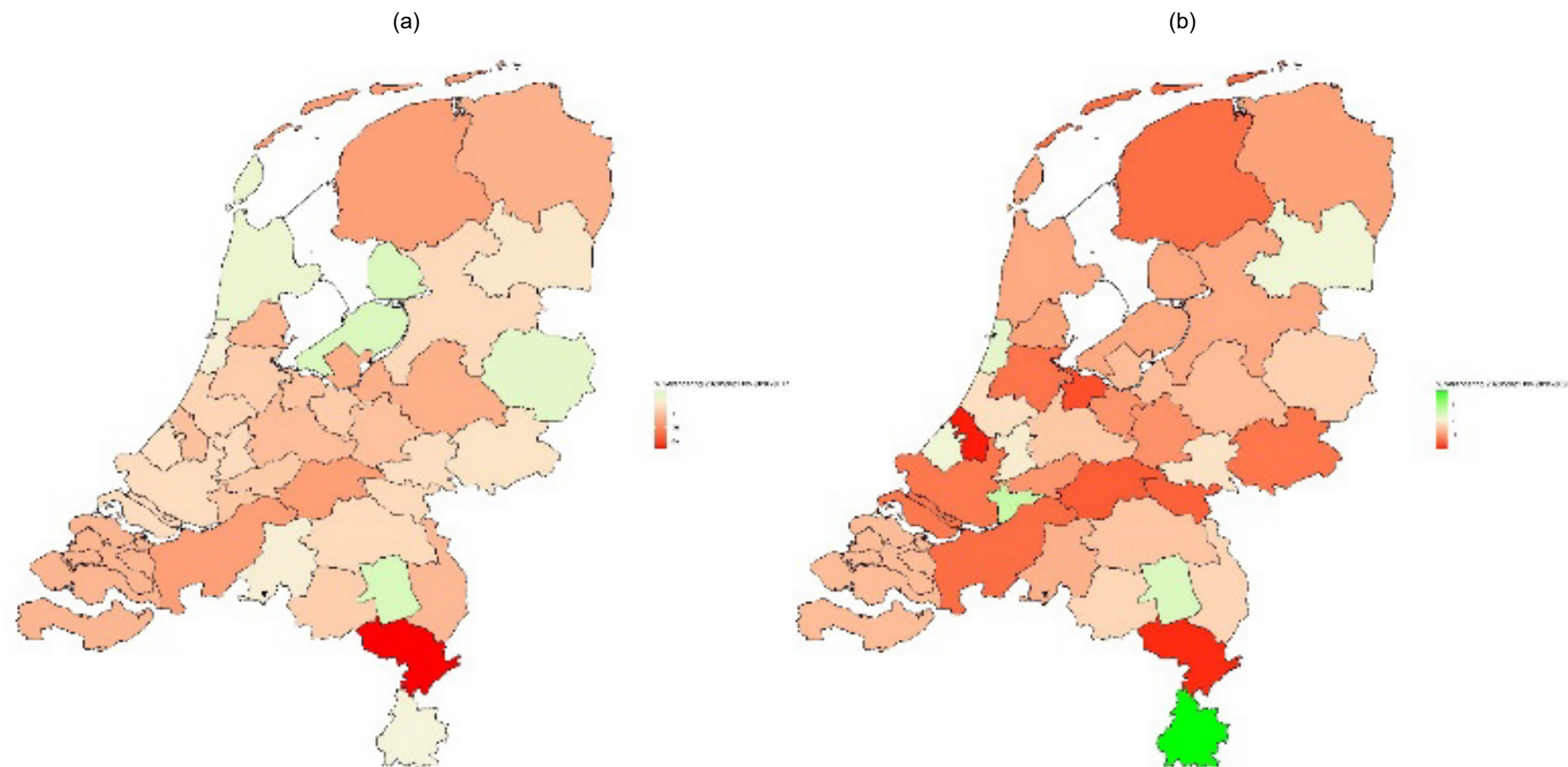

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Figuur B.3.5: Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio, in procenten: gemengde leerweg

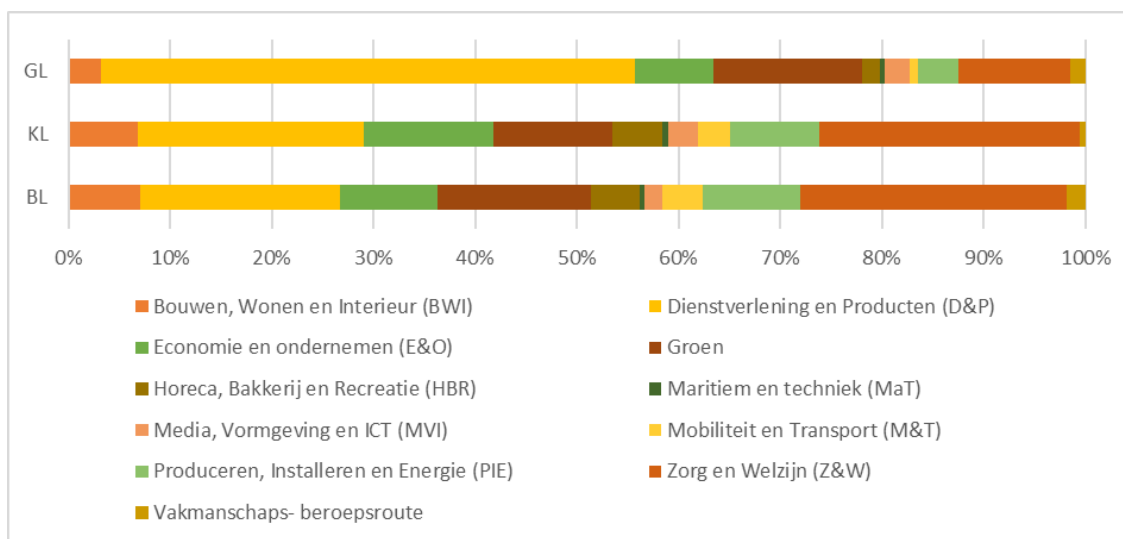

Figuur B.3.6: Verandering in het aantal derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2020-2021 ten opzichte van 2016-2017 (a) en ten opzichte van het schooljaar 2019-2020 (b), naar arbeidsmarktregio, in procenten: theoretische leerweg

Bron: DUO (eigen bewerking ROA)

Figuur B.3.7: Aandeel leerlingen binnen profiel per leerweg; schooljaar 2020-2021

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Tabel B.3.1: Aandeel gemiddeld aantal derde- en vierdejaarsleerlingen per vestiging naar groeps-grootte, leerweg en profiel, schooljaar 2020-2021

Aandeel leerlingen per vestiging ingedeeld in groepsgrootte van:	1 tm 5	6 tm 10	11 tm 20	21 tm 30	> 30	Gemiddeld aantal leerlingen	
						2019/2020	2020/2021
Basisberoepsgerichte leerweg							
Bouwen, Wonen en Interieur	15	26	40	15	4	15	14
Dienstverlening en Producten	11	10	24	19	37	34	31
Economie en Ondernemen	13	23	38	16	10	17	16
Groen	6	7	10	9	69	57	55
Horeca, Bakkerij en Recreatie	11	19	41	16	13	20	18
Maritiem en Techniek		20	20	20	40	36	29
Media, Vormgeving en ICT	13	29	39	8	11	16	15
Mobiliteit en Transport	12	28	45	12	3	14	13
Produceren, Installeren en Energie	14	19	44	18	6	17	15
Zorg en Welzijn	5	8	22	31	34	29	28
Kaderberoepsgerichte leerweg							
Bouwen, Wonen en Interieur	11	12	31	25	20	20	21
Dienstverlening en Producten	4	6	10	13	67	61	55
Economie en Ondernemen	2	6	18	24	50	34	33
Groen	2	7	14	4	72	71	69
Horeca, Bakkerij en Recreatie	9	6	23	25	38	29	30
Maritiem en Techniek			20	40	40	41	50
Media, Vormgeving en ICT		4	22	27	47	37	37
Mobiliteit en Transport	10	20	35	25	10	17	17
Produceren, Installeren en Energie	7	10	34	25	24	25	23
Zorg en Welzijn	2	2	7	13	76	48	49
Gemengde leerweg							
Bouwen, Wonen en Interieur	34	25	21	13	7	11	13
Dienstverlening en Producten	11	5	13	12	60	63	58
Economie en Ondernemen	23	17	23	14	24	21	21
Groen	3	7	12	12	67	54	52
Horeca, Bakkerij en Recreatie	34	17	38	7	3	12	13
Maritiem en Techniek			25	25	50	40	39
Media, Vormgeving en ICT	24	24	18	6	29	33	33
Mobiliteit en Transport	37	33	22	7		7	8
Produceren, Installeren en Energie	33	14	31	15	7	13	13
Zorg en Welzijn	17	9	27	12	34	25	26

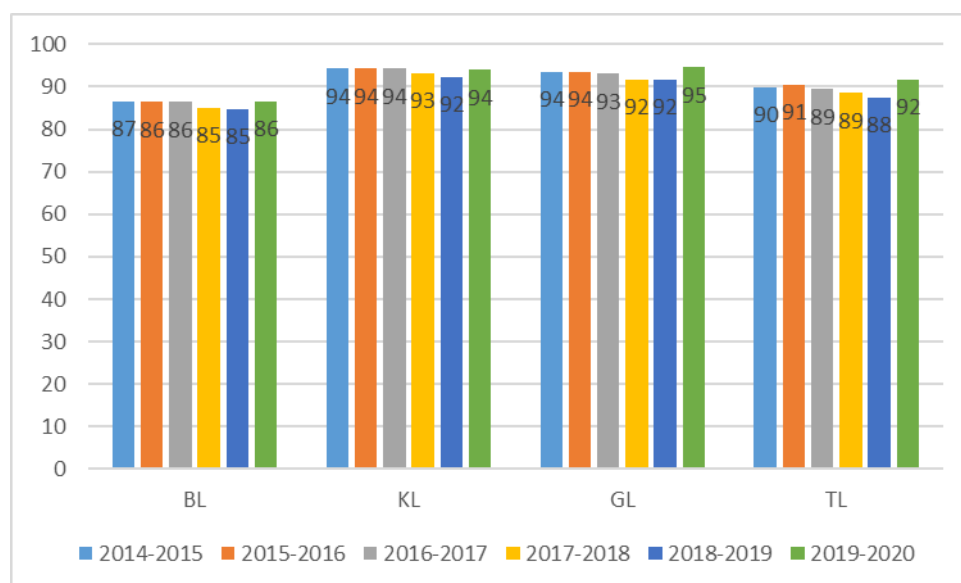
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Figuur B.4.1: Aantal vestigingen 2016-2017 tot 2020-2021 en aandeel leerlingen 2020-2021; per leerwegcombinatie

BL	KL	GL	TL	Vestigingen 2016/2017	Vestigingen 2017/2018	Vestigingen 2018/2019	Vestigingen 2019/2020	Vestigingen 2020/2021	Aandeel vestigingen 2020/2021	Aandeel leerlingen 2020/2021
x	x	x	x	57	66	62	69	60	7	10
x	x	x		174	176	185	185	188	21	28
x	x		x	134	132	125	120	127	14	18
x	x			117	110	106	101	98	11	9
x				5	4	2	4	2	<1	<1
	x	x	x	4	5	2	1	2	<1	<1
	x	x		6	7	6	5	6	1	1
	x		x	7	8	14	12	10	1	1
		x	x	26	29	31	31	33	4	3
		x		48	41	37	35	36	4	3
			x	346	351	355	350	348	38	27
x			x	2						
x		x	x	2	1		1	1		
	x					1				

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Figuur B.6.1: Aandeel (%) derdejaarsleerlingen dat in eerstvolgende jaar in leerjaar 4 ingeschreven staat, 2014-2015 tot 2019-2020

Tabel B.6.1 Gemiddelde eindexamencijfers in 2016-2017, 2017/2018 en 2018/2019

	Wiskunde 2016/2017	Wiskunde 2017/2018	Wiskunde 2018/2019	Wiskunde 2019/2020	Engels 2016/2017	Engels 2017/2018	Engels 2018/2019	Engels 2019/2020	Nederlands 2016/2017	Nederlands 2017/2018	Nederlands 2018/2019	Nederlands 2019/2020
BL												
BWI	6,7	6,8	6,8	6,6	6,7	6,8	6,9	6,5	6,5	6,5	6,5	6,4
D&P	6,2	6,5	6,5	6,5	7,0	6,9	6,9	6,7	6,5	6,5	6,5	6,4
E&O	6,5	6,5	6,6	6,5	7,1	7,0	7,0	6,7	6,6	6,5	6,5	6,4
Groen	6,6	6,6	6,6	6,5	7,0	6,9	6,9	6,6	6,7	6,6	6,6	6,5
HBR	6,5	6,5	6,5	6,5	7,1	7,1	7,0	6,8	6,5	6,5	6,5	6,4
MaT	6,7	6,4	6,5	6,5	6,9	7,1	6,7	6,3	6,4	6,3	6,4	6,2
MVI	6,7	6,3	6,4	6,4	7,5	7,3	7,4	7,0	6,5	6,4	6,4	6,3
M&T	6,8	6,6	6,6	6,4	6,9	6,9	6,9	6,6	6,6	6,4	6,5	6,3
PIE	6,8	6,8	6,8	6,6	7,0	6,9	6,9	6,6	6,5	6,5	6,4	6,3
Z&W	6,4	6,4	6,5	6,5	6,8	6,9	6,8	6,7	6,6	6,6	6,6	6,5
Afdelingsvakken	6,7	6,6	6,8		7,0	6,9	6,8		6,6	6,6	6,5	
KL												
BWI	6,6	6,6	6,5	6,3	6,6	6,6	6,5	6,7	6,3	6,3	6,4	6,5
D&P	6,1	6,2	6,2	6,1	6,7	6,7	6,7	6,8	6,3	6,3	6,4	6,5
E&O	6,2	6,3	6,2	6,1	6,7	6,7	6,7	6,7	6,5	6,4	6,4	6,5
Groen	6,2	6,1	6,1	6,1	6,6	6,6	6,6	6,7	6,4	6,3	6,4	6,5
HBR	6,0	6,2	6,2	6,2	6,9	6,8	6,7	6,9	6,5	6,3	6,4	6,5
MaT	6,1	6,2	6,1	6,0	6,7	6,8	6,6	6,6	6,3	6,2	6,2	6,4
MVI	6,2	6,4	6,2	6,1	7,0	7,1	7,1	7,0	6,4	6,4	6,4	6,5
M&T	6,1	6,4	6,3	6,1	6,7	6,6	6,7	6,7	6,4	6,3	6,3	6,5
PIE	6,5	6,6	6,5	6,3	6,8	6,7	6,7	6,8	6,2	6,3	6,3	6,4
Z&W	6,2	6,2	6,1	6,2	6,6	6,6	6,5	6,7	6,5	6,5	6,5	6,6
Afdelingsvakken	6,3	6,3	6,0		6,7	6,6	6,4		6,4	6,3	6,3	
GL												
BWI	7,0	6,8	7,0	6,9	5,6	6,4	6,4	6,5	6,0	6,3	6,4	6,5
D&P	6,4	6,5	6,3	6,4	6,4	6,3	6,4	6,5	6,3	6,2	6,3	6,4
E&O	6,3	6,5	6,4	6,6	6,8	6,4	6,4	6,6	6,3	6,3	6,4	6,5
Groen	6,2	6,5	6,6	6,6	6,8	6,6	6,6	6,6	6,4	6,4	6,5	6,5
HBR	5,5	6,3	6,2	6,2	5,5	6,6	6,5	7,0	6,0	6,4	6,5	6,6
MaT	6,6	6,5	6,4	6,5	7,0	6,6	6,4	6,8	6,2	6,3	6,3	6,4
MVI	6,0	6,8	6,7	6,6	7,0	7,0	7,1	7,1	6,3	6,4	6,5	6,7
M&T	7,2	6,8	6,7	6,6	6,1	6,2	6,3	6,5	6,6	6,2	6,3	6,5
PIE	6,6	6,9	7,0	6,7	6,8	6,5	6,6	6,6	5,8	6,1	6,3	6,5
Z&W	5,8	6,4	6,4	6,5	6,0	6,3	6,4	6,6	6,4	6,6	6,6	6,7
Afdelingsvakken	6,5	6,4	6,5		6,5	6,4	6,5		6,3	6,3	6,4	
TL												
geen profiel	6,5	6,5	6,5	6,3	6,7	6,7	6,6	6,0	6,3	6,4	6,4	6,0
Economie			6,4	6,4			6,7	6,7			6,5	6,5
Landbouw			6,7	6,6			6,7	6,8			6,5	6,6
Techniek			6,9	6,8			6,8	6,8			6,3	6,4
Zorg en Welzijn			6,4	6,4			6,7	6,8			6,5	6,6

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Bijlage 2: Resultaten van slot-enquête

Tabel 1 Aantal profielen?

Aantal profielen	Freq.	Percent
1	29*	31%
2	6	6%
3	14	15%
4	7	7%
5	17	18%
6	8	9%
7	10	11%
8	3	3%

*15/29 met één profiel biedt D&P; 10/29 met één profiel biedt Groen

Tabel 2 Bent u tevreden met het huidige profielaanbod op uw school?

	n	n	perc
Ja	68	94	72%
Nee, we zouden eigenlijk meer profielen willen bieden	22	94	23%
Nee, we zouden eigenlijk minder profielen willen bieden	2	94	2%
Anders	2	94	2%

Tabel 3 Is het aanbod aan profielen op uw school de afgelopen jaren veranderd?

	n	n	perc
Ja, wij bieden nu meer profielen dan voorheen	8	94	9%
Ja, wij zijn van één profiel (D&P) naar meerdere profielen overgestapt	1	94	1%
Ja, wij bieden nu minder profielen dan voorheen en bieden in plaats van het profiel profielgerelateerde keuzevakken	3	94	3%
Ja, wij bieden nu minder profielen dan voorheen	6	94	6%
Ja, wij zijn overgestapt van meerdere profielen naar alleen het profiel D&P	7	94	7%
Nee	59	94	63%
Weet ik niet	4	94	4%
Anders	6	94	6%

Tabel 4 Indien meer profielen, waarom? (n=9)

	n	Speelde mee	Neutraal	Speelde niet mee	Weet ik niet
Toegenomen leerlingenaantallen	9	%	33%	56%	11%
Vraag/belangstelling van leerlingen	9	56%	22%	11%	11%
Profilering ten opzichte van naburige vmbo-scholen	9	22%	22%	56%	%
Fusie met ander vmbo	9	22%	33%	44%	%
Samenwerking met naburige vmbo-scholen	9	33%	11%	44%	11%
Relevantie van het profiel (ten opzichte van mbo, bedrijfsleven)	9	78%	11%	%	11%

Tabel 5 Indien minder profielen, waarom? (n=16)

	n	Speelde mee	Neutraal	Speelde niet mee	Weet ik niet
Afgenomen leerlingenaantallen	16	69%	%	31%	%
Organiseerbaarheid of kosten bij dalende leerlingenaantallen	16	63%	6%	31%	%
Profilering ten opzichte van naburige vmbo-scholen	16	31%	19%	50%	%
Fusie met ander vmbo	16	19%	%	81%	%
Samenwerking met naburige vmbo-scholen	16	13%	13%	75%	%
Relevantie van het profiel (ten opzichte van mbo, bedrijfsleven)	16	56%	6%	38%	%
Beschikbaarheid van docenten voor het profiel	16	6%	19%	75%	%

Aanbod keuzevakken

Tabel 6 Hoeveel keuzevakken biedt uw school op dit moment in totaal aan? (n=78, 7 weet het niet)

min	p25	mediaan	gemiddelde	p75	max
0	9.25	19.5	20.95	30	55

Tabel 7 Ontwikkeling aanbod keuzevakken

	n	%
We zijn meer keuzevakken gaan aanbieden	36	38%
We zijn minder keuzevakken gaan aanbieden	9	10%
Het aantal keuzevakken is min of meer gelijk gebleven	39	41%
Het aantal keuzevakken wisselt per jaar	3	3%
missing	7	7%

Tabel 8 Bent u tevreden over het huidige aanbod aan keuzevakken op uw school?

	n	%
Ja	55	59%
Nee, we zouden eigenlijk meer keuzevakken willen bieden	14	15%
Nee, we zouden eigenlijk andere keuzevakken willen bieden	11	12%
Nee, we hebben eigenlijk teveel keuzevakken	4	4%
Anders	2	2%
Missing	8	9%

Tabel 9 Welke keuzemogelijkheden hebben uw bovenbouwleerlingen? (meerkeuze)

	checked	%
Leerlingen kunnen kiezen uit 5 of meer keuzevakken behorend bij hun profiel	25	27%
Leerlingen kunnen ook keuzevakken buiten hun profiel kiezen op onze school	56	60%
Leerlingen kunnen ook keuzevakken kiezen van profielen die we zelf niet in huis hebben (wij werken hiervoor samen met naburige vmbo scholen)	11	12%
Leerlingen kunnen kiezen uit 2 of meer arrangementen	6	6%
Leerlingen krijgen een vaste set keuzevakken aangeboden	7	7%
Een deel van de keuzevakken ligt vast (vaste set) en een deel is vrij te kiezen	31	33%
Anders	7	7%

Tabel 10 Ontwikkeling keuzemogelijkheden afgelopen jaren

	n	%
Toegenomen	42	45%
Afgenomen	10	11%
Gelijk gebleven	32	34%
Weet ik niet	2	2%

Tabel 11 In hoeverre zijn de volgende factoren bepalend voor het aanbod aan keuzevakken op uw school?

	n	1 - Speelt sterk mee	2	3	4	5 Speelt nauwelijks mee	Weet ik niet
Wens om onze leerlingen zoveel mogelijk keuze te bieden	85	51%	20%	18%	6%	4%	2%
De beschikbaarheid van docenten/onderwijsprofessionals voor de keuzevakken	85	34%	34%	15%	9%	7%	%
Tegemoet komen aan de nieuwste ontwikkelingen	83	30%	33%	25%	10%	2%	%
Verdieping in het gekozen profiel	83	31%	30%	17%	14%	7%	%
Aansluiting met/voorbereiding op het mbo	85	25%	36%	25%	8%	6%	%
De organiseerbaarheid bij lage aantallen leerlingen	85	29%	22%	19%	15%	14%	%
De beschikbare financiële middelen en faciliteiten	83	14%	28%	34%	10%	14%	%
Anders, namelijk [open invulveld]	70	7%	6%	9%	9%	11%	59%
Afstemming met andere vmbo-scholen in de regio	85	4%	8%	22%	20%	45%	1%

Tabel 12 Hoe zetten leerlingen op uw school de keuzevakken vooral in?

	checked	%
De meeste leerlingen kiezen keuzevakken binnen hun profiel (als verdieping op de profielkeuze)	26	28%
De meeste leerlingen kiezen keuzevakken buiten het profiel (als verbreding op de profielkeuze)	6	6%
Leerlingen zetten keuzevakken zowel in om te verdiepen als te verbreden	36	38%
Leerlingen kiezen keuzevakken in afstemming met (en vooruitlopend op) hun mbo vervolgopleiding	7	7%
Anders	6	6%
Weet ik niet	4	4%
Missing	9	10%

Tabel 13 Waar volgen uw leerlingen hun keuzevakken?

	checked	%
Op onze locatie	85	90%
Op een andere vmbo-school/andere vmbo-scholen	8	9%
Op het mbo	13	14%
Bij een (opleidings)bedrijf of instelling	24	26%
Bij een gemeenschappelijke regionale voorziening (bv. Techhub, Technieklab)	3	3%
Op een andere plek	7	7%
Weet ik niet	1	1%

Invulling en inbedding van LOB

Tabel 14 Hoe is LOB op dit moment ingebed in het curriculum op uw school? (meerkeuze)

Waard	checked	%
LOB vormt een onderdeel van de mentorlessen	65	69%
LOB vormt een onderdeel van de beroepsgerichte lessen/programma	60	64%
LOB krijgt gestalte via studieloopbaangesprekken	44	47%
LOB is een apart vak (lessen of activiteiten) op het rooster	29	31%
LOB vormt onderdeel van alle vakken	20	21%
LOB krijgt gestalte op basis van een ingekochte methode of lessenpakket	19	20%
Anders	4	4%

Tabel 15 Kunt u aangeven of de onderstaande stellingen over LOB op uw school van toepassing zijn? (n=83)(meerkeuze)

	Ja	Nee	Weet niet
LOB vindt ook buiten de school plaats (buitenschools leren, praktijkervaring)	93%	6%	1%
Alle beroepsgerichte docenten zijn betrokken bij de uitvoering van LOB	70%	24%	6%
Er is een doorlopende LOB-lijn georganiseerd van leerjaar 1 t/m leerjaar 4	67%	30%	2%
LOB is op onze school minder ver ontwikkeld dan we zouden willen	43%	55%	2%
LOB vormt de rode draad van het beroepsgericht onderwijs op onze school	42%	48%	10%
Het mbo is betrokken bij de uitvoering van ons LOB-programma	40%	53%	7%
Alle beroepsgerichte docenten zijn geprofessionaliseerd in het voeren van loopbaangesprekken met leerlingen.	37%	58%	5%
Het mbo benut het loopbaandossier/portfolio van onze leerlingen	28%	43%	29%
LOB is zo verweven met het onderwijs op onze school dat het nauwelijks meer zichtbaar is	24%	63%	13%

Inzet van vernieuwing vmbo op school (n=80)

Tabel 16 In hoeverre karakteriseren de volgende stellingen de inzet van Vernieuwing vmbo op uw school?

Vraag	1 - Helemaal mee eens	2	3	4	5 - Helemaal niet eens	Weet ik niet
In het nieuwe vmbo hebben de profielen hun eigen 'Vernieuwing' gekozen	14%	33%	26%	9%	8%	11%
Bepaling van ons onderwijsaanbod gebeurt in actief overleg met naburige vmbo-scholen	1%	14%	25%	25%	30%	5%
We zien mogelijkheden om binnen de structuur en ruimte van het 'Nieuw vmbo' verder door te ontwikkelen	20%	49%	20%	4%	1%	6%
Kleine leerlingenaantallen maken de doorontwikkeling van het vmbo-onderwijs op onze school steeds moeilijker	6%	25%	23%	14%	28%	5%

Tabel 17 Het nieuwe vmbo op schoolniveau

SCHOOL	1 - Helemaal mee eens	2	3	4	5 - Helemaal niet eens	Weet ik niet
is ons onderwijsaanbod herkenbaar voor leerlingen en ouders.	49%	36%	14%	1%	%	%
is ons onderwijsaanbod herkenbaar in de regio (ander onderwijs, mbo, bedrijfsleven).	28%	49%	15%	8%	1%	%
kiezen leerlingen en ouders voor onze school vanwege ons profielaanbod.	20%	25%	35%	13%	5%	3%
is ons vmbo-onderwijs goed bestand tegen veranderende leerlingenaantallen .	6%	29%	43%	15%	6%	1%
bieden we actueel onderwijs, dat goed aansluit op vervolgonderwijs en de beroepspraktijk.	16%	54%	18%	10%	3%	%
kunnen we de kosten van het beroepsgericht onderwijs goed in de hand houden.	3%	39%	33%	20%	%	6%
hebben we voldoende flexibiliteit om het beroepsgerichte vmbo-onderwijs 'passend' voor onze situatie te organiseren	11%	41%	28%	18%	1%	1%

Tabel 18 Het nieuwe vmbo en docenten

DOCENTEN	1 - Helemaal mee eens	2	3	4	5 - Helemaal niet eens	Weet ik niet
ervaren onze docenten plezier in het verzorgen van het beroepsgerichte programma.	34%	51%	11%	4%	%	%
kunnen onze docenten hun taken goed aan	19%	50%	23%	9%	%	%
vinden docenten het normaal om zich te professionaliseren /bij te scho- len/ te ontwikkelen	16%	51%	28%	5%	%	%
zijn docenten meer coach dan leerkracht	6%	25%	46%	18%	5%	%
lukt het onze docenten goed om vmbo-leerlingen met uiteenlopende wensen te bedienen.	6%	53%	35%	4%	3%	%
hebben we ondernemende docenten die ook samenwerking buiten de school opzoeken	18%	46%	30%	4%	3%	%
zijn de verschillen in uitvoering tussen de profielen groot	9%	29%	33%	13%	8%	8%

Tabel 19 Het nieuwe vmbo en leerlingen

LEERLINGEN	1 - Helemaal eens	2	3	4	5 - Helemaal niet eens	Weet ik niet
maken leerlingen een bewuste profielkeuze .	13%	51%	28%	4%	4%	%
hebben leerlingen invloed op hun eigen programma .	15%	43%	27%	11%	4%	%
maken leerlingen een bewuste keuze voor een vervolgopleiding in het mbo	20%	53%	18%	6%	%	3%
hebben leerlingen een goede basis voor hun vervolgopleiding	32%	61%	4%	4%	%	%
krijgen leerlingen voldoende afwisseling tussen theorie en praktijk	26%	49%	21%	3%	1%	%

Bijlage 3: Figuren met relaties tussen monitor en vragenlijst schoolleiders

Deze bijlage laat verschillende figuren zien waarin de ontwikkeling van enkele indicatoren uit het monitoronderzoek is afgezet tegen enkele vragen uit de slotenquête onder schoolleiders.

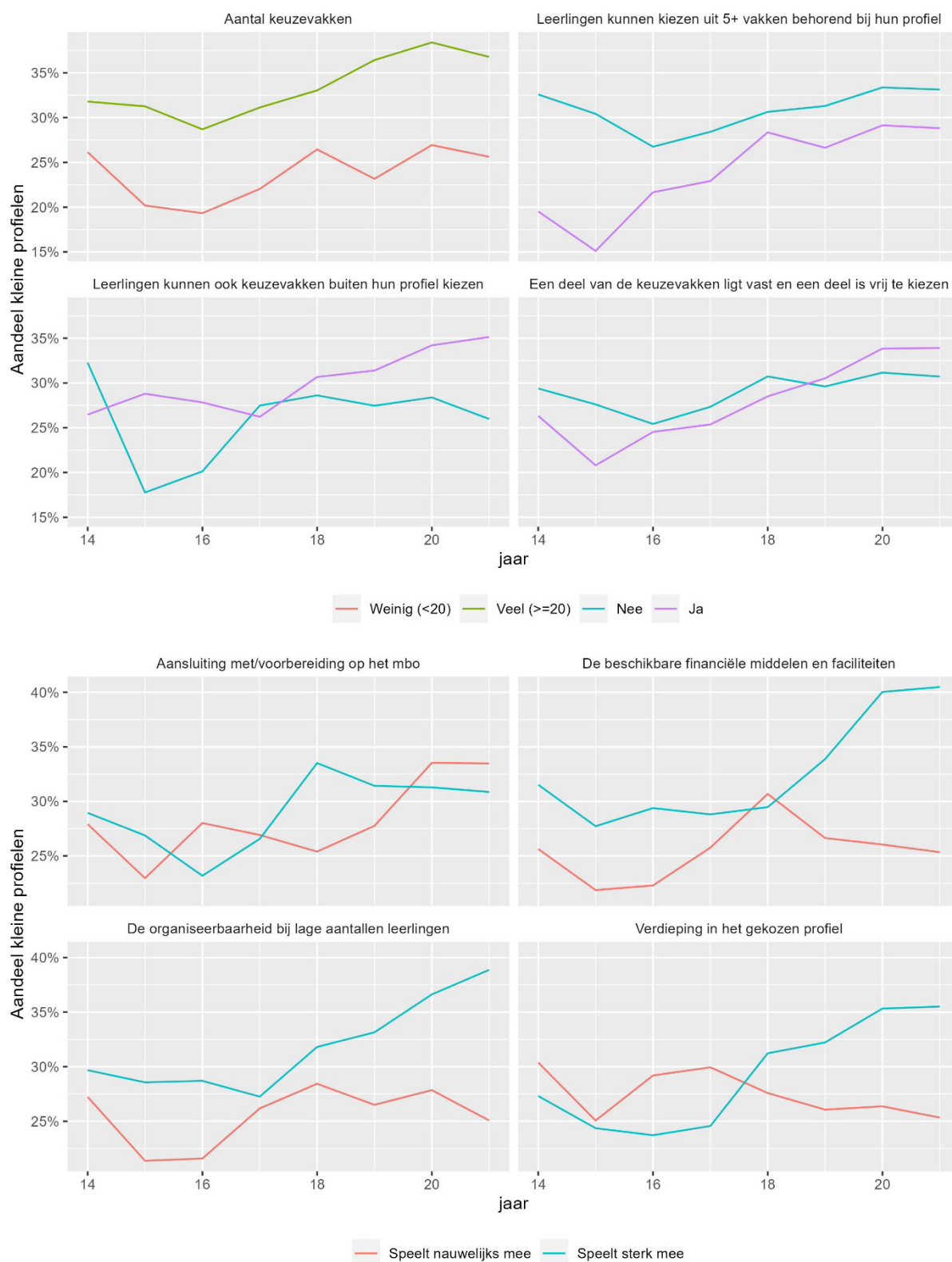
Door de monitordata (hoofdstukken 2 tot en met 6) te koppelen aan informatie uit de slotenquête onder schoolleiders (hoofdstuk 8) onderzoeken we of en in hoeverre de ontwikkeling in verschillende uitkomstmaten gecorreleerd is met verschillen tussen scholen in de ervaringen met en de invoering van de vernieuwing. We kijken naar een combinatie van indicatoren uit beide bronnen die inhoudelijk sterk gerelateerd zijn aan de pijlers en hypothesen van de vernieuwing, en waarin tegelijkertijd ook voldoende variatie tussen scholen zit om (groepen) scholen op die indicatoren met elkaar te kunnen vergelijken.

Uit de slotenquête (zie hoofdstuk 8) kijken we naar vragen gerelateerd aan deze hypothesen en mechanismen. Dit gaat om vragen over het aanbod van keuzevakken, de inrichting van LOB, afstemming of samenwerking met andere vmbo-scholen, en doorwerking van de vernieuwing op school. Eenmaal gekoppeld aan de monitordata betreft het hier gegevens van ongeveer 80 scholen, die we voor elke vraag splitsen in twee groepen: een groep scholen waarbij die vraag/indicator wel van toepassing is, en een tweede groep scholen waarbij die niet van toepassing is (ten tijde van de afname van de vragenlijst onder schoolleiders najaar 2023).

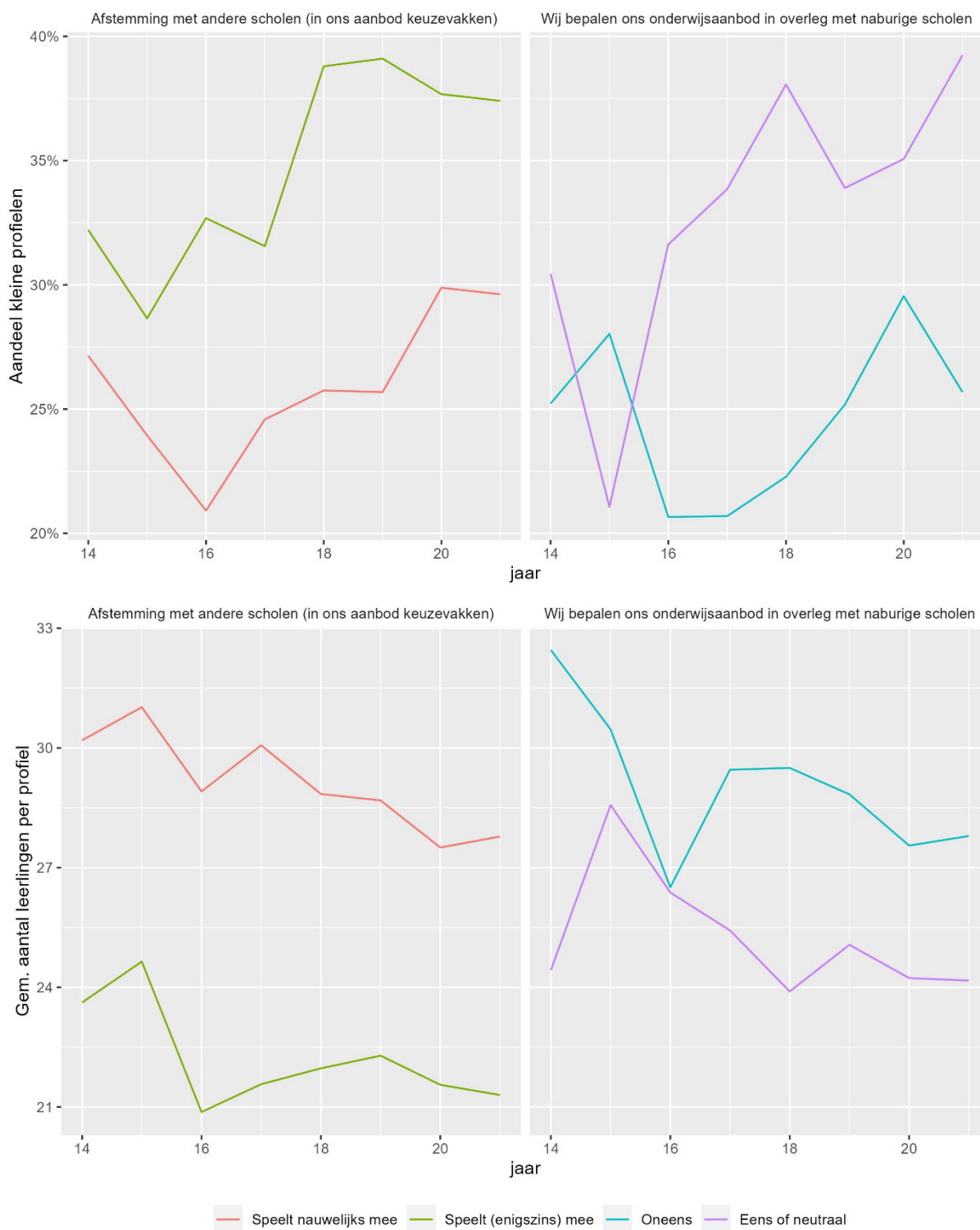
We beschouwen de onderstaande hypothesen aan de hand van enkele bijbehorende indicatoren uit de monitordata:

- Hypothese 2. Door de vervanging van 35 beroepsgerichte programma's door tien nieuwe profielen ontstaat er **meer leerlingenmassa per profiel**, waardoor het onderwijs beter organiseerbaar wordt en daarmee betaalbaar blijft.
 - Hiervoor kijken we voor de schooljaren 2014-2015 tot en met 2021-2022 naar het gemiddeld aandeel kleine profielen en gemiddeld aantal leerlingen per profiel (per school)(zie ook paragraaf 3.2).
- Hypothese 4. Door de invoering van keuzevakken ontstaan meer mogelijkheden voor leerlingen om een **meer individuele leerloopbaan** in te richten, zowel in de breedte als in de diepte. Hierdoor ontstaat meer maatwerk en worden leerlingen beter voorbereid op vervolgonderwijs en arbeidsmarkt.
 - Hiervoor kijken we voor schooljaar 2020-2021 naar het aandeel leerlingen dat keuzevakken uit het eigen profiel kiest (veel of weinig verbreding) en het aandeel keuzevakken van een profiel dat door leerlingen van het eigen profiel gevolgd wordt (inclusief of exclusief)(zie ook paragraaf 5.2).
- Hypothese 5. Als gevolg van de prominente plek van LOB binnen het onderwijs en meer mogelijkheden tot maatwerk, raken leerlingen enthousiaster en meer gemotiveerd, wat een positieve invloed heeft op hun **studieresultaten**.
 - Hiervoor kijken we over de schooljaren 2014-2015 tot en met 2021-2022 naar het **diploma-arendement** (zie ook paragraaf 6.2).

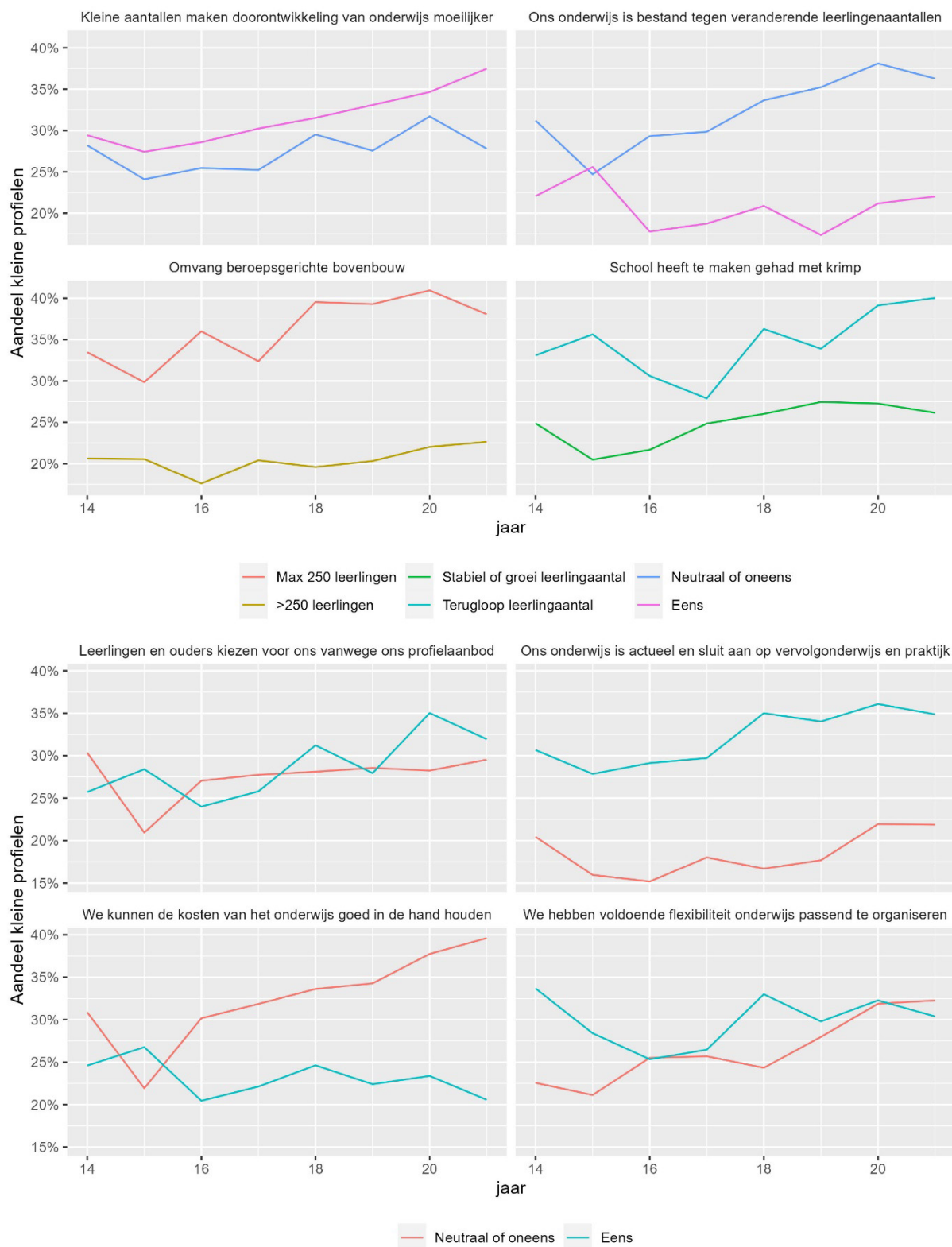
Figuur B.9.1: Scholen met veel keuzevakken hebben hoger aandeel kleine profielen; scholen waar beschikbare middelen en organiseerbaarheid bij lage aantallen meewegen in het aanbod van keuzevakken hebben de afgelopen jaren een stijging in het aandeel kleine profielen op hun scholen gezien

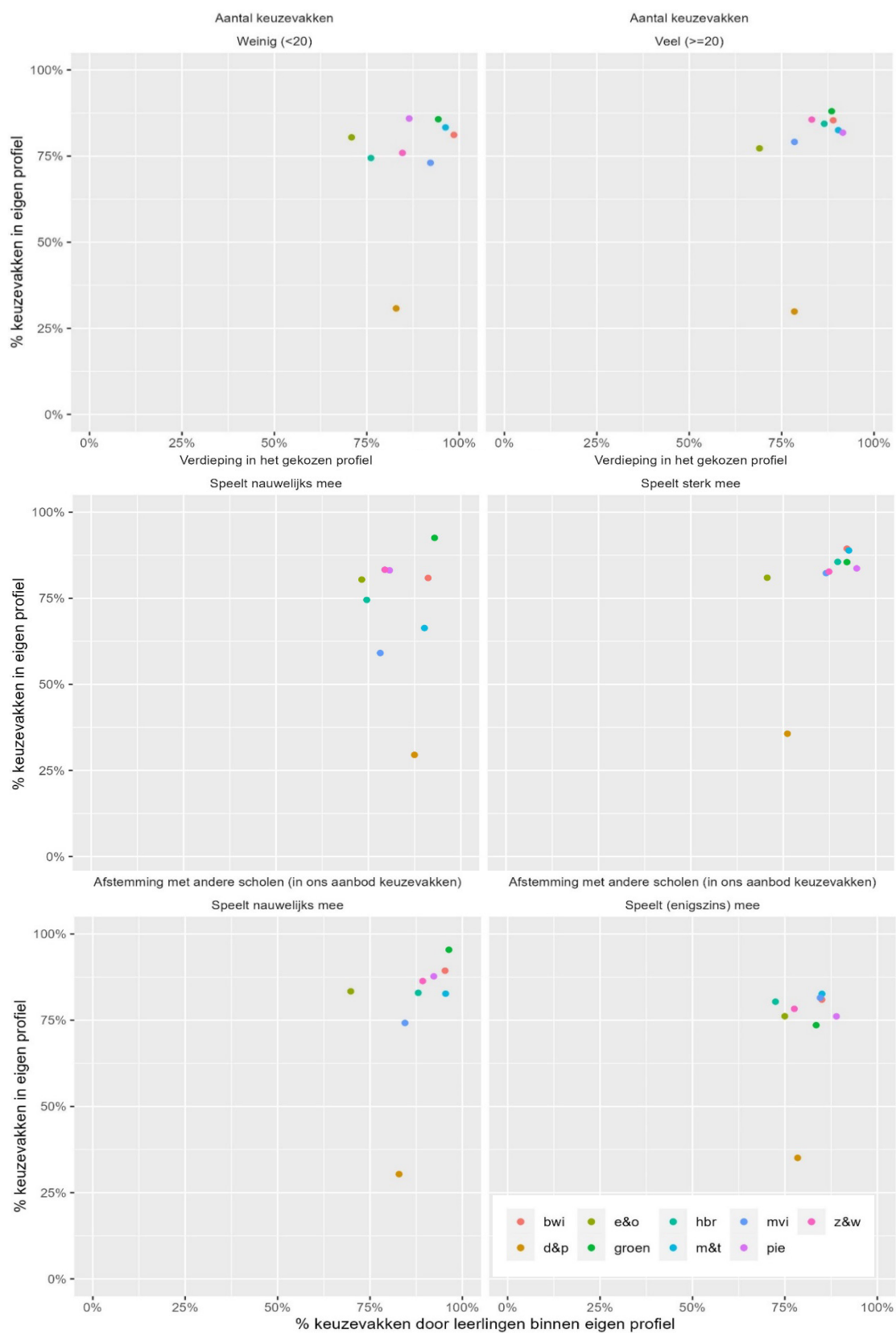
Figuur B.9.2: Scholen die (nu) aanbod keuzevakken (groen) en onderwijs (paars) afstemmen met naburige scholen hebben gemiddeld genomen meer kleine profielen en ook gemiddeld minder leerlingen per profiel dan scholen die dit niet doen.

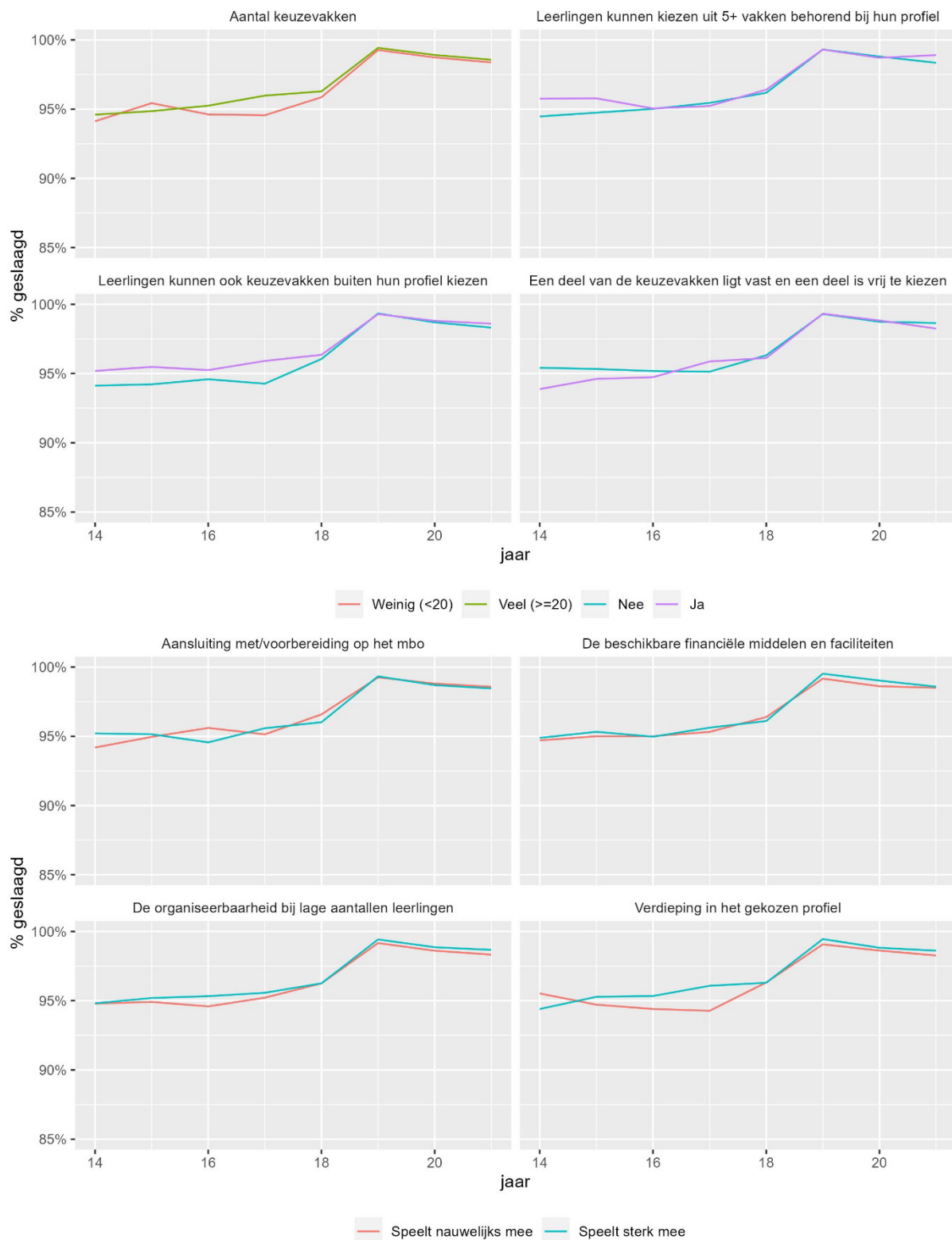
Figuur B.9.3: Schoolleiders van kleine scholen, scholen die met krimp te maken hebben, en scholen die (lage) leerlingaantallen als aandachtspunt zien hebben de afgelopen jaren een stijging in het aandeel kleine profielen op hun scholen gezien

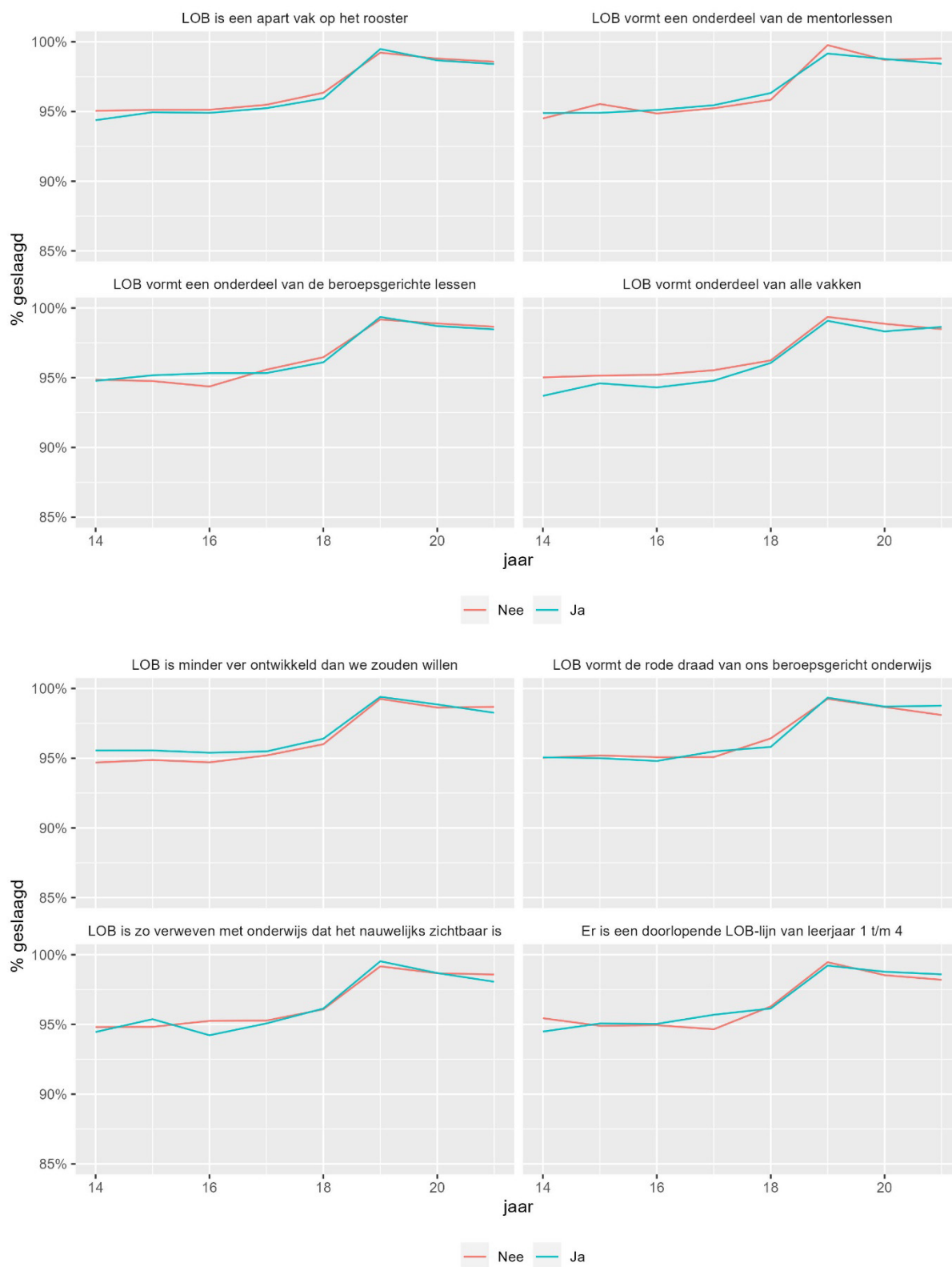
Figuur B.9.4: Leerlingen kiezen vaker voor vak binnen eigen profiel op scholen waar verdieping sterk meespeelt in de bepaling van het aanbod en op scholen die dit aanbod afstemmen met andere scholen

Figuur B.9.5 Geen significant verband tussen diplomarendement en aanbod en inrichting keuzevakken

Figuur B.9.6: Geen significant verband tussen diplomarendement en inrichting en inbedding van LOB

Bijlage 4: Overzicht rapporten

In deze bijlage geven we een overzicht en samenvatting van de zeven rapportages die zijn gepubliceerd in het kader van het monitor- en evaluatieonderzoek vernieuwing vmbo 2016-2023.

1. Cuppen, J., Mulder, J. (2017) Monitor vernieuwing vmbo: hoe zien de cijfers over 2016-2017 eruit? Onderzoek gefinancierd door NRO.

Dit rapport richtte zich op de vraag hoe het beroepsgerichte vmbo-onderwijs in Nederland er in 2016/2017 uitzag op het vlak van leerlingaantallen, uitgesplitst naar o.a. profielen, regio's en locaties. In 2016/2017 waren er ongeveer 100.000 derdejaarsleerlingen in het vmbo, waarvan 65.000 in beroepsgerichte leerwegen. Van deze leerlingen koos 75% voor één van de tien nieuwe profielen, met het profiel Dienstverlening & Producten (D&P) als meest populaire profiel (29%). De keuze van profielen varieerde per leerweg: in de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen werden Zorg & Welzijn en D&P het vaakst gekozen, terwijl in de gemengde leerweg D&P het meest voorkwam. Per regio verschilden de profielen die leerlingen volgen, waarbij in sommige regio's bepaalde profielen nauwelijks werden aangeboden. Ook het aantal leerlingen per locatie was vaak beperkt, wat vragen oproep over de dekking en beschikbaarheid van profielen, evenals de keuzeopties voor leerlingen en de organisatorische haalbaarheid van het onderwijs.

2. Van den Berg, E., Heyma, A., Mulder, J., Brekelmans, J., Voncken, E. (2017). Vernieuwing van het vmbo. Reconstructie van de beleidstheorie. Onderzoek gefinancierd door NRO.

Met behulp van een reconstructie van de beleidstheorie is ingegaan op de vraag hoe de vernieuwing van het vmbo bijdraagt aan een toekomstbestendiger onderwijsstelsel. De beleidstheorie achter deze vernieuwing stelt dat de nieuwe structuur, met profielen en keuzevakken, flexibeler onderwijs mogelijk maakt dat beter aansluit op de regionale arbeidsmarkt en het mbo. Verwacht wordt dat dit leidt tot meer organiseerbaar en betaalbaar onderwijs, beter passende opleidingskeuzes voor leerlingen door loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB), en een overzichtelijker onderwijsaanbod. Het monitor- en evaluatieonderzoek moet toetsen of de veranderingen in de praktijk leiden tot de beoogde effecten.

3. Mulder, J., Ferket, R., Meng, C. (2019). Monitor vernieuwing vmbo Meting 2017-2018. Onderzoek gefinancierd door NRO.

De onderzoeksvraag die in dit rapport centraal staat is: Hoe verloopt de vernieuwing van de beroepsgerichte programma's in het vmbo en welke resultaten worden hier in schooljaar 2017-2018 mee bereikt? De belangrijkste conclusies zijn dat vernieuwing heeft geleid tot een compacter en overzichtelijker aanbod van tien profielen, meer afgestemd op regionale behoeften en de arbeidsmarkt dan voorheen. De scholen hebben het profielaanbod grotendeels afgestemd op de oude beroepsgerichte programma's. De zorgen over lage leerlingenaantallen per profiel en organiseerbaarheid zijn hiermee niet opgelost. Flexibiliteit en maatwerk zijn vergroot door keuzevakken, maar data over de impact op studieresultaten en LOB ontbreken nog. Oud-leerlingen zijn overwegend tevreden met het vmbo als basis voor vervolgonderwijs.

4. Mulder, J., Voncken, E., van den Berg, E., van Casteren, W., de Graaf, D., Hofland, A., Westerhuis, A. (2019). De vernieuwing vmbo: hoe geven scholen vorm aan de nieuwe profielen, keuzevakken en lob? Monitor & evaluatie vernieuwing vmbo: verslag van de procesevaluatie 2016-2018. Onderzoek gefinancierd door NRO.

De hoofdvraag van dit rapport is hoe vmbo-scholen de invoering van de vernieuwde beroepsgerichte examenprogramma's hebben vormgegeven, en in hoeverre de doelen van de vernieuwing worden bereikt in de periode 2016-2018. De belangrijkste bevindingen zijn dat de vernieuwing heeft geleid tot actualisering van de programma's, meer mogelijkheden voor maatwerk en meer aandacht voor LOB (hoewel dit laatste nog niet overal lukt). Keuzevakken zorgen voor dynamiek en bieden leerlingen meer keuzevrijheid. Scholen hebben echter nog moeite met afstemming binnen regio's en samenwerking met mbo's en de arbeidsmarkt, waardoor de beoogde overzichtelijkheid en betere aansluiting nog niet volledig zijn gerealiseerd. De vernieuwing blijkt complex en tijdrovend, maar wordt door scholen ervaren als een groeiproces met positieve veranderingen in onderwijsaanbod en docentenprofessionaliteit.

5. Meng, C., Goedhart, R., Dijksman, S., van den Berg, E., de Graaf, D., Mulder, J., van Casteren, W., Muskens, M., Voncken, E. (2020). Vernieuwing vmbo: Monitor 2020. Onderzoek gefinancierd door NRO.

Dit rapport richt zich op de stand van zaken van de vernieuwing van het vmbo in het schooljaar 2018-2019, met specifieke aandacht voor de dekkendheid, doelmatigheid, flexibiliteit, en de aansluiting met vervolgonderwijs en arbeidsmarkt. De belangrijkste conclusies zijn dat het aantal leerlingen in het vmbo daalt, vooral in de basisberoepsgerichte leerweg, en dat er een ongelijke verdeling van leerlingen over de verschillende profielen is. Veel scholen hebben unieke combinaties van leerwegen en profielen, wat samenwerking tussen scholen noodzakelijk maakt, vooral bij kleine leerlingenaantallen. Deze samenwerking komt zeker niet overal tot stand. De aansluiting met vervolgonderwijs is over het algemeen goed, maar er is ruimte voor verbetering, ook wat betreft de afstemming met de arbeidsmarkt. De resultaten wijzen erop dat samenwerking tussen scholen essentieel is om het onderwijs doelmatiger en toekomstbestendiger te maken, vooral gezien de demografische veranderingen en de verschillen in leerlingenaantallen.

6. Muskens, M., Meng, C., Voncken, E., Goedhart, R., Dijksman, S., van Casteren, W., van den Berg, E., de Graaf, D. (2021). Vernieuwing vmbo – Rapportage monitor en casestudies. Onderzoek gefinancierd door NRO.

De hoofdvraag van dit rapport is hoe de vernieuwing van de beroepsgerichte examenprogramma's in het vmbo, die in 2016/17 is ingevoerd, zich tot en met 2021 heeft ontwikkeld en welke effecten dit heeft gehad op scholen, leerlingen en de aansluiting met vervolgonderwijs. De belangrijkste conclusies zijn dat de vernieuwing heeft geleid tot een meer flexibele en toekomstbestendige structuur die beter aansluit bij de behoeften van leerlingen en het mbo. Er is echter nog steeds druk door dalende leerlingenaantallen, vooral bij technische profielen. Ook de implementatie van loopbaanoriëntatie (LOB) blijft een aandachtspunt. De aansluiting met het mbo is verbeterd maar nog niet optimaal; samenwerking tussen vmbo en mbo lijkt cruciaal voor verdere vooruitgang. De keuzevakken dragen bij aan een breder onderwijsaanbod, hoewel de mate van keuze varieert tussen scholen en afhankelijk is van organisatorische en financiële overwegingen.

7. Muskens, M., Voncken, E., van Casteren, W., Baumann, S., Prevoo, T. (2024). Een goede basis in het vernieuwde vmbo. Eindrapport monitor- en evaluatieonderzoek vernieuwing vmbo 2016-2023.

De hoofdvraag van dit rapport is in hoeverre de vernieuwing van het vmbo de beoogde doelen heeft bereikt, zeven jaar na de invoering. De vernieuwing heeft het vmbo zichtbaar in beweging gebracht. Dit heeft geleid tot positieve ervaringen, zoals bredere opleidingen die zich richten op de v van vmbo, en meer ruimte voor eigen keuzes van leerlingen. Veel schoolleiders en oud-leerlingen beschouwen het vernieuwde vmbo als een goede basis voor vervolgonderwijs, hoewel de verschillen tussen scholen groot zijn. Dit lijkt deels samen te hangen met de manier waarop scholen de vernieuwing hebben ingevuld, variërend van een brede aanpak tot een meer traditionele uitvoering. Keuzevakken zijn een belangrijk aspect geworden, waardoor leerlingen zich breder kunnen oriënteren, maar de integratie van loopbaanoriëntatie (LOB) blijft een aandachtspunt, ook met aanzienlijke verschillen tussen scholen. De samenwerking tussen vmbo-scholen en met het mbo is versterkt door de vernieuwing en andere gerichte impulsen (STO en pilots pgp), maar kan verder verbeterd worden. Hoewel de vernieuwing mogelijkheden biedt voor maatwerk, blijft de behoefte bestaan aan verdere professionalisering van docenten, ook om een goede aansluiting met de behoeften van leerlingen te waarborgen.

